

Миколаївський національний аграрний університет
Міністерство освіти і науки України

Миколаївський національний аграрний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАЛКІН Василь Васильович

УДК 338.432:351.82-027.236

ДИСЕРТАЦІЯ

Формування результативності державного регулювання виробництва
продукції сільського господарства

051 – Економіка

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.В. Галкін.

Науковий керівник Ключник Альона Володимирівна, доктор
економічних наук, професор.

АНОТАЦІЯ

Галкін В. В. Формування результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка (05 – Соціальні та поведінкові науки) – Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, 2026; Миколаївський національний аграрний університет, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено науковому обґрунтуванню теоретичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного регулювання виробництва продукції сільського господарства в умовах економічної нестабільності, воєнних викликів і глобальних загроз продовольчій безпеці.

Економічна сутність державного регулювання визначається недостатністю державної підтримки виробництва продукції сільського господарства. При розробленні цільових бюджетних програм підтримки сільськогосподарського виробництва не повною мірою враховується практика державних аудиторських досліджень, а також наукові дослідження у такій сфері діяльності. Стримується державна підтримка відносно науково-дослідної діяльності щодо виробництва продукції сільського господарства. Необхідність полягає у вдосконаленні механізмів відносно розподілу державних коштів і результативності їх використання.

Сутність державного регулювання аграрного виробництва в сучасних умовах визначається як здійснення державою виваженого впливу на діяльність суб'єктів господарювання та ринкові процеси з метою забезпечення стабільного функціонування аграрного сектору, вирішення виробничих завдань і подолання соціально-економічних проблем.

Державне регулювання повинно орієнтуватися на впровадження інновацій, розвиток інформаційних технологій та екологізацію виробництва.

Такий підхід сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції та розширенню можливостей її реалізації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Державне регулювання аграрного виробництва визначається як система заходів економічного впливу на процеси виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Головною метою такого регулювання є забезпечення продовольчої безпеки держави, стабілізація розвитку аграрного сектору та усунення існуючих диспропорцій у галузі. Тому, державне регулювання можна розглядати як комплекс управлінських рішень і заходів, спрямованих на досягнення стратегічних цілей розвитку аграрної сфери.

У роботі з'ясовано сутність та основні підходи до державного регулювання аграрного виробництва, визначено основні напрями державної підтримки товаровиробників: цінова підтримка, інтервенційна політика, митне регулювання, бюджетне субсидування. Обґрунтовано, що ефективність державного регулювання залежить від наявності інноваційно-інвестиційного середовища, прозорого розподілу бюджетних ресурсів, узгодженості регуляторних заходів з економічними циклами та довгостроковими стратегіями агропромислового розвитку.

Розкрито основні проблеми державної аграрної політики України, зокрема: не системність і фрагментарність заходів державної підтримки, відсутність координації між різними інституціями, неефективне бюджетне фінансування. Показано, що після вступу України до СОТ система субсидування зазнала істотних змін - замість підтримки виробництва за одиницю продукції переорієнтація відбулася на підтримку за одиницю площі, що знизило ефективність стимулювання конкретних галузей. Окремо акцентується увага на м'ясо-молочному тваринництві як на одній із найуразливіших підгалузей.

Також зазначається, що об'єктами дотацій у галузі тваринництва можуть бути велика рогата худоба, свині, вівці, коні, свійська птиця, кролі,

кози, натуральний мед, вовна, кокони шовкопряда та молоко різних гатунків. Окремо визначаються спеціальні бюджетні дотації, щодо підтримки молочного та м'ясного скотарства, молодняку великої рогатої худоби, бджільництва, козівництва, свинарства та інших напрямів тваринництва.

На основі аналізу результативних показників бюджетних програм доведено необхідність застосування програмно-цільового методу для оцінки ефективності державного втручання, забезпечення контролю за використанням публічних коштів та підвищення адресності державної підтримки.

В ході дослідження також звертається увага на те, що державний фінансовий аудит цільових програм спрямовується на оцінку законності та ефективності їх розроблення і реалізацію, використання бюджетних коштів та визначення рівня досягнення запланованих результатів. Результативні показники бюджетних програм виступають основним інструментом оцінки ефективності використання бюджетних ресурсів та визначення рівня досягнення поставлених цілей. Їх застосування забезпечує можливість проведення якісного і кількісного аналізу виконання бюджетних програм, оцінки результативності фінансового забезпечення запланованих заходів і прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо подальшого вдосконалення державної підтримки.

Аргументовано, що державне втручання пов'язане з нестабільністю цін і доходів у сільському господарстві. Через специфічні особливості аграрного виробництва ціни на продукцію суттєво коливаються, що безпосередньо впливає на рівень доходів виробників. У зв'язку з цим держава повинна використовувати механізми захисту доходів аграріїв та підтримки їх фінансової стабільності. Крім того, у довгостроковій перспективі доходи сільськогосподарських товаровиробників часто зростають повільніше, ніж в інших секторах економіки.

У межах дослідження зроблено акцент на загрозах глобальній продовольчій безпеці внаслідок військової агресії російської федерації проти

України. Зазначено, що порушення логістичних ланцюгів, блокада портів, зменшення посівних площ, зниження урожайності та інші наслідки війни мають прямий вплив на світові ринки продовольства. Підтверджено, що сільське господарство України зберігає стратегічне значення як для внутрішньої продовольчої безпеки, так і для міжнародної стабільності.

Розглянуто роль міжнародної підтримки, зокрема країн G7, у збереженні агровиробництва в Україні, а також значення розвитку аграрної освіти, науки, органічного землеробства, технологічної модернізації.

Зазначено, що важливим кроком у подоланні наслідків блокади стала ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів, більш відома як Чорноморська зернова ініціатива або «зернова угода». Вона була укладена у 2022 році за посередництва Туреччини та Організації Об'єднаних Націй. Підписані домовленості передбачали створення безпечних морських коридорів для експорту зерна, продовольчих товарів та добрив з українських портів Одеси, Чорноморська та Південного. Для контролю за виконанням угоди в Стамбулі було створено спільний координаційний центр, який здійснював моніторинг руху суден та перевірку вантажів.

Також приділена увага потенціалу сільськогосподарської кооперації як ефективного інструменту для підвищення доходів сільських громад і збільшення доданої вартості аграрної продукції.

Сформульовано концептуальні засади дієвої системи державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції, які включають: забезпечення інтенсивного розвитку сільського господарства; впровадження прозорого ринку землі; екологізацію агровиробництва; диверсифікацію державної підтримки; розвиток інноваційних технологій виробництва, зберігання і транспортування; врахування кліматичних змін та стимулювання стійких агротехнологій.

У дисертації також обґрунтовано необхідність формування сталого аграрного середовища в територіальних громадах із залученням

реабілітованих військових і мирного населення у післявоєнний період, що є важливою складовою стратегії відновлення країни.

Результати дослідження мають практичне значення для органів державної влади, установ місцевого самоврядування, суб'єктів аграрного ринку, а також для розробки ефективної державної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки та соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: державна підтримка, регулювання, продовольча безпека, харчування, конкурентоспроможність, сталий розвиток, трансформація аграріїв, глобалізація, інновації, потенціал, механізм інвестиції, підприємницька діяльність, додана вартість, інфляція, аналіз ризиків.

ANNOTATION

Galkin V. V. Formation of the effectiveness of state regulation of agricultural production. – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 051 – Economics (05 – Social and Behavioral Sciences) – Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, 2026; Mykolaiv National Agrarian University, 2026.

The dissertation research is devoted to the scientific substantiation of theoretical foundations and the development of practical recommendations for improving mechanisms for state regulation of agricultural production in conditions of economic instability, military challenges, and global threats to food security.

The economic essence of state regulation is determined by the insufficiency of state support for agricultural production. When developing targeted budget programs to support agricultural production, the practice of state audit research, as well as scientific research in this area of activity, is not fully taken into account. State support for scientific and research activities related to agricultural production

is restrained. The need is to improve mechanisms for the distribution of state funds and the effectiveness of their use.

The essence of state regulation of agricultural production in modern conditions is defined as the state's exercise of a balanced influence on the activities of business entities and market processes in order to ensure the stable functioning of the agricultural sector, solve production tasks, and overcome socio-economic problems.

State regulation should focus on the introduction of innovations, the development of information technologies and the greening of production. Such an approach will contribute to increasing the competitiveness of products and expanding the possibilities of their implementation both in the domestic and foreign markets.

State regulation of agricultural production is defined as a system of measures of economic influence on the processes of production, processing and sale of agricultural products. The main purpose of such regulation is to ensure the food security of the state, stabilize the development of the agricultural sector and eliminate existing imbalances in the industry. Therefore, state regulation can be considered as a set of management decisions and measures aimed at achieving strategic goals of the development of the agricultural sector.

The paper clarifies the essence and main approaches to state regulation of agricultural production, identifies the main areas of state support for commodity producers: price support, intervention policy, customs regulation, budget subsidies. It is substantiated that the effectiveness of state regulation depends on the presence of an innovation and investment environment, transparent distribution of budget resources, and the consistency of regulatory measures with economic cycles and long-term strategies of agro-industrial development.

The main problems of the state agrarian policy of Ukraine are revealed, in particular: unsystematic and fragmented state support measures, lack of coordination between various institutions, inefficient budget financing. It is shown that after Ukraine's accession to the WTO, the subsidy system underwent

significant changes - instead of supporting production per unit of output, a reorientation took place to supporting per unit of area, which reduced the effectiveness of stimulating specific industries. Separate attention is paid to meat and dairy farming as one of the most vulnerable subsectors.

It is also noted that livestock sector subsidies may cover cattle, pigs, sheep, horses, poultry, rabbits, goats, natural honey, wool, silkworm cocoons, and milk of various grades. Special budget subsidies are separately designated to support dairy and beef cattle farming, young cattle, beekeeping, goat farming, pig farming, and other livestock sectors.

Based on the analysis of the performance indicators of budget programs, the need to use the program-target method to assess the effectiveness of state intervention, ensure control over the use of public funds, and increase the targeting of state support has been proven.

The study also draws attention to the fact that the state financial audit of target programs is aimed at assessing the legality and effectiveness of their development and implementation, the use of budget funds and determining the level of achievement of planned results. Performance indicators of budget programs are the main tool for assessing the effectiveness of the use of budget resources and determining the level of achievement of set goals. Their application enables qualitative and quantitative analysis of the implementation of budget programs, assessment of the effectiveness of financial support for planned measures, and the making of well-founded management decisions regarding the further improvement of state support.

It is argued that state intervention is associated with the instability of prices and incomes in agriculture. Due to the specific features of agricultural production, product prices fluctuate significantly, which directly affects the level of producers' incomes. In this regard, the state should use mechanisms to protect farmers' incomes and support their financial stability. In addition, in the long term, the incomes of agricultural producers often grow more slowly than in other sectors of the economy.

The study focuses on the threats to global food security resulting from the Russian Federation's military aggression against Ukraine. It is noted that disruption of logistics chains, blockade of ports, reduction of sown areas, reduction of yields and other consequences of the war have a direct impact on world food markets. It is confirmed that Ukrainian agriculture retains strategic importance for both domestic food security and international stability.

The role of international support, in particular the G7 countries, in preserving agricultural production in Ukraine is considered, as well as the importance of developing agricultural education, science, organic farming, and technological modernization.

It is noted that a significant step toward overcoming the consequences of the blockade was the initiative for the safe transport of grain and food products from Ukrainian ports—better known as the Black Sea Grain Initiative or the "grain deal." It was concluded in 2022 through the mediation of Turkey and the United Nations. The signed agreements provided for the establishment of safe maritime corridors for the export of grain, foodstuffs, and fertilizers from the Ukrainian ports of Odesa, Chornomorsk, and Pivdennyi. To oversee the implementation of the deal, a Joint Coordination Center was established in Istanbul to monitor vessel movements and inspect cargoes.

Attention is also paid to the potential of agricultural cooperation as an effective tool for increasing the income of rural communities and increasing the added value of agricultural products.

Conceptual principles of an effective system of state regulation of agricultural production have been formulated, which include: ensuring intensive development of agriculture; introduction of a transparent land market; greening of agricultural production; diversification of state support; development of innovative technologies of production, storage and transportation; taking into account climate change and stimulating sustainable agricultural technologies.

The dissertation also substantiates the need to form a sustainable agricultural environment in territorial communities with the involvement of rehabilitated

military personnel and civilians in the post-war period, which is an important component of the country's recovery strategy.

The results of the study are of practical importance for state authorities, local government institutions, agricultural market entities, as well as for the development of effective state policy to ensure food security and socio-economic development of rural areas.

Key words: government support, regulation, food security, nutrition, competitiveness, sustainable development, transformation of agricultural producers, globalization, innovation, potential, investment mechanism, entrepreneurial activity, added value, inflation, risk analysis.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1. Статті у наукових фахових виданнях України

1. Галкін В. В. Економічна сутність державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 57-64. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-09). (індексується у наукометричних базах **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **CrossRef**, **CiteFactor**, **The Journals Impact Factor (JIF)**, **Scientific Indexing Services (SIS)**, **Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ)**, **Google Scholar**).

2. Галкін В. В. Методика визначення результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2022. № 34(2022). С. 28-35. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-04). (індексується у наукометричних базах **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **CrossRef**, **CiteFactor**, **The Journals Impact Factor (JIF)**, **Scientific Indexing Services (SIS)**, **Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ)**, **Google Scholar**).

3. Галкін В. В. Аналіз результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства.. *Modern Economics*. 2023. № 41(2023). С. 31-39. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-05). (індексується у наукометричних базах **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **CrossRef**, **CiteFactor**, **The Journals Impact Factor (JIF)**, **Scientific Indexing Services (SIS)**, **Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ)**, **Google Scholar**).

4. Галкін В. В. Питання державної інвестиційно - інноваційної політики розвитку сільськогосподарського виробництва. *Наукові перспективи*. 2022. № 4(22) 2022. С. 98-111. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)). (включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus (IC)**, **Google Scholar**, **Research Bible**).

1.2. Статті у виданнях, що входить до науково-метричної бази Scopus

5. **Halkin, V.** (2022). Levers of state regulation for agricultural production // *Rivista Di Studi Sulla Sostenibilita*, 2022(2), 125-142: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13800/1/Halkin-2022-3.pdf>.

6. **Halkin, V.** (2022). Foreign Experience of State Regulation of Agricultural Production. *Economic Affairs (New Delhi)*, 67(4), 969-976: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12902/1/Halkin-2022-1.pdf>.

7. **Halkin, V.** (2023). The Impact of State Control on the Effectiveness of Agricultural Production Regulation. *Review of Economics and Finance*, 2023(21): https://dSPACE.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16864/1/Paper-7_REF.pdf.

1.3. Статті у виданнях, що входять до науково-метричної бази Web of Science

8. Iaroslav Petrunenko, Borys Pohrishcuk, Maryna Abramova, Yurii Vlasenko, **Vasyl Halkin**. Development of the Agro-Industrial Complex for Improving the Economic Security of the State. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. VOL.21 No.3, March 2021. doi:10.22937/IJCSNS.2021.21.3.26: http://paper.ijcsns.org/07_book/202103/20210326.pdf.

Внесок автора – запропоновано підвищити економічну безпеку держави за рахунок рослинництва шляхом реалізації алгоритму залучення в обіг невикористаних сільськогосподарських угідь.

1.4. Публікації у закордонних наукових періодичних виданнях

9. **Галкін В. В.** Сутність державної стратегії розвитку виробництва сільськогосподарської продукції. *MODERNÍ ASPEKTY VĚDY : Svazek XXXII mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika 2023. С.390-418. УДК 001.32: 1/3] (477) (02): <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-32.pdf>.*

10. **Галкін В. В.** Організаційно – правове забезпечення державного регулювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. *MODERNÍ ASPEKTY VĚDY : Svazek XXVI mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika 2022. С.82-127. УДК 001.32: 1/3] (477) (02): <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-26.pdf>.*

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. **Галкін В. В.** Розвиток зернової галузі України / Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 15-16 листопада 2023 року, м. Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 39-41.

12. **Галкін В. В.** Державна підтримка селекції в рослинництві / Стратегія інтеграції аграрної освіти, науки, виробництва: глобальні виклики продовольчої безпеки та змін клімату : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 27-28 травня 2021 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 164-167.

13. **Галкін В. В.** Інвестиції через механізм державно-приватного партнерства в аграрному секторі / Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни: доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 26 травня 2022 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2022. С. 87-89.

14. **Галкін В. В.** Особливості проведення публічних закупівель на час воєнного стану / Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри. Міжнародний форум : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції, 01-02 червня 2023 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 198-200.

15. **Галкін В. В.** Реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі / Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції : тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 22 травня 2023 р., м. Миколаїв / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 19-22.

16. **Галкін В. В.** Перспективи розвитку Державного аудиту в Україні / Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах глобалізації економіки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, м. Миколаїв; 20 травня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 49-52.

17. **Галкін В. В.** Адаптація системи державного регулювання сільського господарства до вимог європейської агрополітики. Sustainable development of the economy, legal systems, and public governance in the context of global challenges: International scientific-practical conference (Angers, France, May 28, 2025). Angers, France : Scholarly Publisher ICSSH, 2025. P. 6-9.

18. **Галкін В. В.** Вплив державних дотацій на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України. Наука сьогодення: сталий розвиток, технології та інновації : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30-31 травня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 148-152.

19. **Галкін В. В.** Вплив державного фінансування на інноваційну активність у сільському господарстві. Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності : збірник наукових праць з матеріалами IV міжнародної наукової конференції, м. Київ, 30 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2025. С. 68-74.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	25
1.1 Державне регулювання виробництва продукції сільського господарства...	25
1.2 Важелі державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції	40
1.3 Методика оцінки результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства	52
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	69
2.1 Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні	69
2.2 Особливості державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції	93
2.3 Оцінка результативності державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції	123
Висновки до розділу 2.....	134
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	136
3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання виробництва продукції сільського господарства	136
3.2. Державна інвестиційно – інноваційна політика розвитку сільськогосподарського виробництва	146
3.3. Вплив державного контролю на результативність регулювання виробництва продукції сільського господарства	158
Висновки до розділу 3	167
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ.....	198

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Виробництво сільськогосподарської продукції у сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності, на яку впливає воєнний стан, є пріоритетним та стратегічно важливим напрямком діяльності аграрних товаровиробників, оскільки їх ефективна робота гарантує продовольчу безпеку держави. Організаційно - правова підтримка сільськогосподарських товаровиробників в таких умовах, поряд із прагненням України до вступу у Європейський Союз, має забезпечуватися шляхом державного регулювання, яка реалізується методами правового, адміністративного та фінансово-економічного впливу.

Результати досліджень науковців свідчать про необхідність вироблення стратегії розвитку аграрного сектора економіки, в тому числі сільськогосподарських товаровиробників, створення ефективної системи управління, яка забезпечить захист аграріїв від кризових явищ.

Питання економічної сутності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства визначені у роботах: Алейнікова О. В., Васильєва Л. М., Галицького О. М., Гудзя Ю. Ф., Данилишина Б. М., Збарського В. К., Коваленка О. Ю., Купченя Л. І., Конєва І. І., Лівінського А. І., Міщенко Д. В., Музиченка А. С., Панухника О. В., Побережець Н. Б., Собкевич О. В., Шобаніної О. В., Дубініної М. В., Купчишиної О. А., Іваненко Т. Я., Яценко О. М., Ключник А. В., Довгаль О. В., Христенко О. А., Запша Г. М., Погріщук Б. В., Свиноус І. В. та інших авторів. Методичні визначення результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства висвітлено у працях таких учених, як: Лебьодкін К. С., Нісходовська О. Ю., Давидов Г. М., Александрова М. В., Гафурова О. В., Сиволицька С. І., Шолойко А. С.

Проблематиці розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, що безпосередньо пов'язано із забезпеченням глобальної продовольчої безпеки, приділяється увага таких дослідників, як Дорош-Кізим М. М., Дадак О. О., Гачек Т. С., Денисенко М. П., Новіков Д. В., Бурачек І. В., Михайленко

Н. В., Саблук П. Т., Лузан Ю. Я, Михайленко О. В., Хільченко І. Ю., а також публікація висновків міністрів закордонних справ групи країн G7: Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великобританії та Сполучених Штатів Америки.

Актуальність питань державної участі у регулюванні виробництва продукції сільського господарства на сучасному етапі пояснюється створенням умов для ефективної діяльності виробників, нарощування обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках агропродовольства.

Тому існує потреба у підтримці та стимулюванні виробничої діяльності сільгосптоваровиробників з боку держави із урахуванням впливу збройних конфліктів, пандемії COVID-19 та зміни клімату.

Зважаючи на вказане тема дисертаційного дослідження відповідає сучасній сутності функціонування та розвитку державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. Вказані питання сформулювали актуальність теми, визначили мету, завдання, структуру та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота пов'язана із участю у проведенні науково-дослідної роботи Миколаївського національного аграрного університету за темами: 0117U005295 «Інституціональне забезпечення обліково-економічного механізму формування та розвитку суб'єктів господарювання сільських територій України» (автором сформовані висновки та напрями відносно того що зернова галузь навіть в умовах збройної агресії є однією з головних галузей економіки України, яка забезпечила стійке виробництво та продовольчу безпеку країни, та стане основою для її відновлення після закінчення військової агресії. У контексті глобальних економічних тенденцій, розвиток зернової галузі має забезпечуватися через значне розширення світової торгівлі та інвестиційну привабливість. В перспективі державну підтримку селекції в рослинництві доцільно здійснювати у

розрахунку на один гектар відповідної культури. Базовим обґрунтуванням щодо визначення середнього показника розміру такої підтримки на 1 гектар може бути науково-виробничі програми науково-дослідних господарств, де визначаються затрати в розрізі сільськогосподарських культур. А відносно виробників товарної сільськогосподарської продукції, які використовують насіння науково-дослідних господарств, - середньостатистичні показники затрат в цілому по Україні у розрізі відповідних культур без урахування сум податку на додану вартість.); 0117U005294 «Стратегія розвитку бухгалтерського обліку та аудиту з використанням інформаційних технологій» (за сприяння автора враховано пропозиції Миколаївського національного аграрного університету (лист від 05.09.2016 № 12-13/1109, Додаток Б) Міністерством освіти і науки України, після чого: Наказом Мінфіну від 29.11.2017 № 977 (у редакції наказу від 27.11.2018 № 940) затверджено типову форму фінансової звітності № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності», яка застосовується суб'єктами бухгалтерського обліку в державному секторі - відображаються облікові дані відносно виробництва сільськогосподарської продукції та є інформаційною базою для державного регулювання; з метою формування єдиних підходів до облікової політики в межах головного розпорядника коштів, наказом Міністерства освіти і науки України від 17.02.2021 № 210 затверджено «Загальні єдині підходи облікової політики навчальних закладів та бюджетних установ, які належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, їх відокремлених структурних підрозділів» - враховується облікова інформація щодо виробництва та державного регулювання продукції сільського господарства на дослідних полях).

Дисертаційна робота відповідає пріоритетному напрямку розвитку науки – фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і

держави (ст.3 Закону України «Про пріоритетні напрями науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III), базується на положеннях Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (схваленої Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019) та відповідає завданням і цілям Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. №1163-р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування економічної сутності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства та визначення результативності державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Зазначена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

поглибити і конкретизувати сутність державного регулювання та державної підтримки виробництва продукції сільського господарства;

визначити основні важелі державного впливу на аграрне виробництво та охарактеризувати їх функціонування в Україні;

розробити методику оцінки результативності державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції;

проаналізувати сучасний стан виробництва сільськогосподарської продукції в Україні з урахуванням регіональних особливостей;

дослідити ефективність механізмів державного регулювання аграрного сектору та виявити чинники, що стримують або сприяють їх результативності;

провести оцінку результативності державного регулювання сільськогосподарського виробництва на основі запропонованої методики;

узагальнити зарубіжний досвід державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції з метою виявлення можливостей його адаптації в Україні;

обґрунтувати напрями вдосконалення державної інвестиційно-

інноваційної політики щодо підтримки сільськогосподарського виробництва; дослідити вплив державного контролю на результативність регулювання аграрного виробництва та визначити шляхи його оптимізації.

Об'єктом дослідження є система державного регулювання виробництва продукції сільського господарства та процес формування її результативності.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні і практичні питання формування результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження для досягнення поставленої мети та вирішення завдань були використані комплексні методи, що забезпечили системний і міждисциплінарний підхід до вивчення процесів державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції: системно-структурний аналіз (для виявлення взаємозв'язків між елементами державної політики у сфері аграрного виробництва, зокрема інституційного, правового та економічного механізмів); метод сценарного прогнозування (для моделювання перспектив впливу державного регулювання на розвиток сільського господарства в умовах змін безпекового середовища); ієрархічне моделювання (АНР-метод) (для визначення пріоритетів у державній аграрній політиці та ранжування факторів впливу на результативність регулювання); метод аналізу політик (policy analysis) (з метою оцінки ефективності існуючих інструментів державного регулювання та формування рекомендацій щодо їх удосконалення); контент-аналіз нормативно-правової бази (для критичного аналізу державної аграрної політики та виявлення прогалин у регуляторному полі); метод просторового аналізу (GIS-інструменти) (для дослідження територіальних диспропорцій у впровадженні державної підтримки та виявлення зон ризику); факторний і регресійний аналіз (для вивчення залежності між рівнем державної підтримки та показниками ефективності агровиробництва); метод аналітичного моделювання (для оцінки впливу

державної політики на продовольчу безпеку, соціально-економічні показники сільських територій та конкурентоспроможність аграрної продукції); інституційний аналіз (для вивчення ролі державних і недержавних суб'єктів у системі регулювання сільськогосподарської діяльності); графоаналітичні методи (для візуалізації динаміки, взаємозв'язків і результатів аналітичних розрахунків).

Інформаційною базою дослідження виступили праці іноземних та вітчизняних науковців; інтернет-ресурси; нормативно-правові акти формування аграрної політики в Україні; статистичні дані Державної служби статистики України; дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР); Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретико-методичних та практичних підходів щодо формування результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. Основними результатами дослідження, що визначають наукову новизну, є:

вперше:

науково доведено, що обґрунтований розмір державних фінансових ресурсів та ефективний механізм їх поточного контролю мають виступати базисом оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання приватного сектору, що, у свою чергу, є ключовою умовою підвищення ефективності розвитку сільськогосподарського виробництва;

обґрунтовано доцільність нормативного закріплення частки державної фінансової підтримки аграрного сектору у загальних видатках державного бюджету, пропорційно до частки валового внутрішнього продукту, створеного сільськогосподарськими товаровиробниками;

розроблено та математично обґрунтовано гіпотетичну модель залежності між системою чинників збалансованого розвитку сільського господарства та рівнем забезпечення продовольчої безпеки держави.

Підкреслено необхідність реалізації державою соціальних стандартів, зокрема доступу населення до якісної та достатньої кількості аграрної продукції, а також забезпечення інституційного захисту прав вітчизняних виробників.

удосконалено:

складові елементи економічного механізму державного регулювання аграрного сектору, з урахуванням інтеграції наукових досягнень та формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища, що створює умови для сталого виробництва сільськогосподарської продукції;

системний підхід до збереження та розвитку сільськогосподарського виробництва на основі сучасних наукових методів ведення аграрного господарства, спрямованих на пом'якшення глобальної продовольчої кризи, обумовленої наслідками збройних конфліктів, пандемії COVID-19 та змін клімату;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування середнього нормативу державної підтримки селекції у рослинництві на 1 гектар — із врахуванням даних науково-дослідних господарств за культурними групами та узагальнених статистичних показників витрат товаровиробників;

засади формування ефективної системи управління державними фінансами в аграрному секторі, що включає дотримання принципів бюджетної дисципліни, об'єктивності розподілу коштів та орієнтацію на результативність їх використання при реалізації державної аграрної політики;

підходи до державного регулювання процесів нарощування експорту аграрної продукції з високим ступенем доданої вартості. Акцент зроблено на стимулювання розвитку переробної галузі, створення нових виробничих потужностей та додаткових робочих місць як індикаторів ефективної трансформації сировинної моделі аграрного виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені автором висновки та рекомендації поліпшують теорію і практику

відносно результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства.

Розроблені теоретичні висновки та науково-практичні рекомендації автора знайшли впровадження у практичну діяльність:

суб'єктів бухгалтерського обліку в державному секторі (лист Миколаївського національного аграрного університету від 05.09.2016 № 12-13/1109, Додаток Б) - враховано пропозиції МНАУ Міністерством освіти і науки України та наказом Міністерства фінансів України від 29.11.2017 № 977 (у редакції наказу від 27.11.2018 № 940) затверджено типову форму фінансової звітності № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності», яка застосовується суб'єктами бухгалтерського обліку в державному секторі (відображаються облікові дані відносно виробництва сільськогосподарської продукції та є інформаційною базою для державного регулювання);

навчальних закладах та бюджетних установах, які належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, їх відокремлених структурних підрозділів (лист Миколаївського національного аграрного університету від 05.09.2016 № 12-13/1109, Додаток Б), наказом Міністерства освіти і науки України від 17.02.2021 № 210 затверджено «Загальні єдині підходи облікової політики», де також зазначається інформація щодо виробництва продукції сільського господарства на дослідних полях);

управління Південного офісу Держаудитслужби в Миколаївській області (лист від 04.12.2020 № 151407-14/3531-2020, Додаток Д) – робочий зошит «Державний фінансовий контроль» для виконання практичних завдань здобувачами вищої освіти Миколаївського національного аграрного університету використовується фахівцями Управління Південного офісу Держаудитслужби в Миколаївській області для самоосвіти та підвищення кваліфікації молодих державних аудиторів;

департаменту агропромислового розвитку Миколаївської облдержадміністрації (лист від 30.03.2021 № 160/02/06.2-27121, Додаток Е) – підприємствам, що зацікавлені у зміцненні та розширенні свого бізнесу,

пропонується до використання табличний матеріал, наведений у робочому зошиті «Фінансовий аналіз». Матеріал має практичне застосування, дає можливість об'єктивно, відповідно до фінансових коефіцієнтів, визначати загальну оцінку ефективності управління підприємством та приймати управлінські рішення.

Миколаївського національного аграрного університету (лист від 04.10.2024 № 26-18/1303, Додаток Ж) – наукові розробки дисертаційного дослідження застосовуються при підготовці курсових, кваліфікаційних робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик здобувачами вищої освіти.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням з відображенням теоретичних і практичних авторських розробок щодо формування результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки і пропозиції, сформульовані особисто автором, і відображають його конкретний внесок у розвиток економічної науки.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження апробовані на науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції Міжнародного форуму «Стратегія інтеграції аграрної освіти, науки, виробництва: глобальні виклики продовольчої безпеки та змін клімату» (м. Миколаїв, 27-28 травня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах глобалізації економіки» (м. Миколаїв, 20 травня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції Міжнародного форуму «Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни» (м. Миколаїв, 26 травня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та

фінансів в умовах євроінтеграції» (м. Миколаїв, 22 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри» (м. Миколаїв, 01-02 червня 2023 р.); VIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти» (м. Миколаїв, 15-16 листопада 2023 р.); International scientific-practical conference «Sustainable development of the economy, legal systems, and public governance in the context of global challenges» (Angers, France, May 28, 2025); Науково-практичній конференції «Наука сьогодення: сталий розвиток, технології та інновації» : (м. Дніпро, 30-31 травня 2025 р.); IV Міжнародної наукової конференції «Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності» (м. Київ, 30 травня, 2025 р.).

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 242 найменування та 6 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок. У тексті дисертації розміщено 10 таблиць, 27 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1 Державне регулювання виробництва продукції сільського господарства

Сутність державного регулювання сільськогосподарського виробництва у сучасній науковій літературі визначається як здійснення помірного впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання та кон'юнктуру ринку з метою забезпечення ефективного функціонування ринкового механізму, розв'язання соціальних та виробничих проблем [2].

На думку Ю. Ф. Гудзь [14] сутність державного регулювання в науковій і навчальній літературі зазвичай визначається як система заходів для здійснення підтримувальної, компенсаційної, обмежувальної та іншої регулювальної діяльності держави, спрямованої на створення умов ефективного функціонування ринку та розв'язання складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки та всього суспільства.

Л. І. Купчення [7] зазначає, що сутність поняття «державне регулювання» вживається у назві низки аграрних законів, серед яких, закони України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» [18], «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» [19], «Про державну підтримку сільського господарства України» [1], легальне визначення цього терміна досі відсутнє. Тому в науковій літературі пропонується на підставі аналізу вітчизняного законодавства, теоретичних напрацювань учених з'ясувати сутність поняття «державне регулювання сільського господарства». Серед учених-економістів, які досліджували це питання, склалися дві позиції. Представники першої розглядають державне

регулювання як систему заходів. Інші науковці відстоюють думку, що державне регулювання є процесом [7].

В цілому сутність державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення, визначаються Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [1].

За останній час в Україні з'явилась низка наукових публікацій присвячених проблемам розвитку теорії та методології державного регулювання сільського господарства. Це пояснюється головним чином суспільно-економічною важливістю галузі, а також науковими інтересами дослідників. Таким чином, у роботі ставиться завдання доповнити функції державного регулювання сільськогосподарського виробництва в умовах системної модернізації економіки (рис. 1.1).

На думку О. В. Шибаніної [8] державні функції щодо регулювання повинні бути направлені на інтелектуалізацію, інформатизацію та екологізацію [236] виробництва, що дозволить випускати конкурентоспроможну продукцію та реалізовувати її на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Дубініна М.В. [222] зазначає, що підприємства і організації аграрного сектора економіки ставлять основним завданням підвищення ефективності статутної діяльності. Функції виробітку державної політики і нормативно-правового регулювання у сфері соціально-економічного розвитку областей України покладені на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Його завдання не можуть бути повними без урахування питань соціального розвитку території держави. Загальні рекомендації мають бути спрямовані на суттєве підвищення дієвості державних цільових програм як найважливішого інструмента реалізації пріоритетних державних завдань.

Приватні принципи регулювання виробництва продукції сільського господарства пов'язані з оперативним управлінським впливом на процедури

взаємин між органами державного і територіального управління, з одного боку, і суб'єктами господарювання – з іншого. Це стосується, перш за все, відповідальності виробників за якість виробленої продукції, своєчасності платежів за оренду землі, сплату податків за використання земель, виконання нормативних вимог землеволодіння й землекористування [3, с. 89].

Рисунок 1.1 – Функції державного регулювання сільськогосподарського виробництва в умовах системної модернізації економіки

Джерело: узагальнено автором на основі даних [6, 67]

О. В. Алейнікова [3, с. 89] вважає, що цивілізовані принципи державного регулювання сільськогосподарського виробництва пов'язані з наявністю устояних процедур управлінського впливу, заснованих на досвіді передових або розвинених агропромислових країн. Цей досвід дозволяє йти не по дорозі "спроб і помилок", а цивілізованим способом, що скорочує можливості ризику, невизначеності ситуації, економічних локальних криз.

Науково обґрунтовані принципи регулювання сільськогосподарської галузі ніби вбирають в себе два попередні принципи або ґрунтуються на них. По суті, мова йде про встановлення спеціальних співвідношень між промисловою і сільськогосподарською сферою, транспортними комунікаціями, системою інформаційного і стратегічного забезпечення.

Н. Б. Побережець [9] вважає, що основними серед причин відсутності достатньої за обсягами підтримки сільськогосподарського виробництва є постійна дефіцитність бюджету та фінансування цих програм за залишковим принципом, а також висока корупція.

У системі державної підтримки основний акцент повинен бути зроблений на розвиток [228, 229, 236, 238] науки й формуванні ефективного інноваційно-інвестиційного середовища, реалізації соціальних програм розвитку села, здійсненні контролю за безпекою харчових продуктів та ін.

Пріоритетні напрями вдосконалення механізму державного регулювання ринку сільськогосподарських культур представлені на рис. 1.2.

Важливими завданнями держави є регулювання експортних та імпорتنих потоків товарів і послуг, поліпшення інвестиційного клімату, формування позитивного іміджу продукції вітчизняних товаровиробників закордоном та підтримка конкурентоспроможності країни на світових ринках.

Об'єктами аграрних правовідносин є земля, ліси, води, загальнопоширені корисні копалини тощо, характер і межі використання яких визначається спеціальним законодавством. Важливу роль серед об'єктів аграрних правовідносин відіграють і живі організми - тварини.

Рисунок 1.2 – Схема пріоритетних напрямів вдосконалення механізму державного регулювання ринку сільськогосподарських культур

Джерело: побудовано автором

З метою розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [1] визначена державна підтримка виробників окремих видів сільськогосподарської продукції у вигляді бюджетної дотації.

Об'єктами бюджетної тваринницької дотації, як приклад, є: велика рогата худоба; свині; вівці; коні; птиця свійська; кролі; молоко незбиране екстра, вищого, першого та другого гатунків (не піддане будь-якій обробці, переробленню чи пакуванню для потреб подальшого продажу); вовна стрижена; кокони тутового шовкопряда; мед натуральний; кози. При цьому,

об'єктами спеціальної бюджетної дотації є: худоба велика рогата молочна; худоба велика рогата м'ясна; молодняк великої рогатої худоби різного віку; коні; вівці; свині; кози; бджолина сім'я; продукція шовківництва.

Суб'єктами аграрних правовідносин визнаються фізичні й юридичні особи, наділені правами та обов'язками у сфері виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції, а також у їхньому виробничо-технічному й соціальному забезпеченні.

О. В. Панухник [11] в напрямках трансформації державної підтримки суб'єктів, які виробляють сільськогосподарську продукцію, зазначає, що неодмінною умовою сталого розвитку аграрного сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави є державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників. На сьогодні до організації фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників потрібний новий підхід, удосконалення розглянутих напрямів державної підтримки шляхом проведення активних заходів на рівні сільськогосподарських підприємств, створення нових фінансово-кредитних структур. На розвиток сталого та конкурентоспроможного агропромислового виробництва має бути спрямована аграрна політика [239] країни. У найближчій перспективі державі слід продовжувати політику участі в економічному процесі як безпосередньому суб'єкті суспільних і економічних відносин, що сприятиме посиленню підтримки ринкових інституцій і розвитку інфраструктури АПК. Доцільно встановити частину сільського господарства у витратній частині бюджету відповідно до питомої ваги у ВВП, а також регламентувати надання бюджетної підтримки сільському господарству в регіонах у законодавчому порядку [11]. У цьому випадку вбачається економічне обґрунтування щодо визначення загальної суми видатків державного бюджету для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі виробництва продукції сільського господарства, в залежності від питомої ваги у внутрішньому валовому продукті (ВВП).

Сучасна аграрна політика нашої країни полягає у гарантуванні продовольчої безпеки країни, утвердженні пріоритетного розвитку агропромислового виробництва, створенні сучасного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, виході на агропромисловий ринок світу [4, с. 802]. Складові елементи економічного механізму державного регулювання повинні створити оптимальні умови для розвитку аграрної галузі як головної у народногосподарському комплексі [5].

За допомогою нормативно-правових, організаційно-економічних, екологічних, науково-технічних і інших заходів державної аграрної політики, створюється система підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, яка включає цінове регулювання продукції, пряме субсидування сільського господарства, фінансово-кредитне забезпечення та податкове регулювання [2].

У контексті розгляду питання державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції В. Мельник зазначає, що варто зосередити увагу на державній інноваційній та інвестиційній політиці щодо агропромислового сектору економіки. Задекларовані цілі та стратегічні завдання відповідають вимогам сучасності щодо використання інноваційних можливостей для забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Вважаємо, що основними детермінантами реалізації інноваційної політики є заходи щодо активізації інноваційного підприємництва, розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки, модернізація та технологічне переозброєння, розвиток логістичної мережі, розширення зв'язків із іноземними партнерами [13, 231, 236, 238, 242].

Данилишин Б. М. [10] відмічає, що в аграрному секторі державна підтримка показала себе високоефективною, а відповідно і виправданою.

Посилення процесів глобалізації та загострення проблем забезпеченості продовольчою продукцією населення світу потребують подальшого розвитку

вітчизняного агропромислового комплексу та його інтеграції у світову продовольчу систему.

Досить важливим є гарантування на державному рівні стабільності та передбачуваності аграрної політики з метою формування більш сприятливого підприємницького середовища для аграрного бізнесу країни. А «шантаж» на зразок того, що єдиним виходом для розвитку аграрного виробництва є зняття мораторію на продаж землі – це черговий напрям в нікуди.

Основними видами державної аграрної політики є: продовольча безпека держави, державне управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції.

Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні О. В. Собкевич [12], визначаючи розвиток сільськогосподарського виробництва та зміцнення присутності України на світовому ринку аграрної продукції як одну із підойм забезпечення стійкості та динамічності економічного розвитку країни, вважає, що слід враховувати особливості конкурентної ситуації на цьому ринку.

Основні напрями (цілі) державної підтримки сільськогосподарського виробництва сконцентровані на рис. 1.3.

Д. А. Міщенко [5] відмічає, що державне регулювання сільськогосподарського виробництва здійснюється у вигляді комплексу заходів у аграрному секторі шляхом економічного впливу держави на процеси виробництва, перероблення, реалізації сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства з метою збереження продовольчої безпеки країни та її регіонів, стабілізації сільськогосподарського виробництва та подолання галузевих диспропорцій. Отже, державне регулювання сільськогосподарського виробництва являє собою комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки аграрного

товаровиробника в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей.

Рисунок 1.3 – Основні напрями (цілі) державної підтримки сільськогосподарського виробництва

Джерело: побудовано автором із використанням [12, 67]

Складові елементи економічного механізму державного регулювання повинні створити оптимальні умови для розвитку сільськогосподарської галузі як головної у народногосподарському комплексі. У своєму розвитку галузі сільського господарства характеризуються певними особливостями складових елементів економічного механізму державного регулювання (рис. 1.4).

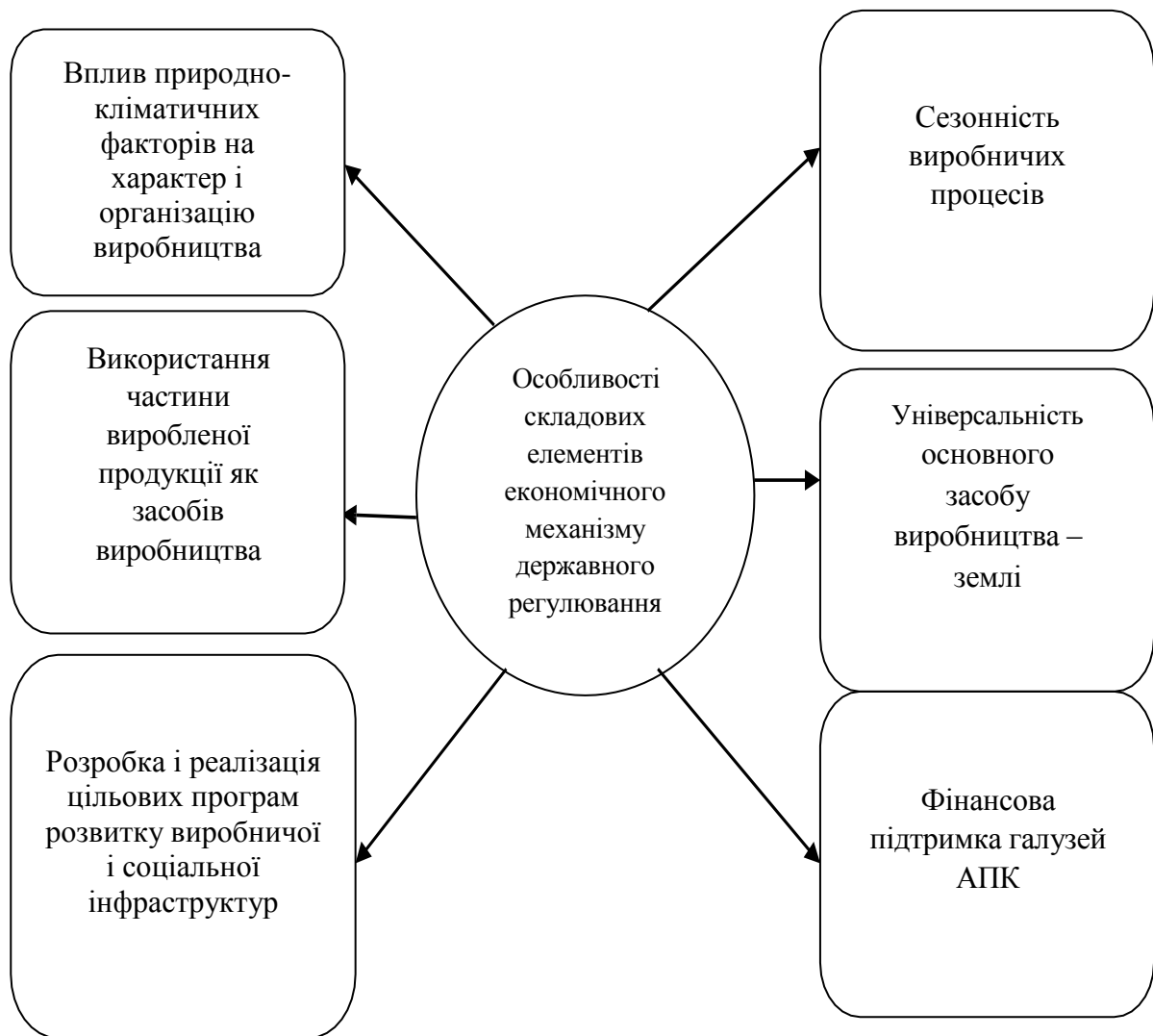

Рисунок 1.4 – Особливості складових елементів економічного механізму державного регулювання сільськогосподарського виробництва

Джерело: складено за даними [5, 67, 230]

Характеристика особливостей складових елементів економічного механізму державного регулювання розвитку галузі сільського господарства зумовлює особливості формування в цілому ринкових відносин в агропромисловому комплексі та особливості методів його державного регулювання [5].

А. С. Музиченко, Т. І. Голуб. вважають, що державна підтримка сільськогосподарського виробництва в країнах із транзитивною економікою і

в Україні зокрема характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. У цих умовах особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування сільськогосподарського виробництва як одного з напрямів державного регулювання. Необхідність державного регулювання сільськогосподарського виробництва більшість науковців пов'язують передусім із диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, а також із впливом природно-кліматичних умов [15, с. 112].

Аналізуючи наявні форми підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств їх об'єднують у три групи (рис. 1.5).

Рисунок 1.5 – Форми підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором на основі даних [2, 67]

В. К. Збарський відмічає, що основними причинами слабкої дієвості механізму державної підтримки сільськогосподарського виробництва є недосконалість механізмів отримання та розподілу бюджетних коштів і порушення бюджетної дисципліни під час їх використання. Щорічна зміна порядку та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізниле затвердження і постійне протягом року внесення до них змін спричиняють несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки, неефективне їх використання і повернення наприкінці року до державного бюджету [16, с. 27].

О. М. Галицький, А. І. Лівінський та О. П. Дяченко відмічають, що організаційно-економічний механізм державного регулювання виробництва продукції сільського господарства в Україні впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю інструментів [17, с. 93].

Узагальнене бачення науковців щодо економічної сутності державного регулювання та державної підтримки виробництва продукції сільського господарства наведено у табл. 1.1.

Шебаніна О.В., Купчишина О.А. [223] визначають, що основним завданням механізму державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору повинно стати формування відповідного інституційного середовища, яке згенерувало б ефективну регуляторну, фіскальну, інноваційну, інвестиційну політику. Створивши тим самим поле стимулюючого впливу для розвитку інновацій загалом, та інноваційних виробництв зокрема. Результатом стимулюючого впливу повинні стати наступні індикативні показники:

- зростання частки наукоємкої продукції в аграрному секторі;
- зростання частки інвестицій в НДДКР та інноваційні виробництва;
- зростання рівня рентабельності іноваційно-орієнтованих підприємств.

Таблиця 1.1 Узагальнене бачення науковців щодо економічної сутності державного регулювання та державної підтримки виробництва продукції сільського господарства

№ з/п	Автор	Сутність державного регулювання та державної підтримки
1.	Купчення Л. І. [7], Міщенко Д. А. [5]	Державне регулювання здійснюється у вигляді комплексу заходів у сільськогосподарському виробництві шляхом економічного впливу держави на процеси виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства з метою збереження продовольчої безпеки країни
2.	Шебаніна О. В. [8], Мельник В. [13]	Державні методи регулювання – це інтелектуалізація, інформатизація та екологізація виробництва. Державне регулювання ринку сільськогосподарської продукції визначається державною інноваційною та інвестиційною політикою щодо агропромислового сектору економіки
3.	Гудзь Ю. Ф. [14], Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П. [17, с. 93]	Державне регулювання - система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної, обмежувальної та іншої регулюючої діяльності держави. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва пов'язане із диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію
4.	Побережець Н. Б. [9], Данилишин Б. М. [10], Панухник О.В. [11], Собкевич О. В. [12]	Державна підтримка має бути спрямована на розвиток науки, формування ефективного інноваційно-інвестиційного середовища, створення нових фінансово-кредитних структур, підтримку ринкових інституцій і розвиток інфраструктури сільського господарства та інтеграцію в світову продовольчу систему враховуючи особливості конкурентної ситуації на ринку сільськогосподарської продукції
5.	Коваленко О. Ю. [2], Конєва І. І. [4, с. 802]	Державне стимулювання має спрямовуватися щодо науково-дослідної діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва, а також гарантування продовольчої безпеки країни, утвердження пріоритетного розвитку сільськогосподарського виробництва, створення сучасного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 17, 67]

На думку Іваненко Т. Я. [224] сільськогосподарські товаровиробники Причорноморського регіону повинні просувати філософію реалізації міждержавних економічних відносин. Цілеспрямоване розширення експорту зерна як сировини негативно позначається на економіці держави та конкретному його товаровиробнику – сільськогосподарському підприємстві. Виробникам зерна Причорноморського регіону потрібно концентруватися на експорті зерна й активно готувати внутрішнє економічне середовище до європейських вимог конкурентоспроможності. Для цього необхідно

створювати кластери з виробництва переробки зерна на борошно, хлібобулочні вироби, макарони тощо з наступною їх реалізацією на внутрішньому і зовнішньому ринках, що забезпечить додаткові надходження до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць. У перспективі завдання розвитку зернового виробництва країни визначаються необхідністю її самозабезпечення зерном за обсягом, асортиментом і якістю, а також переходу до збалансованого його експорту та імпорту.

Для стабілізації аграрного виробництва та підвищення ефективності функціонування аграрного ринку в іноземних країнах використовується система прямих і непрямих важелів державного впливу: регулювання цін і фермерських доходів, бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування, стабілізація ринку сільськогосподарської продукції тощо. При цьому практично всі західні країни у відносинах сільського господарства з іншими галузями, у питаннях експорту й імпорту сільськогосподарської сировини дотримуються принципу аграрного протекціонізму (економічна політика держави, спрямована на обмеження міжнародної торгівлі).

Успіхи сільського господарства країн Західної Європи, США, Канади, Японії, Китаю зобов'язані не стільки розвитку ринкових відносин у цих країнах, скільки обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу. Це – державна підтримка сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо [20, 227, 240].

На захист національних ринків і товаровиробників у західних країнах спрямовано механізм зовнішньоторговельних відносин, головною складовою якого є цінове регулювання. Так, світові ціни формуються на основі витрат у кращих умовах виробництва, під якими розуміється сукупність природних, техніко-технологічних і соціально-економічних умов. Такі умови для виробництва більшості сільськогосподарських товарів мають США, де на біржах і відбувається формування світових цін. Однак у більшості країн умови виробництва сільськогосподарської продукції гірші, ніж в основних

країнах-експортерах. І якби функціонував абсолютно вільний світовий ринок, то внутрішнє виробництво сільськогосподарської продукції в багатьох державах було б витиснуте імпортом. Тому такі країни застосовують захисні механізми, які стимулюють розвиток власного аграрного виробництва й обмежують імпорт. Такі механізми створені в країнах ЄС, США, Японії та інших, де умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур гірші. Розроблені механізми в цих країнах захищають від дешевого імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції й одночасно регулюють надходження продукції, що не виробляється, або виробляється не в достатній кількості всередині країни.

За федеральними сільськогосподарськими програмами у США фермери, що вирощують зернові, одержують від Міністерства сільського господарства кредити для фінансування виробництва. Зібраний урожай фермери продають за ринковими цінами й розраховуються за кредити. Якщо ж ринкові ціни знижуються нижче рівня контрольних цін, установлених Конгресом, то фермер може передати врожай державі за контрольними цінами, розрахувавшись із кредитом і діставши прибуток. Аналогічно регулюються ціни в молочній промисловості. Конгрес визначає «справедливий» рівень контрольних цін на молоко, масло, сир. Якщо ринкові ціни опускаються нижче цього рівня, то продукти скуповує держава [21].

У Польщі з метою стабілізації ринку й захисту доходів фермерів через встановлення інтервалу припустимого коливання ринкових цін на внутрішньому ринку держава проводить інтервенційні закупівлі сезонних надлишків сільськогосподарської продукції й продовольства і продаж цих продуктів у період дефіциту. Цю функцію виконує державне Агентство аграрного ринку, що діє на ринках зерна, молочної продукції, м'яса, цукру, хмелю й продуктів перероблення картоплі. Агентство надає гарантовані кредити на закупівлю цих продуктів за мінімальними цінами, виплачуючи їм 45% мінімальної ціни. Агентство також встановлює експортні субсидії на експорт продукції [22].

Фермери Франції одержують субсидії на підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, під виведення орних земель із сільськогосподарського виробництва, на підтримку родючості земель, компенсаційні виплати за роботу в районах з несприятливими природними умовами [23].

Протягом останніх десятиліть сільськогосподарське кредитування в США зазнало суттєвих змін з боку пропозиції та попиту. В основному спостерігається зменшення фермерських господарств, але їх розміри збільшуються. Здебільшого великі підприємства використовують багато інвестицій, застосовують найновіші технології, що збільшує продуктивність праці та знижує собівартість продукції [24]. Зазвичай підтримкою аграрного сектора США виступає кредитування [25]. В основному головною установою, що надає кредити фермерам у США, є Фермерська кредитна система (FCS — Farm Credit System), яка була створена в 1916 р. з метою надання кредитів фермерам, для яких ставки комерційних банків були надто високими. FCS виступає основним інструментом державної політики США [26].

1.2 Важелі державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції

Нормативно-правові акти України зазнали низки змін за останні декілька років. Затверджені Кабінетом Міністрів України принципи розвитку агрохолдингів і кооперативів на 2020-і роки передбачають умови для реалізації програм підтримки кредитування на пільгових умовах, заходів, спрямованих на сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації [29]. План дій щодо стратегії розвитку малого та середнього підприємництва, прийнятий у травні 2017 року, передбачає конкретні заходи підтримки на користь МСП (Малі та середні підприємства) та стосується модернізації

нормативно-правової бази, яка стосується їх за результатами аналізу, проведеного Європейським Союзом.

Прийнятий Верховною Радою Закон України «Про державний контроль за додержанням законодавства про харчові продукти, корми для тварин, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [30] регулює державний контроль виробничих об'єктів для забезпечення бажаного рівня захисту здоров'я людей та інтересів споживачів. Він передбачає зменшення обсягів огляду сільськогосподарської та харчової продукції, що ввозиться на митну територію України, за умови виконання певних вимог щодо виду ввезеної продукції, її походження та надання певного пакету документів. Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» [31], прийнятий Верховною Радою України у грудні 2017 року та набув чинності у січні 2020 року, визначає правові та організаційні засади виробництва, обігу, маркування та представлення кормів для тварин, а також регулює відносини між виконавчою владою та операторами ринку кормів.

Протягом 2018 р. Національна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів відновила ветеринарні та інші види офіційних перевірок після набрання чинності Закону України «Про державний контроль за додержанням законодавства про харчові продукти, корми для тварин, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [30]. Крім того, прискорилося розробка та прийняття санітарного та фітосанітарного законодавства, а упродовж 2017 р. було прийнято 17 нормативно-правових актів, які відповідають законодавству ЄС, та понад 140 інших було подано на законодавчий процес протягом 2017-2018 рр.

Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», прийнятий у грудні 2018 року, закладає необхідні правові та організаційні основи для надання інформації споживачам про харчові продукти з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я, добробуту та соціально-економічних інтересів громадян [42]. Зокрема, закон визначає

термінологію та конкретні зобов'язання операторів ринку харчових продуктів, зокрема щодо точного розташування інформації, маркування та інших елементів.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [43], прийнятий у липні 2018 року, забезпечує основу для виробництва органічних харчових продуктів та функціонування ринку продуктів (рис. 1.6).

Вказаний Закон визначає ролі та зобов'язання державних органів та учасників ринку органічної продукції, а також інші напрями політики щодо розвитку ринків органічної продукції. У 2018 році бюджетні асигнування на земельну реформу зросли більш ніж утричі порівняно з 2017 роком і досягли 342 млн грн. Серед профінансованих робіт була нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель по Україні. Результати цієї оцінки використовуються для Національного кадастрового реєстру та надаються користувачам онлайн та безкоштовно.

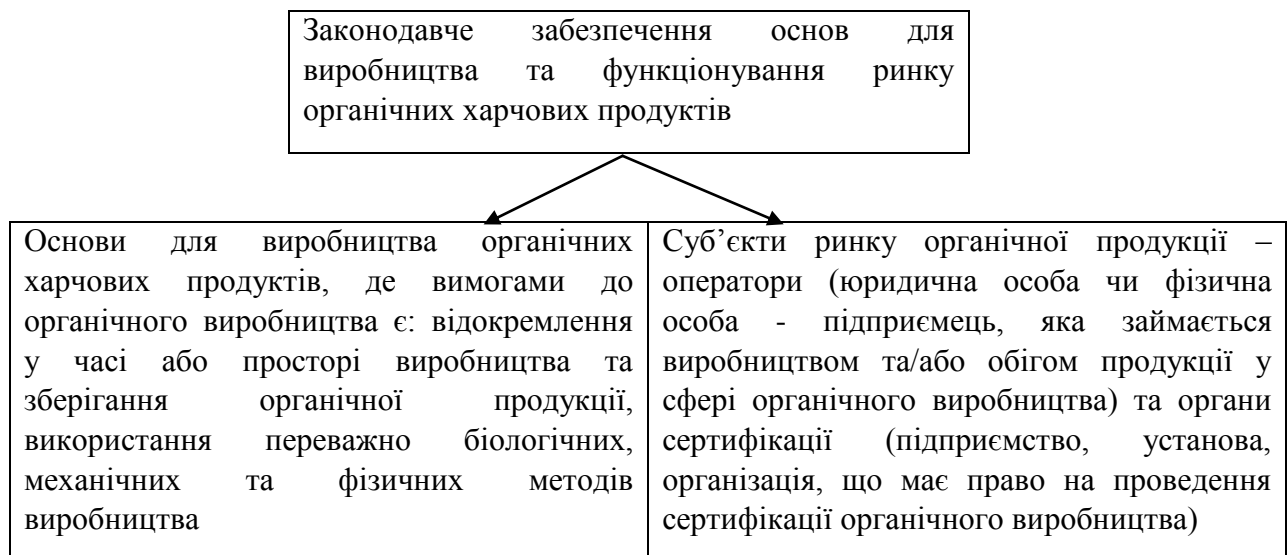

Рисунок 1.6 – Законодавче забезпечення основ для виробництва та функціонування ринку органічних харчових продуктів

Джерело: побудовано автором із використанням [43,68, 228]

Україна зробила подальші кроки для виконання своїх зобов'язань згідно з Паризькою угодою [44]. У грудні 2017 року Рада міністрів затвердила Розпорядження Кабінету Міністрів України № 878-р «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» [45]. Цей багатогалузевий план дій передбачає постійну систему моніторингу, звітності та верифікації парникових газів, торгівлю викидами, застосування фінансових інструментів для скорочення викидів та механізми державно-приватного партнерства. Влада також зобов'язується протягом наступних років сформулювати рекомендації щодо адаптації аграрного сектору до зміни клімату та розробити середньостроковий план дій з адаптації лісового сектору.

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [46] та Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» [47], прийняті відповідно у травні 2017 року та березні 2018 р., забезпечують правову основу екологічної експертизи в Україні. Перший встановлює принципи оцінки впливу на навколишнє середовище, які спрямовані на запобігання шкоди навколишньому середовищу та забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього середовища, ефективного використання природних ресурсів та їх оновлення в процесі прийняття політичних рішень, пов'язаних з господарською діяльністю, які можуть мати значний вплив на навколишнє середовище [46]. Другий вимагає проведення стратегічної екологічної оцінки, у тому числі обов'язкових консультацій з громадськістю, для низки проєктів, у тому числі в аграрному секторі. Він встановлює, серед іншого, процедури, адаптовані для здійснення таких оцінок та їх затвердження [47].

В рамках програми часткового погашення відсотків за кредитами комерційних банків, відновленої у 2015 р., Міністерство зберегло підтримку аграрного бізнесу через програму "Фінансова підтримка сільського господарства через кредити на пільгових умовах", фінансування якої у 2018 р. становило 266 млн грн. Крім того, державні програми "Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств" та "Державна підтримка

галузі тваринництва" перерахували 8,5 млн грн на підтримку короткострокових кредитів. Програма фінансової підтримки розвитку фермерських господарств також передбачала грант у розмірі 6,4 млн грн для часткового покриття витрат на закупівлю насіння дрібними фермерами [32].

Плодове садівництво, виноградарство та ягідництво також продовжували отримувати конкретну підтримку для закупівлі саджанців та будівництва холодильних камер. Ця підтримка, яка склала 394 млн грн у 2018 році була дещо нижчою, ніж у 2017 р., коли також були кошти для погашення боргу. З 1999 р. по 1 січня 2017 р. сільгоспвиробникам надавалась помітна підтримка, яка дозволяла їм уникати сплати ПДВ (податок на додану вартість), який накопичувався на спеціальних рахунках і використовувався для закупівлі сировини. У 2017 р. систему накопичення ПДВ було скасовано і замінено на "субсидію на розвиток" з подібними характеристиками до попередньої системи, оскільки вона базувалася на надходженні ПДВ і використовувалася для закупівлі інших матеріалів. З 2018 р. ця форма підтримки більше не надається виробникам [32].

У 2018 р. селекціонери скористалися спеціальними програмами підтримки: на часткове відшкодування витрат на будівництво та реконструкцію ферм та об'єктів було виділено 1340 млн грн. Крім того, 512 млн грн та 320 млн грн відповідно надійшло сільськогосподарським підприємствам, які отримували головну виплату за корів, та сільським господарствам, які отримували головну виплату за молодняк великої рогатої худоби [32].

Як і в 2017 р., державна програма підтримки тваринництва частково компенсувала операторам купівлю відібраних племінних тварин [32]. Суми, виділені у 2018 р., значно перевищили 2017 р. і становили 215 млн грн проти 11.7 млн грн у 2017 році. З іншого боку, на погашення заборгованості за цією програмою, якою у 2017 р. надійшло 158 млн грн, селекціонерам коштів не було виділено. Фінансування субсидій на закупівлю сільськогосподарської техніки та обладнання зросло майже у вісім разів у порівнянні з 2017 р. на

загальну суму 10218 млн грн, з яких частина призначена спеціально для дрібних власників.

Ринкові ціни підтримуються регулюванням зовнішньої торгівлі через імпорتنі квоти і мита, експортні субсидії. Це непряма форма підтримки виробника. Іншим джерелом фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників є субсидії з бюджету на конкретний вид продукції. Відповідно до Угоди про субсидії та компенсаційні заходи, субсидію слід розглядати як розподіл коштів державою, створення пільг, безпосередньо або через третю сторону. Таке визначення включає такі дії, як надання державою товарів і послуг, відмова держави від доходів, які інакше міг би отримати державний бюджет, державна підтримка цін або доходів. Залежно від призначення субсидії вона поділяється на заборонені субсидії, що дають підстави для застосування заходів, і ті, на які не застосовуються компенсаційні заходи.

В Україні офіційні закупівельні ціни на продукцію рослинництва значно нижчі за світові, а ціни на неякісну сільськогосподарську техніку, ймовірно, завищені. Також лібералізація зовнішньої торгівлі, безсумнівно, дасть змогу покращити умови торгівлі сільськогосподарською продукцією. Усвідомлення всіх переваг такої лібералізації наштовхується на велику перешкоду, а саме небажання багатьох західних ринків дозволяти імпорт сільськогосподарської продукції з колишніх радянських республік, а також наявний надлишок тваринницького потенціалу.

Державне регулювання поєднує підтримку виробників, споживачів та підтримку послуг, що становлять загальний інтерес на сільськогосподарській арені. Трансферти сільськогосподарським виробникам включають підтримку ринкових цін, бюджетні платежі та невраховані податки. Споживачі отримують вигоду від лібералізації зовнішньої торгівлі, тоді як українській харчовій промисловості в умовах значного конкурентного тиску доведеться покращувати свою якість та знижувати витрати в умовах значного конкурентного тиску. У будь-якому випадку, сектор тваринництва, ймовірно,

продовжить скорочуватися, просто тому, що в Україні це особливо дорога галузь, порівняно зі світовими стандартами. Оскільки субсидії на виробництво та споживання зменшуються в результаті зниження державних доходів, стає неможливо підтримувати споживання продуктів тваринного походження на високих рівнях.

Сільськогосподарські товаровиробники оподатковуються єдиним податком, що розраховується пропорційно до вартості земель сільськогосподарського призначення і скоригований до загального індексу споживчих цін. Неявні переваги, які він надає, були розмиті, і сьогодні єдиний податок замінює лише три збори – податок на прибуток, податок на майно та спеціальний податок на воду виробників у сільськогосподарській галузі. Сектор обкладається всіма іншими податками, які оподатковуються сільськогосподарськими підприємствами. Режим єдиного оподаткування дає неявні податкові пільги для сільськогосподарських товаровиробників, які за останні роки оцінюються приблизно в 4.3 млрд грн на рік [28].

Підтримка сільгоспвиробників в Україні здійснюється через механізм субсидування та підтримки ринкової ціни на основні види сільськогосподарських культур та тваринництво. У випадках перевищення внутрішніх цін та незначної компенсації втрат виробників слід зазначити, що виробники оподатковуються надлишково. Аналогічна ситуація з підтримкою виробників ячменю. Щодо виробників жита та вівса, то спостерігається схожа тенденція: внутрішні ціни перевищують світові. Підтримка виробників жита та вівса на визначений термін здійснюється за рахунок споживача, тобто споживач повинен придбати ці товари за завищеними цінами.

Слід зазначити, що основним тягарем є підтримка розвитку рослинництва, де виробництво передано споживачам, які змушені платити за сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку більше, ніж за світову. Бюджет переказів хаотичний, непослідовний, здійснюється відповідно до поточних потреб. Бюджетні платежі по більшості видів рослинництва настільки незначні, що не можуть компенсувати збитки

виробників [39]. Дещо інша ситуація на ринку тваринництва. Наприклад, виробники яловичини мають значну підтримку з боку держави у вигляді бюджетних дотацій. Виплати на 1 т продукції з 1997 по 2017 роки зросли майже в 100 разів, а далі відбулося скорочення виплат.

Підтримка ринкової ціни на яловичину має хвилеподібний характер і динаміку, змінюючись від негативного значення до позитивного. Показник підтримки ринкової ціни на молоко протягом майже всього періоду був від'ємним, що свідчить про значне перевищення світових цін на молоко над внутрішніми. Виробники молока не отримують доходу, котрий могли б мати, якби молоко продавалося на світовому ринку. Держава приділяє найбільшу увагу розвитку виробництва м'ясо-молочного тваринництва, де спостерігається надмірне оподаткування виробників. При цьому бюджетні платежі за 1 т продукції не дозволяють компенсувати втрачені доходи.

З 2005 р. діє індикатор підтримки ринкової ціни на свинину, який вказує на те, що виробництво субсидується споживачами, які повинні були заплатити ціну, вищу за світову. Ринок м'яса птиці та яєць демонструє зовсім іншу тенденцію. Вітчизняні ціни на м'ясо птиці вищі за світові, тому вітчизняні споживачі змушені платити вищу ціну за свою продукцію, при цьому спостерігається стійка тенденція до зростання розривів між внутрішніми та світовими цінами. Крім непрямого субсидування виробництва споживачами є пряма підтримка розвитку галузі за рахунок бюджетних платежів за 1 т продукції.

В Україні протягом останніх десятиліть підтримка виробників була нестабільною, в основному через зміни підтримки ринкових цін, що відображають середні ціни виробників нижче міжнародних довідкових, але зі значними відмінностями від одного продукту та від одного періоду до іншого. Захищені імпортованими митами ціни на цукор та деякі м'ясні продукти піднялися вище світових. Ціни кількох зернових, насіння соняшнику та молока, як правило, були дещо нижчими за довідкові ціни. Вплив на ціни інтервенцій з боку Аграрного фонду та Державної продовольчої та зернової

компанії, обох державних установ, а також щорічного меморандуму про взаєморозуміння щодо експорту зерна, ймовірно, буде обмеженим [32]. Фіскальна підтримка у вигляді податкових пільг та підтримки витрат залишається відносно невеликою, але сприяла загальній позитивній підтримці виробників, що спостерігається протягом останніх років.

Запровадження схем підтримки та захисту ринкових цін викликано слабкістю, неефективністю та недостатньою конкурентоспроможністю аграрного сектору, а також його поточними проблемами адаптації. Крім цих загальних причин, такі заходи були б виправдані, зокрема, необхідністю, по-перше, захистити національне сільське господарство від конкуренції з боку сильно субсидованого західного сільськогосподарського експорту та проникнути на захищені західні ринки через експортні субсидії. По-друге, адаптувати аграрну політику до політики ЄС з метою можливого вступу до Європейського Союзу. Що стосується першого обґрунтування, то безперечно, що політика підтримки сільського господарства, шляхом запровадження подібних механізмів, ризикує зловживати обмеженими коштами, які краще витратити на підвищення ефективності та конкурентоспроможності національного сільського господарства, а також фізичної та інституційної інфраструктури. Сільськогосподарські виробники, безсумнівно, виграють від суттєвої лібералізації зовнішньої торгівлі, але такі зміни неможливі без макроекономічної стабілізації [27, 228, 238, 241].

Те, що станеться далі, значною мірою буде залежати від того, наскільки добре працюють пристрої регулювання ринку, але вони ризикують стати постійними механізмами підтримки ринкових цін. Підвищуючи ціни вище рівня, який був би їхнім за умов вільного ринку або рівня світового ринку, політика підтримки ринкових цін спотворює рішення щодо виробництва та споживання. Вони не тільки ризикують спричинити значні бюджетні витрати, але й виступають неявним оподаткуванням споживачів, що перешкоджає підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва [34, 35].

Гарантування продовольчої безпеки населення є одним з основних напрямів державної аграрної політики, але вона також має на меті сприяти інтеграції сільськогосподарського та продовольчого сектору в міжнародну торгівлю. Таким чином, для досягнення цих цілей будуть запроваджені різні інструменти державної політики. Це передбачає бюджетну підтримку, наприклад, схеми податкових пільг для агрохолдингів, втручання в ціни на сільськогосподарську продукцію – максимальні та мінімальні ціни на певні продукти рослинництва та тваринництва, такі як молоко, з метою підтримки доходів фермерів, прямі платежі, кредити, механізми субсидування та системи страхування. Значна частина цих інструментів застосована до рослинництва, зокрема зернових, створюючи таким чином вектор для розвитку цих культур з метою позиціонування їх на світових ринках.

Після істотного скорочення бюджет підтримки сільськогосподарського виробництва значно збільшився з 2016 року [32]. У 2018 р. загальні витрати Міністерства аграрної політики та продовольства України на прямі субсидії виробникам зросли до 4.2 млрд грн з 0.3 млрд грн у 2016 р., коли більша частина підтримки була у формі неоплачених державних доходів [33].

План сталого сільського господарства на 2020-2030 рр. має на меті прискорити прийняття певних агроекологічних практик. Сільськогосподарські виробники є головними в успіху цього плану. Багато програм, інструментів та ресурсів уже є у їхньому розпорядженні, щоб підтримати їх у впровадженні стійких сільськогосподарських методів [40]. План забезпечує безперервність і згуртованість агроекологічного підходу до сталого розвитку. Відтепер і до 2030 року впроваджуватимуться нові заходи та ініціативи для кращого оснащення сільгоспвиробників. Цей план також дозволить визнати та висвітлити зусилля тих, хто вже відданий агроекологічній зміні.

Вищий комітет з питань агропродовольчого сектору передав під нагляд Міністерства аграрної політики можливу синергію між фермерами, професійними організаціями, агрономічними дослідницькими та

переробними галузями, щоб зрештою усунути перешкоди для розвитку агрохолдингів, причому не лише рослинницьких, а й тих, які більше орієнтуються на тваринництво. Цю сільськогосподарську політику супроводжувала комерційна політика, що складалася в основному з механізмів захисту кордонів, тобто високих митних зборів.

До заборонених видів субсидій належать субсидії, які призначаються за умови використання експортних або вітчизняних товарів замість імпорتنих. Вивчення заходів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та їх джерел фінансування, зміна обсягу, структури та довгострокова динаміка роблять можливим визначити загальні тенденції, оцінити ефективність впроваджених заходів, виявити недоліки державної політики щодо підтримки сільськогосподарського виробництва та розробити пропозиції щодо вдосконалення політики з урахуванням усіх обмежень зовнішньоекономічного середовища [36, 37].

До категорій субсидій, які призводять до застосування державних заходів, належать дії, які модифікують торгівлю і впливають на виробництво.

В таблиці 1.2 наведені категорії субсидій, які призводять до застосування державних заходів.

Мета державної політики у сільськогосподарському секторі полягає у посиленні впровадження агроекологічних практик шляхом проведення індивідуальних дій у компаніях. Надана фінансова допомога покриває до 70% прийнятних витрат, а в деяких випадках може досягати 90% [32]. Допомога в збільшенні доходів та покращенні засобів до існування має важливе значення для розвитку сталих продовольчих систем, сприяння продовольчої безпеки та досягнення нульового голоду [41]. Законодавство має хороші можливості для того, щоб сприяти цьому процесу.

Таблиця 1.2 Категорії субсидій, які призводять до застосування державних заходів

№ з/п	Субсидії, які призводять до застосування державних заходів
1.	Дотації на тваринництво та рослинництво, насіння, корми
2.	Відшкодування частини витрат на придбання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин
3.	Відшкодування частини витрат на енергоносії, підвищення родючості ґрунтів
4.	Компенсації вартості техніки, придбаної з метою реалізації сільськогосподарської продукції, вартості ремонту та поточного утримання меліоративних систем
5.	Витрати лізингового фонду
6.	Витрати на створення сезонних запасів запасних частин і матеріально-технічних ресурсів
7.	Капітальні вкладення виробничого призначення, крім капітальних витрат на землю, меліорація та водне господарство
8.	Цінова підтримка – компенсація різниці між закупівельними та ринковими цінами на сільськогосподарську продукцію за цінами нижчими за ринкові, закупівлю товарів у виробника за цінами вище ринкових цін
9.	Пільгові кредити сільгоспвиробникам від держави і місцевих бюджетів, включаючи списання та пролонгацію боргів
10.	Пільги на транспорт сільськогосподарської продукції

Джерело: складено автором на основі даних [38, 68]

Використання таких субсидій має бути обмеженим і збалансованим з вимогами міжнародних організацій СОТ [38].

Завдяки високому попиту на основні продукти харчування [227], процесам закупок, якими керують фермери, і місцевим ланцюгам поставок багато дрібних фермерів тепер отримують переваги від точки доступу до офіційних ринків. Заохочені до створення асоціацій, вони можуть краще вести переговори, продавати більше, знижувати трансакційні витрати та розширювати свою клієнтську базу. Але дрібні фермери продовжують стикатися з серйозними обмеженнями. Деякі з них не виробляють достатньо продукції, щоб вижити в неблагополучний сезон. Інші можуть створювати невеликий надлишок, але намагаються отримати прибуток. Загалом, дрібні фермери не мають доступу до ресурсів та фінансування. Управління після збирання врожаю, включаючи зберігання, часто є неадекватним: посіви піддаються цвілі, гнилі та шкідників. У той же час дедалі більш екстремальні погодні явища додають проблеми: часто залежні від богарного землеробства, дрібні фермери безсилі перед обличчям кліматичних небезпек.

1.3 Методика оцінки результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства

В цілому результативність державного регулювання виробництва продукції сільського господарства – це співвідношення між досягнутими результатами відповідної державно-управлінської діяльності і загальними витратами ресурсів на отримання результатів, які направлені на підтримку досягнутого рівня виробництва сільськогосподарської продукції та його нарощування, а в умовах післявоєнного стану – його відновлення.

Яценко О. М. [225] наголошує, що в умовах воєнного стану тільки третина фермерів націлені на зростання поточного напрямку діяльності, а близько половини лише на підтриманні показників діяльності на поточному рівні. Так, результати соціологічного дослідження, які у січні 2023 р. були проведені Міжнародною маркетинговою групою у співпраці з Українською Радою Бізнесу вказують на те, що 46% фермерів зараз зосереджені на стабілізації показників діяльності на поточному їх рівні, тоді як 19,75% шукають шляхи на вихід до рівня самоокупності, 6,25% згортають або консервують свою діяльність, щоб не нести збитки. І тільки 26,5% націлено на зростання поточного напрямку діяльності.

На аграрну політику накладаються функції вироблення стратегії результативного розвитку аграрного сектора економіки, створення ефективної системи управління, яка забезпечить захист аграрного сектора економіки від кризових явищ та можливих збитків з ними пов'язаних [48].

Таку систему, на думку Нісходовської О. Ю. [49], слід створити з метою державного планування за основними параметрами результативного регулювання розвитку всього сільськогосподарського виробництва, що сприятиме гармонійному поєднанню суспільних та особистих інтересів на базі реалізації державної програми регулювання розвитку аграрного сектору України. Методологію його регулювання краще будувати на основі програмно-цільового планування з коригуванням можливостей

законодавчого забезпечення, визначення ієрархії цілей розвитку та наявних ресурсів, за наявності послідовного плану виконання завдань за принципом «step by step» («крок за кроком») у поєднанні з модернізацією виробництва, за термінами виконання необхідних заходів, із зазначенням конкретних виконавців.

Давидов Г. М. [50] зазначає, що результативне державне регулювання сільськогосподарського виробництва спрямовано на формування необхідних умов для виробництва кінцевої продукції, забезпечення процесів формування та диверсифікації доходів, створення нових робочих місць на сільських територіях, неухильне дотримання у процесі здійснення самостійної економічної діяльності суб'єктами господарювання, що є об'єктами впливу держави.

На думку Гафурової О. В., Сиволицької С. І. [51] державна підтримка сільськогосподарського виробництва спрямована на підвищення результативності та ефективності державного регулювання і здійснюється щодо конкретних видів господарської активності у всіх галузях сільськогосподарського виробництва, включаючи суб'єкти малого господарювання, адміністративних важелів та інструментів щодо впливу, що стимулює на найбільш проблемні в економічному плані сільськогосподарські виробництва, організації, галузі. Зазначимо, що заходи державної підтримки не зачіпають основи економічного механізму, що склався в галузі. При цьому зберігаються всі основні принципи формування, диверсифікації дохідних складових. Така підтримка спрямована лише на покращення можливостей адаптації до наявних умов ведення відтворення, включаючи міжгалузевий обмін. Зазначені елементи, всупереч поширеній думці, використовуються у напрямі підтримки не тільки збиткових, а й господарств, що ефективно функціонують. Останні відчувають потребу у прямій державній підтримці у кризових ситуаціях, де необхідно забезпечити захист їхніх економічних інтересів. Однак і підтримка інститутів розвитку наук, освіти, технологій надають значний вплив на ефективність функціонування всіх суб'єктів

сільськогосподарського виробництва, і є часто більш ефективною, ніж прямі виплати та субсидії виробникам.

Шолойко А. С. [52] вказує, що у сучасній економіці України склалася розгалужена, впорядкована й досить складна система взаємодії та впливу держави на аграрну сферу економіки, із суворою теоретичною та науковою складовою. Однак і на сьогодні дискусійним залишається питання, чи здатний ринковий механізм без втручання держави забезпечити стабільність функціонування та можливість розвитку в економіці, цілей, завдань, форм та методів спрямованих на регулювання виробничих процесів, що дозволило нам систематизувати за своїми наявними структурно-логічними схемами модельного функціонування механізму державного етапного та результативного регулювання процесів економічного управління.

Одним із завдань результативного регулювання аграрного ринку є створення сприятливих умов для прибуткового функціонування виробників сільськогосподарської продукції та посилення їх конкурентоспроможності. Державне регулювання здійснюється, щоб надати процесам організованого характеру, упорядкувати дії економічних суб'єктів, забезпечити дотримання законів, відстоювати державні та суспільні інтереси. Процеси державного регулювання вказані на рис. 1.7.

Рисунок 1.7 – Процеси державного регулювання

Джерело: узагальнено автором на основі даних [53, 69]

З урахуванням багатофункціональності аграрної сфери можна виділити кілька категорій аргументів необхідності результативного державного регулювання аграрного ринку.

Категорії аргументів державного регулювання аграрного ринку зосереджені на рис. 1.8.

Рисунок 1.8 – Категорії аргументів державного регулювання аграрного ринку

Джерело: сформовано автором на основі даних [53, 69]

Першу категорію аргументів відстоюють багато вітчизняних економістів. Справді сільське господарство як виробляє продукцію, так й забезпечує продовольчу безпеку, зменшуючи ризики, пов'язані з можливим браком продовольства у майбутньому.

Аргументи другої групи, які стосуються проблеми цін і доходів сільському господарству. Специфічні риси цієї галузі зумовлюють нестабільність ціни сільгосппродукцію. Оскільки грошові надходження сільському господарству змінюються у зворотній пропорції до виходу продукції, то нестабільність цін має коригувати держава у сфері захисту доходів аграріїв. У довгостроковому періоді відносні доходи сільських товаровиробників знижуються у порівнянні з доходами в інших секторах економіки.

Дві наступні групи аргументів (природоохоронні та пов'язані з розвитком сільських територій) найповніше свідчать на користь державного регулювання аграрного ринку. Існує і безліч інших аргументів на користь застосування механізмів державного регулювання аграрного ринку (рис. 1.9).

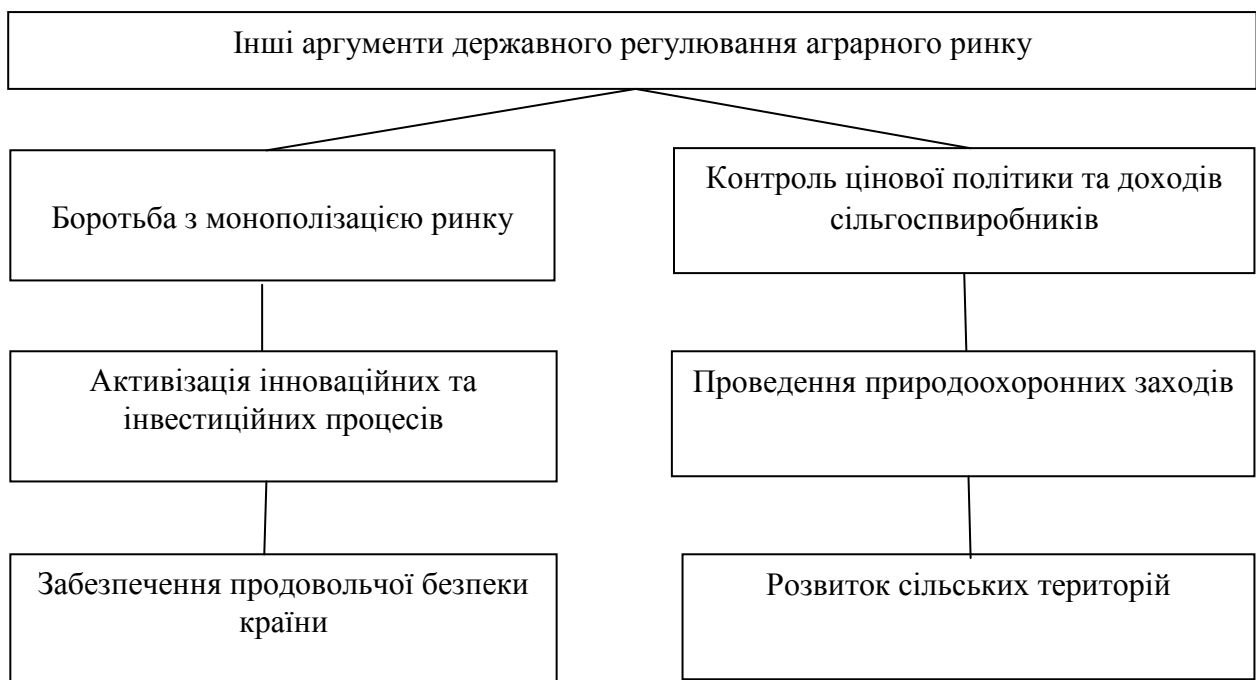

Рисунок 1.9 – Інші аргументи державного регулювання аграрного ринку

Джерело: побудовано автором із використанням [53, 69]

Державна підтримка товаровиробників в європейських та інших країнах у світлі сучасних інтеграційних процесів (створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС)) створює суттєві загрози для розвитку аграрної галузі в Україні. Для нашої держави нині актуальним є питання не стільки перегляду податкових пільг, скільки їх уточнення для мінімізації непродуктивних втрат бюджету та створення рівних умов для ведення бізнесу різними категоріями суб'єктів господарювання.

У країнах ЄС оподаткування диференційоване залежно від обсягів виробництва й організаційної форми ведення бізнесу. Для великого та середнього бізнесу (у тому числі аграрного) застосовуються традиційні податкові інструменти — корпоративний прибутковий податок, універсальний акциз, майнові та соціальні податки. Для малого бізнесу (в сільському господарстві — фермерів сімейного типу) передбачено альтернативні спрощені податкові механізми, метою яких є спрощення податкового адміністрування.

Як переконує світовий досвід, корпоративний податок в аграрній галузі розвинених країн платять великотоварні підприємства (кооперативи) й окремі фермери, однак їх кількість обмежена, тому в більшості країн сільгосппродукцію виробляють сімейні ферми, невеликі за обсягами доходу і площами угідь.

У деяких країнах (Грузія, Латвія, Норвегія, Японія, Великобританія, Китай, США та ін.) ставки корпоративного податку не є пільговими для сільгоспвиробників. Так, у Китаї для підприємств усіх форм власності та господарювання із 1994 р. запроваджено сплату прибуткового податку за ставкою 33% [54].

Для фермерів США також не передбачена пільгова ставка прибуткового податку, але вони мають ряд інших пільг при його сплаті — зменшення бази оподаткування (вирахування із загальної суми доходу тих, що отримані від продажу землі, амортизації обладнання, будівель, споруд), сплата податку з середнього доходу, розрахованого за останні три роки, та ін.

Крім того, у США встановлено неоподатковуваний мінімум, який зменшує базу оподаткування.

У частині країн встановлено неоподатковуваний мінімум площі сільськогосподарських угідь і застосовуються диференційовані ставки оподаткування (Чехія), а ще в деяких не обкладають зборами землі сільськогосподарського призначення (Ірландія) [55].

Відомо, що членство в СОТ накладає жорсткі обмеження на фінансування програм підтримки сільського господарства. Досвід США, країн БРІКС (Бразилія, росія, Індія та Китай) і Європейського Союзу показує, що ефективним механізмом такої підтримки стає стимулювання кінцевого споживання харчових продуктів через програми продовольчої допомоги тим, хто її потребує.

Іншими програмами продовольчої допомоги, які реалізуються Мінсільгоспом США є: дитяче харчування (CNP), що включає програми шкільних обідів (NSLP), сніданків (NSBP) та ін.; додаткове харчування дітей, вагітних і жінок, які годують дітей (WIC).

За оцінкою Мінсільгоспу США, кожний долар продовольчої допомоги генерує до 1,8 дол. США в економічній діяльності. Кожний мільярд доларів за програмою дозволяє створювати або підтримувати в цілому 18 тис. робочих місць, включаючи 3 тис. робочих місць у сільському господарстві.

Усі країни БРІКС певною мірою реалізують програми внутрішньої продовольчої допомоги. Однак найбільший інтерес привертає досвід Бразилії, яка успішно реалізує із 2003 р. масштабну комплексну стратегію "Нульовий голод" (Fome Zero), що отримала широкий міжнародний резонанс [56].

Державне регулювання агропродовольчого ринку здійснюється в усіх державах з метою гарантування продовольчої безпеки, забезпечення стабільності на продовольчому ринку, підтримки сільського господарства [57]. Основним інструментом державного впливу, для виконання зазначених

завдань є створення державних продовольчих запасів шляхом здійснення державних закупівель.

Закупівлі продовольчої продукції для державних потреб здійснюються в порядку, визначеному біржовими правилами. Варто зазначити, що дослідники негативно оцінюють таку практику. Ринкові важелі, на яких ґрунтується біржова торгівля, поширюються на вже вироблену продукцію та не охоплюють відносин, які складаються до постачання продовольчої продукції на біржу (закупівля насіння, пального, добрив, збір урожаю, його зберігання, перероблення тощо). Витрати виробника на всіх етапах просування продовольчої продукції на біржу закладаються в її ціну [58]. При цьому слід враховувати нестачу власних коштів більшості сільськогосподарських виробників, що змушує їх або звертатися до послуг кредитних установ (за таких умов розмір витрат на виробництво продукції, які закладаються в ціну пропозиції, збільшується на розмір відсотків за користування кредитами), або вести діяльність у межах наявних коштів та запроваджувати режим економії щодо добрив, умов зберігання продукції тощо, що позначається на її кількості та якості.

Застосування біржового порядку до закупівель продовольчої продукції для держрезерву не є доцільним. По-перше, підтримання прийняттого рівня продовольчої безпеки залежить від наявності в держрезерві основних видів продовольства встановленої кількості та якості. Усунення держави від розв'язання проблеми фінансування необхідних для виробництва заходів і перекладання на виробника відповідальності за наявність продукції для держрезерву призводить до погіршення рівня продовольчої безпеки. По-друге, присутність держави на всіх етапах виробництва продовольчої продукції для держрезерву шляхом часткового фінансування витрат сприятиме її здешевленню, а отже підвищенню раціональності витрачання бюджетних коштів, оскільки за таких умов у виробників не виникатиме потреби у кредитних ресурсах, вони отримають певний захист від сезонного підвищення цін на пальне та послуги зберігання продовольчої продукції.

Прийнятною формою взаємодії Аграрного фонду та виробників продовольчої продукції для державних потреб є договірна конструкція контрактації, яка використовувалася для зазначених цілей до 1995 р. Використання зазначеної договірної моделі для відносин із постачання продовольчої продукції для державних потреб прямо передбачена законодавством, зокрема, ст. 272 Господарського кодексу України, згідно з яким державна закупівля сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контрактації, які укладаються на основі державних замовлень на постачання державі сільськогосподарської продукції [59].

Сутність договору контрактації полягає в тому, що виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (далі — контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти й оплатити її.

Використання контрактацийної форми закупівлі продукції до держрезерву має суттєві переваги у порівнянні з біржовою закупівлею. Важливою особливістю договору контрактації є те, що, по-перше, контрактантом може бути не лише заготівельник (Аграрний фонд), а й інші особи — переробні підприємства, що має суттєве значення у разі формування державних запасів готової для споживання продукції. По-друге, виробником може бути лише суб'єкт господарювання, який безпосередньо вирощує (виробляє) сільськогосподарську продукцію. З огляду на цю особливість, державна підтримка, яка надаватиметься у зв'язку з виконанням договору контрактації, використовується безпосередньо виробником. Контрактаційна модель забезпечує пряму закупівлю продукції у її виробника та виключає участь посередницьких структур, які здебільшого виступають на ринку, в т.ч. біржовому аграрному ринку як власників продукції.

До переваг контрактацийної форми для виробника також слід віднести можливість отримання авансового платежу в розмірі до 50% вартості

контрактованої продукції, що створює фінансове підґрунтя для закупівлі матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва.

Перевагою використання контрактаційної форми для держави слід вважати можливість придбання лише високоякісної продукції, впливу на рівень технологічності виробників, принаймні тих, які постачають продукцію до держрезерву, шляхом зазначення у договорі додаткових якісних характеристик контрактованої продукції.

Квотування держзамовлень для фермерських господарств на рівні субконтрактів має передбачити встановлення преференційного відсотка участі фермерських господарств (орієнтовно 10—20% від обсягу держзамовлення). Водночас це буде інструментом протекціоністської підтримки вітчизняного товаровиробника, оскільки іноземний фермер не завжди спроможний самостійно позиціювати свою продукцію на конкурсах закупівлі продукції в тому чи іншому регіоні через високі трансакційні витрати.

У результаті залучення особистих селянських і фермерських господарств до конкурсів на розміщення держзамовлення на постачання сільськогосподарської продукції буде створено більш конкурентне середовище, ніж в існуючих умовах. Державні замовлення доцільно розміщувати на основі конкурсних процедур із застосуванням положень методики матеріального стимулювання для керівників і працівників бюджетних організацій, які активно використовують конкурсну систему закупівель, а отже, мінімізують витрати бюджету.

Посилення процесів глобалізації [231] та лібералізації світового агропродовольчого ринку й інтеграції України у світову господарську систему вимагають прийняття заходів щодо розвитку вітчизняного ринку продовольства при створенні умов для виробництва конкурентоспроможної продукції на основі удосконалення інститутів і важелів бюджетної підтримки товаровиробників аграрного сектору, що створить передумови для сталого

розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку та посилить його конкурентні переваги на світовому ринку [60, 235].

Концепція застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі визначає мету та основні принципи такого застосування, в тому числі відносно бюджетних програм щодо виробництва продукції сільського господарства. Метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання. Запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі наведене у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 Запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі

№ з/п	Запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі спрямоване на:
1.	Забезпечення прозорості бюджетного процесу, що чітко визначає цілі й завдання, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, підвищення рівня контролю за результатами виконання бюджетних програм
2.	Забезпечення поставлених цілей та виконання завдань, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм
3.	Упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування і виконання бюджетних програм шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів відповідальними виконавцями бюджетних програм
4.	Посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності, а також за фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання
5.	Підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів

Джерело: складено автором на основі даних [61, 69]

Бюджетна програма – систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети і завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Складові елементи бюджетної програми представлені на рисунку 1.10.

Рисунок 1.10 – Складові елементи бюджетної програми

Джерело: сформовано автором за даними [61,69]

Результативні показники поділяються на групи (рис. 1.11).

Рисунок 1.11. – Групи результативних показників

Джерело: побудовано автором із використанням [61, 69]

Законодавчо визначено, що головні розпорядники бюджетних коштів визначають результативні показники в бюджетному запиті при підготовці пропозицій до проєкту державного бюджету, паспорті бюджетної програми, звітах про виконання паспорта бюджетної програми.

Паспорт бюджетної програми - документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), та цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник [62].

У бюджетному запиті зазначаються мета діяльності (місія), стратегічні цілі головного розпорядника у галузях (сферах діяльності), на реалізацію державної політики у яких спрямовано його діяльність, показники результату діяльності головного розпорядника; здійснюється розподіл граничного обсягу та індикативних прогностичних показників за бюджетними програмами та відповідальними виконавцями бюджетних програм.

Інформація, що наводиться у бюджетному запиті, має повною мірою характеризувати діяльність головного розпорядника, охоплювати всі галузі (сфери діяльності), у яких він забезпечує реалізацію державної політики, висвітлювати найбільш суспільно значущі результати його діяльності та враховувати відповідні показники діяльності відповідальних виконавців, робота яких організовується та координується відповідним головним розпорядником бюджетних коштів [63].

Результативні показники мають [64]:

- визначатися на підставі цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник, та показників їх досягнення на середньостроковий період з урахуванням фактично досягнутих показників у попередніх бюджетних періодах і виходячи із тенденцій розвитку відповідної галузі економіки (сфери діяльності, регіону) та прогнозу її розвитку на перспективу;

- формулюватися чітко та однозначно, бути зрозумілими та доступними для сприйняття широкими верствами населення;

- висвітлювати кількісні та якісні характеристики результатів, яких планується досягти за відповідний бюджетний період;
- характеризувати виконання кожного завдання бюджетної програми та реалізацію кожного напрямку використання бюджетних коштів;
- об'єктивно та реалістично показувати особливості та специфіку діяльності головного розпорядника, висвітлювати результати його діяльності в галузях (сферах діяльності);
- бути вимірюваними, надавати можливість порівняння за окремими бюджетними періодами, порівняння з аналогічними показниками інших бюджетних установ, мати кількісне вираження в одиницях виміру, які відповідають змісту показника;
- підтверджуватися офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, що є джерелами інформації для визначення результативних показників, або розраховуватися за допомогою математичних дій з показниками таких звітності та обліку.

Результати оцінки ефективності бюджетних програм використовуються для обґрунтування пропозицій щодо внесення змін до бюджетних призначень поточного бюджетного періоду, розпису державного бюджету та відповідних змін до паспортів бюджетних програм, а також під час:

- формування пропозицій до Бюджетної декларації та бюджетного запиту;
- складання паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання;
- підготовки інформації про досягнення запланованої мети, завдань та результативних показників бюджетних програм, а також цілей державної політики у відповідній сфері діяльності;
- проведення оглядів витрат державного бюджету.

Головний розпорядник організовує та здійснює моніторинг виконання бюджетної програми протягом поточного бюджетного періоду з метою своєчасного прийняття управлінських рішень для попередження відхилень

від запланованих параметрів та забезпечення цільового, ефективного та результативного використання бюджетних коштів [65].

Відносно результативності державного регулювання щодо підтримки виробництва продукції сільського господарства, Міністерство аграрної політики та продовольства України, як головний розпорядник бюджетних коштів, оприлюднює результативні показники бюджетних програм у складі паспортів бюджетних програм, звітів про їх виконання на власному веб-сайті.

Державне регулювання також передбачає контроль за дотриманням законодавства відносно виконання державних (регіональних) цільових програм.

Державний фінансовий аудит державних (регіональних) цільових програм – вид державного фінансового аудиту, що спрямований на проведення аналізу [229] і перевірки законності та ефективності розроблення і виконання державних (регіональних) цільових програм, управління і використання коштів державного та місцевого бюджетів під час їх виконання та оцінки досягнення очікуваних результатів виконання програм [66].

Висновки до розділу 1

1. У цілому, враховуючи бачення науковців щодо сутності державного регулювання аграрного виробництва, ставляться завдання відносно ефективної державної підтримки виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням розвитку науки та формування інноваційно-інвестиційного середовища. Також звертається увага на спрямування аграрної політики країни щодо розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва через проведення державних інтервенцій сільськогосподарської продукції, встановлення внутрішніх цін та митних тарифів в інтересах вітчизняних товаровиробників. Забезпечення товаровиробників матеріально-технічними ресурсами для виробництва продукції сільського господарства та гарантування державою продовольчої безпеки країни.

2. Фактором, що впливає на результати діяльності сільськогосподарських товаровиробників, є підтримка ринку ціни. Цю підтримку надають переважно споживачі продукції, які змушені платити вищу ціну, ніж за аналогічні товари на світовому ринку. Як одну з найбільш субсидованих галузей слід виділити м'ясо-молочне тваринництво. Це пов'язано із значним погіршенням стану галузі шляхом скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Два механізми підтримки сільгоспвиробників – підтримка ринкових цін та бюджетні платежі взагалі не узгоджуються між собою. Істотні зміни в заходах підтримки сільськогосподарських товаровиробників пов'язані зі вступом України до СОТ. Україна значно скоротила бюджет виплати виробникам і перейшла із субсидування 1 т до субсидування 1 га посівної площі. Основними проблемами державного регулювання розвитку аграрного сектору України є: відсутність і послідовність у застосуванні відповідних рівнів державного регулювання; відсутність комплексності у напрямку підтримки розвитку аграрного сектору; відсутність узгодженості дії держави щодо підтримки та регулювання розвитку сільськогосподарського сектору з періодами економічного розвитку.

3. Результативні показники показують ефективність використання бюджетних коштів, співвідношення досягнутих результатів та здійснених видатків за конкретними бюджетними програмами, а також їх необхідність та відповідність визначеній меті. Визначення результативних показників сприяє якісному і кількісному аналізу стану запровадження та виконання відповідних бюджетних програм в частині цільового фінансового забезпечення реалізації визначених заходів, а також ефективності їх виконання.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [1, 5, 2].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

2.1 Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

Сьогодні агропромисловий комплекс є одним із найбільших і найважливіших секторів економіки України, адже саме тут формується основна частина продовольчих ресурсів. Протягом останніх трьох років Україна остаточно закріпила за собою статус світового лідера з виробництва та експорту аграрної продукції. І як визнають експерти, попереду ще великий потенціал. Проте, одним із найголовніших досягнень останніх декількох років стало завоювання продовольчого ринку Європейського Союзу. Слідом за українськими зерновими на європейському ринку, на полицях європейських супермаркетів з'являються продукти харчування з позначкою «Зроблено в Україні». Європа зацікавлена у нашій продукції, але тут існують свої невід'ємні «правила гри». Проблеми міжнародної економічної інтеграції тісно пов'язані з міжнародною торгівлею, яка є невід'ємною частиною світової глобалізації, оскільки можуть суттєво впливати на географічну та товарну структури експорту й імпорту. Внаслідок зростання показників відкритості ринків з'являються нові вимоги до якості товарів і послуг національних виробників, особливо виробників сільськогосподарської продукції [70, 228, 238].

Ринок сільського господарства України є пріоритетним у розвитку економіки, становить найбільшу частку в експорті країни, а також має найбільший приріст порівняно з іншими галузями. Для вдосконалення діяльності ринку та створення потужного агропромислового комплексу, який продукує готову експортовану продукцію слід провести низку заходів у законодавстві України, підтримувати розвиток малих та середніх сільськогосподарських підприємств, використовувати програмний метод в

аграрній політиці, здійснювати впровадження іноземного досвіду розбудови інноваційного ринку сільського господарства, раціонально використовувати земельні ресурси [71, 228].

Сільське господарство як галузь має ряд особливостей, які у значній мірі визначають результати діяльності аграрних підприємств (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 Особливості, які у значній мірі визначають результати діяльності аграрних підприємств

Особливості	Характеристика
Засобами виробництва є живі організми – рослини і тварини	В сільському господарстві дія економічних законів тісно переплітається з дією законів природи
Основним засобом виробництва є земля	Безпосередньо пов'язана з процесом праці та виробництвом продукції. Її якісні та кількісні характеристики мають прямий вплив на результат діяльності суб'єкта господарювання
Природні умови	Мають значний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств і в результаті потрібно володіти значним обсягом інформації для зменшення ризиків та невизначеності у процесі виробництва продукції
Використання територіальних ресурсів	Потребує великої кількості перевезень техніки, матеріалів (насіння, паливо, добрива) і продукції (картопля, буряки, зерно)
«Продукція заради нової продукції»	У сільському господарстві отримані результати праці мають місце для створення нових засобів виробництва
Існує часова затримка між робочим періодом та періодом виробництва	Період виробництва може бути виконаним лише за умови відповідного впливу природних факторів та безпосередньої участі людей (оранка, догляд, збирання врожаю)
Сезонність виробництва	Передбачає зміни в організації праці, ефективного використання трудових ресурсів
Важливою складовою є водні ресурси	Відсутність у необхідній кількості в певних регіонах призводить до впливу на вартість продукції
Транспортування засобів праці	Потребує значних енергетичних та грошових витрат

Джерело: узагальнено автором на основі [76, 164]

Сільське господарство – галузь української національної економіки, яка є стратегічно важливою та забезпечує Україні продовольчу незалежність і дає значній частині сільського населення робочі місця, що не менш важливо.

Також необхідно відзначити фактори, що гальмують рівень розвитку сільського господарства (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Фактори, що гальмують рівень розвитку сільського господарства

Джерело: побудовано автором із використанням [72, 164]

Важливою складовою економічного механізму господарювання стало прийняття зваженого оподаткування через впровадження фіксованого сільськогосподарського податку та спеціального режиму справляння ПДВ. Створена система оподаткування максимально враховувала особливості аграрного виробництва, зокрема повільний оборот капіталів, та відповідала принципам СОТ й інших міжнародних фінансових організацій, членом яких є Україна. Встановлення відповідних пом'якшень податкового навантаження для сільгоспвиробників також враховувало соціальну важливість галузі в продовольчому забезпеченні населення, вирішення ними цілого ряду інших соціальних проблем сільських жителів [73].

Дослідження вчених НААН у 2018 році [77] вказують, що тільки 1% сільських жителів мають зареєстрований малий або середній бізнес, 10%

особистих селянських господарств – товарну спрямованість виробництва, решта 89% сільських домогосподарств працюють на присадибних ділянках з метою самозабезпечення продуктами харчування (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Види товарного виробництва сільських домогосподарств
Джерело: сформовано автором за даними [77,164]

Агропромислове виробництво, як одне з основних ланок економіки України, стабільно забезпечує 15-20% ВВП на рік, тому розвиток аграрної сфери є вагомим стимулятором зростання національної економіки в цілому та засобом вирішення різноманітних соціально-економічних та глобальних викликів [74].

У світовій практиці виокремлюють три основних види стратегій розвитку підприємства, кожний з яких повністю обґрунтований специфікою виробництва [78] (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Види стратегій розвитку підприємства

Джерело: узагальнено автором за даними [78, 164]

Міністри закордонних справ групи країн G7, а саме Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великобританії та Сполучених Штатів Америки, а також Високий представник Європейського Союзу, обговорили наслідки агресивної війни росії проти України для глобальної продовольчої безпеки та привітали ініціативу Генерального секретаря ООН щодо скликання «Групи глобального реагування на кризу в галузі продовольства, енергетики і фінансів» (GCRG).

Геополітичний ландшафт докорінно змінився. Через росію, яка блокує маршрути виходу зерна з України, світ стикається із погіршенням ситуації у сфері продовольчої безпеки, із недостатнім харчуванням. І це в той час, коли 43 мільйони людей вже були за один крок від голоду. Міністри закордонних справ країн G7, визнаючи, що ця криза виходить за межі продовольчої

небезпеки і вимагає всебічного реагування, дотримуються наступних принципів дій щодо глобальної продовольчої безпеки (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – Принципи дій, визначені міністрами закордонних справ країн G7, щодо глобальної продовольчої безпеки

Джерело: побудовано автором із використанням [75,164]

Розв'язана росією війна суттєво вплинула на стан продовольчої безпеки в Україні – країна посіла останнє місце в Європейському рейтингу (26 місце з 26) та на глобальній мапі зайняла 65 сходинку серед 113 країн світу.

За показником «Доступність продуктів харчування» Україна отримала 48,1 бал зі 100 і посідає 93 місце у світі та 26 місце з 26 країни Європи. Найслабкішими чинниками за цією метрикою в країні є політичні та соціальні бар'єри, інфраструктура ланцюга постачань, розвиток сільськогосподарських досліджень та стратегія доступу до продуктів харчування.

Найгірший показник української продовольчої безпеки – «Сталість та адаптивність» (43,5 балів зі 100 та 94 місце глобально) – відображає суттєві проблеми стосовно доступу та управління водними ресурсами, а також недоліки в системі управління ризиками.

За показником забезпечення продуктами харчування Україна посідає найгірше місце в Європі і 65 сходинку глобально, що спричинено суттєвим зростанням цін, зміною середніх витрат на продукти харчування та відсутність потужних державних програм захисту.

Єдиний показник, який демонструє кращу ситуацію – фактор якості та безпечності їжі, за яким Україна налічує 71,3 бали зі 100 або 52 сходинку глобального рейтингу. За оцінками експертів, українці вживають достатньо якісного білку, а харчові продукти загалом є безпечні, хоча раціон середнього українця не відзначається різноманітністю.

Погіршення продовольчої безпеки в країні через війну спричинене, зокрема, знищеними логістичними ланцюгами та інфраструктурою, зруйнованими господарствами та виробництвами, зменшенням кількості виробленого продовольства на працюючих підприємствах, зростанням базових продовольчих потреб в найбільш постраждалих регіонах країни. Фактично продовольча безпека [227] країни стає відповідальністю бізнесу – агрохолдингів, малих та середніх господарств, а також їх партнерів-постачальників ресурсів.

Аграрний сектор України працює не лише заради продовольчої безпеки українців, але і для підтримки інших країн світу. Це твердження ще раз підкреслив 2022 рік, коли розв'язана рф війна зруйнувала частину продовольчих ланцюгів і значення України в забезпеченні світу продовольством усвідомили всі. Але в середині країни ситуація залишається складна – фермери змушені працювати в умовах постійного ризику для власного життя, а населення, особливо в деокупованих регіонах та поруч з фронтом, часто не має доступу до достатнього харчування [79].

До повномасштабного вторгнення Індекс Доступності Продовольства (ІДП) становив 12.8. Тобто людина з середньою заробітною платою могла придбати кількість продуктових кошиків еквівалентну запасу на 12.8 місяців. Після 24 лютого ІДП суттєво знизився, оскільки зменшилися доходи та зросли ціни на продовольство. В залежності від місяця, ріст цін на продовольство склав 4-26%, порівняно до довоєнного рівня. Середній місячний дохід споживача знизився на 6.0-39.1%, залежно від сценарію доходів [80].

Регулярний моніторинг продовольчої безпеки та аграрної політики у воєнний час здійснюється Центром досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України. Цей Огляд має допомогти стейкхолдерам сектору та іншим зацікавленим сторонам у прийнятті політичних та бізнес-рішень.

Глобальний погляд: вторгнення рф в Україну посилило роль України в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Блокований експорт і поставлена під загрозу поточна посівна кампанія призвели до різкого зростання цін на світовому ринку, створюючи не лише ризики підриву діяльності агропродовольчого сектору країни та національної економіки в цілому, але і передумови для голоду сотень мільйонів людей по всьому світу.

Україна відіграє все більшу роль на світовому аграрному ринку. Всього два десятиліття тому експорт українського зерна був спроможний нагодувати

40 мільйонів людей, а сьогодні вже – понад 400 мільйонів. У 2019-2021 роках на Україну припадало майже 10% світового експорту пшениці, 15% експорту кукурудзи, 15% експорту ячменю та майже 50% експорту соняшникової олії.

Внутрішній погляд: на сільське господарство припадає близько 20% ВВП (враховуючи суміжні галузі, розташовані на ланцюгу створення доданої вартості) України і більше 40% загальних доходів від експорту. Крім того, що сільське господарство є важливим сектором з точки зору ВВП і зайнятості (близько 15% від загальної чисельності населення України), сільськогосподарські виробники забезпечують місцеве населення майже 100% споживання основних сільськогосподарських культур, овочів і не менше 80% споживання м'яса. Незважаючи на величезний потенціал сільськогосподарського виробництва України, війна серйозно впливає не тільки на глобальну, а й на внутрішню продовольчу безпеку [81, 238, 239].

Україна стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових. За результатами 2020/2021 маркетингового року експорт зернових і зернобобових та продуктів їх переробки склав 44,9 млн тонн. Зокрема, експортовано 16,6 млн тонн пшениці, 4,2 млн тонн ячменю, 18,4 тис. тонн жита, 23,1 млн тонн кукурудзи, а також 126,9 тис. тонн борошна. Важливість ролі України особливо виявилася під час пандемії COVID-19, коли було зруйновано глобальні ланцюги постачання товарів. Україна продовжила виконувати свої зобов'язання та істотно сприяла продовольчій безпеці своїх партнерів на Близькому Сході, в Європі, Південно-Східній Азії та Північній Африці.

Воєнні дії, що ведуться РФ на території України, вкрай негативно вплинуть на функціонування продовольчих систем; очікуються, зокрема, такі їх наслідки:

- порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільськогосподарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої

вартості в АПК, пов'язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;

- зрив посівної кампанії, що є особливо загрозливим, зважаючи на високі світові ціни на газ і, відповідно, мінодобрива. Активні бойові дії наразі відбуваються в тих областях, де вирощують більшу частину пшениці - Харківській, Одеській, Запорізькій. Сукупно це призведе до зменшення врожайності, зборів і експорту зернових;

- ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (60 % сільськогосподарської продукції України експортується морем), що негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції [82].

Україна приєдналася до підписання Дорожньої карти з забезпечення глобальної продовольчої безпеки, яку було випущено за результатами міністерської зустрічі в ООН, що відбулася в Нью-Йорку 18 травня 2022 року.

Продовольча ситуація дедалі загострюватиметься. Кожна держава світу вже почала платити ціну за російську агресію в Україні через дефіцит зерна та інфляцію [227]. Так, у зв'язку з війною в Україні, світові ціни на пшеницю та кукурудзу вже зросли більше, ніж на 20%. Це своєю чергою потягло за собою підвищення цін на базові продукти харчування, що відчули або відчують громадяни усіх держав світу, в тому числі більш розвинених. Усе це критично для країн Азії та Африки, які імпортували зерно в основному з України, і громадяни яких витрачають на продукти харчування понад 40% від своїх загальних витрат.

Прогнози впливу війни на світову продовольчу безпеку, в тому числі прогноз FAO, необхідно коригувати на вказані вище реалії в бік погіршення. Для того, щоб не допустити масового голоду, сьогодні критично важливо розблокувати експорт української сільськогосподарської продукції [83].

За даними ООН, до нападу РФ на Україну, 44 млн людей у 38 країнах були на межі голоду, війна може збільшити цей показник до 52-57 млн людей.

Поняття «продовольча безпека» - це стан економіки, при якому забезпечується продовольча незалежність країни, гарантовані фізична, економічна і соціальна доступність населення до достатньої кількості поживної і безпечної їжі, відповідно до рекомендованого раціону та норм харчування.

Війна РФ проти України продемонструвала вразливість національних та глобальних продовольчих систем від антропогенних (вплив збройних конфліктів), економічних (зростання світових цін на продовольство) та природних чинників (збільшення впливу неврожаїв внаслідок порушення глобальних поставок продовольства).

На Україну та РФ сукупно припадає близько 30% світового експорту пшениці та 15% кукурудзи, а також близько 80% торгівлі соняшниковою продукцією. Війна призведе до скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах Близького Сходу та Північної Африки. Вони імпортують понад 90% усього продовольства, а найближчі постачальники для них – це Росія та Україна. Експерти Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку відзначають, що «жертвами» російської агресії проти України можуть стати Туреччина, Єгипет, Індія, Таїланд, Грузія, Вірменія, Південно-Африканська Республіка, Ліван та навіть Шрі-Ланка.

Близько 1/3 українських полів лишаються непридатними для посіву через бойові дії. У підсумку, продовження війни РФ проти України спричинить глибокі економічні потрясіння, які впливатимуть на ліквідність агровиробників, зростання світового попиту на сільськогосподарську продукцію, скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах, зростання продовольчих цін та прискорення інфляції.

Україна була, є і залишатиметься класичним неттоекспортером на світовому ринку сільськогосподарської продукції, однак для швидкого

відновлення економіки, впровадження національних механізмів підтримки агросектору принесло б потужну віддачу [84].

Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2021/2022 та 2022/2023 маркетингових роках (із липня та на час дослідження - по березень відповідного маркетингового року) узагальнено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2021/2022 та 2022/2023 маркетингових роках (МР)

Сільськогосподарська продукція	2021/2022 МР, тис. т	2022/2023 МР, тис. т	2022/2023 МР до 2021/2022 МР, %
Зернові та зернобобові, всього	44849	35403	78,9
з них:			
пшениця	18399	12213	66,4
ячмінь	5641	2215	39,3
жито	161,9	16,7	10,3
кукурудза	20348	20661	101,5
Борошно	68,4	108,3	158,3
Борошно у перерахунку на зерно	91	145	159,3
Експорт разом (зерно + борошно)	44940	35548	79,1

Джерело: Сформовано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL : minagro.gov.ua.

Україною протягом 2022/2023 маркетингового року експортовано 35,5 млн тонн зернової продукції, що 21% менше за попередній 2021/2022 маркетинговий рік. Скорочення обсягів агроекспорту є наслідком часткової окупації росією територій України та відповідно недобору урожаю

сільськогосподарських культур, блокади українських морських портів російськими військами та неповноцінна робота «зернового коридору».

Розв'язана росією повномасштабна війна проти України, пандемія COVID-19, зміни клімату та тривалі конфлікти роблять систему продовольчої безпеки світу крихкою та поглиблюють продовольчу кризу. Щоб подолати цю проблему та скоротити кількість людей в світі, яким бракує їжі, необхідно сконцентруватися на посиленій співпраці між державним та приватним секторами, впроваджувати новітні технології, реалізовувати проекти довгострокової фінансової підтримки та сприяти ухваленню політичних рішень, спрямованих на подолання конфліктів [85].

Близько 193 мільйонів людей у 53 країнах або територіях відчували гостру продовольчу небезпеку та потребували термінової продовольчої допомоги. Торік ця кількість на 40 мільйонів перевищила показники 2020 р., які засвідчили рекордну кількість людей, котрі вже на той час перебували під ризиком голоду.

Після російської агресії проти України країни, які й без того знаходяться у зоні ризику з точки зору забезпечення продовольством, опинилися у ще більш драматичних обставинах внаслідок великої залежності від імпорту продовольства та стану врожаїв, а також «цінового шоку» на продовольчих ринках.

Вторгнення росії в Україну загрожує глобальній продовольчій безпеці. Міжнародне співтовариство має діяти для того, щоб упередити найбільшу продовольчу кризу в історії, а також соціальні, економічні та політичні потрясіння, які можуть бути її результатом [86].

Україна збільшує водотоннажність суден «зернової ініціативи», щоб збільшити обсяг експорту та зменшити час простою суден у поточних умовах саботажу російською стороною інспекції суден. Зокрема, для зернових – з 20 тисяч тонн до 25 тисяч тонн, а для олії - з 6 тисяч тонн до 10 тисяч тонн. Враховуючи, що середня кількість інспекцій вхідного флоту становить тільки 2,5 судна на добу, то збільшення обсягу слід очікувати через півтора місяця.

Порти «Великої Одеси» («Південний», «Чорноморськ», «Одеса») минулого тижня (6-12.02.2023) в межах "зернової ініціативи" відправили 1,1 млн тонн агропродукції. Зокрема, 54 тисячі тонн пшениці відправлено до Шрі-Ланки, 57 тисяч тонн - до Бангладешу, а 90 тисяч тонн очікують Кенія, Туніс та Єгипет.

Водночас на інспекцію Спільного координаційного центру (СКЦ) станом на 12 лютого 2023 року чекали 145 суден, з яких 122 прямують до українських портів за агропродукцією.

Із 1 серпня 2022 року по 13 лютого 2023 року з портів «Великої Одеси» вийшли 732 судна, які експортували 21 млн тонн українського продовольства до країн Азії, Європи та Африки. За оцінками Мінвідновлення, цей обсяг мав би становити понад 35 млн тонн в умовах нормального функціонування "зернової ініціативи" [87].

Ініціатива з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів, також відома як Чорноморська зернова ініціатива (коротко - «зернова угода»), є угодою між Росією та Україною за участю Туреччини та Організації Об'єднаних Націй (ООН), укладеною під час російського вторгнення в Україну у 2022 році.

Церемонія підписання відбулася 22 липня 2022 року в палаці Долмабахче в Стамбулі, Туреччина. Церемонія стала першою великою угодою між ворогуючими сторонами з початку російського вторгнення в лютому. Однак, це не була пряма угода між Росією та Україною. Замість цього Україна підписала угоду з Туреччиною та ООН, а Росія підписала окрему «дзеркальну» угоду з Туреччиною та ООН.

Підписані документи передбачають безпечне судноплавство для експорту зерна та супутніх продуктів харчування, а також добрив, включаючи аміак, з українських портів Одеси, Чорноморська та Южного. Судна проходитимуть Чорним морем у спеціально створених коридорах, які розміновані. Всі торгові судна зобов'язані заходити до Туреччини для огляду.

У рамках угоди 27 липня в Стамбулі було створено Спільний координаційний центр (СКЦ) під егідою ООН. Завданням СКЦ є реєстрація та моніторинг відплиття комерційних суден за допомогою супутникового зв'язку, інтернету та інших засобів зв'язку. Його основним обов'язком є перевірка відсутності несанкціонованих вантажів і персоналу на борту суден [88].

Європейська залізниця не здатна перевезти потрібні Україні обсяги зерна, та й не лише зерна. Щоб повноцінно використовувати європейську інфраструктуру для експорту, потрібно відкривати додаткові залізничні та автомобільні прикордонні переходи на кордоні з Україною, і, звісно, будувати у нас європейську колію.

Відзначено сумнівну економічну доцільність експорту сільгосппродукції до країн Азії та Африки через морпорти ЄС, до яких вона довозиться з України наземним автомобільним та залізничним транспортом. Вартість перевалки та перевантаження продукції таким маршрутом сягає 50-60% від загальної вартості зерна, що робить такий спосіб експорту збитковим для аграрія. Таким чином, експорт сільгосппродукції до ЄС може бути вигідним лише для експорту кінцевим споживачам до ЄС.

Соя, ріпак, ячмінь, пшениця, кукурудза, соняшник, гречка - розглядаються всі можливі ринки збуту продукції до країн ЄС, Туреччини, Єгипту, Непалу. З початку повномасштабного вторгнення вивезли майже 55 тис. тонн. Зерно через річпорти Ізмаїла та Рені, відвантажуючи в середньому 8-10 суден на місяць [89].

Україна у 2022 р. експортувала, за попередніми даними, сільгосппродукції не менш як на \$20 млрд, що приблизно наполовину менше, ніж у 2021 році. У 2021 р. більшу частину валютного виторгу отримав український агросектор, тоді як у 2022 р. значну частину маржі з експорту сільськогосподарських культур отримали інфраструктурні та логістичні компанії, зокрема іноземні.

Найбільше виторгу отримано від експорту продукції АПК - кукурудзи на \$5,94 млрд (+1% до 2021 року), олії на \$5,46 млрд (- 14,4%), пшениці - \$2,6 млрд (-44,7%), ріпаку - \$1,54 млрд (-8,6%), насіння соняшника - \$1,26 млрд (зростання у 33 рази), сої - \$862 млн (+43%), м'яса птиці - \$852 млн (+19%) [90].

Основними викликами для подальшого розвитку агропромислового сектору України в контексті нарощування експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості є:

- 1) адаптація до зміни агрокліматичних умов;
- 2) стимулювання пропозиції (нарощування виробництва) в умовах обмеженого внутрішнього попиту;
- 3) необхідність гарантування безпечності продукції (санітарні та фітосанітарні заходи, розвиток системи державного контролю);
- 4) трансформація структури експорту в бік збільшення частки продукції переробки;
- 5) необхідність поліпшення умов доступу до зовнішнього ринку для вітчизняних експортерів;
- 6) необхідність урізноманітнення товарних позицій експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості (у тому числі органічної продукції).

Кон'юнктура світового продовольчого ринку та стратегічні дослідження Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) також свідчать про нагальну необхідність нарощування обсягів виробництва і торгівлі продовольством з метою забезпечення зростаючого попиту в світі.

Станом на 18 березня 2023 р. офіційно продовжено угоду «зернової ініціативи» ще на 120 днів. Міністр аграрної політики та продовольства України Микола Сольський зазначив, що завдяки підтримці низки міжнародних партнерів і, звичайно, учасників угоди ООН і Туреччини, представникам української делегації вдалося домовитися про пролонгацію «зернового коридору».

Продовження “зернової ініціативи” для України - це можливість залишатися топовою аграрною країною, бо це означає, що український фермер буде сіятися і зможе отримати від свого врожаю дохід, тобто йдеться про збільшення ліквідності аграріїв [91].

Реалізація Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року дасть змогу забезпечити (рис. 2.5):

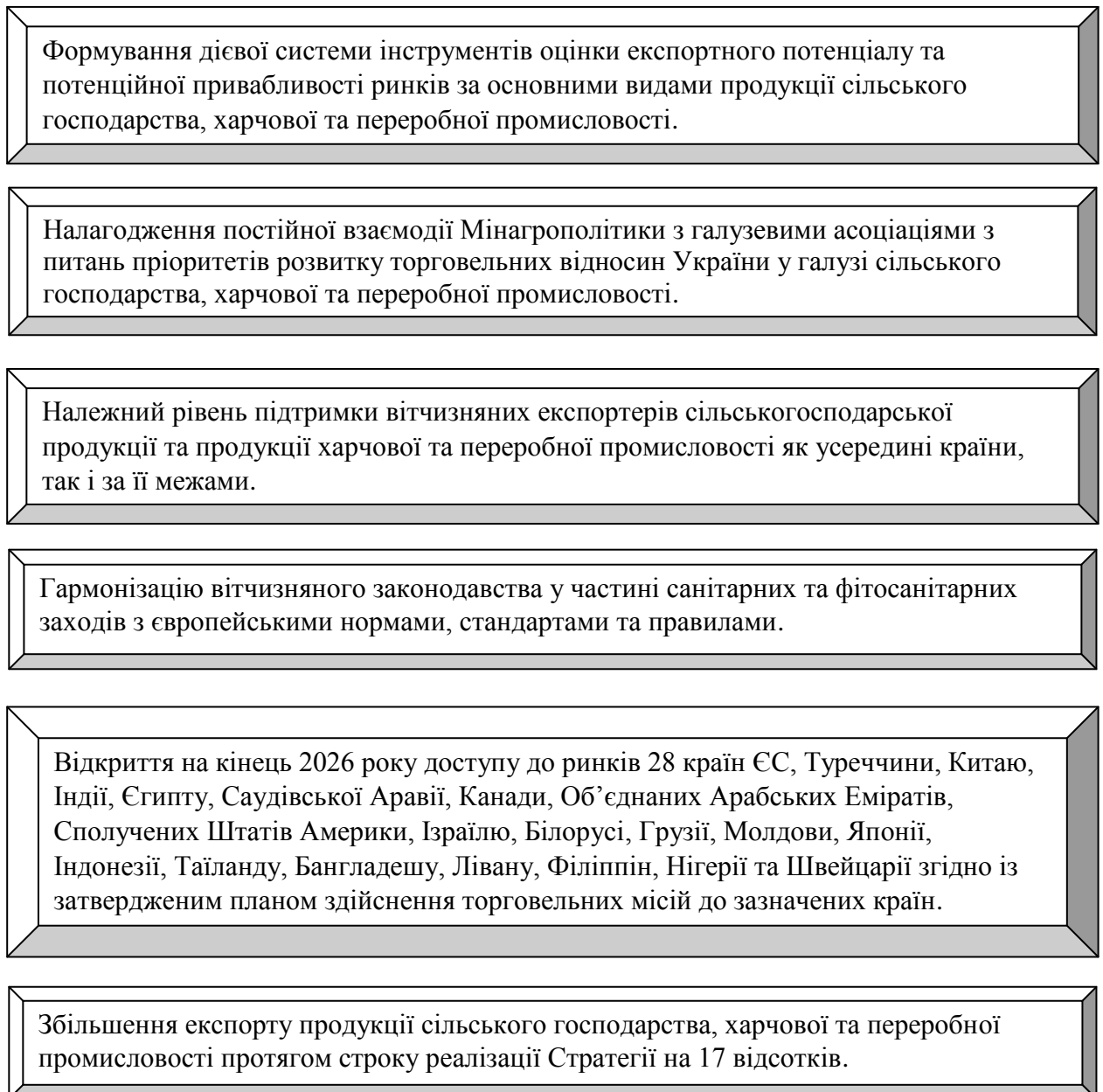

Рисунок 2.5 – Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості

Джерело: складено автором на основі даних [92, 164]

У 2019 р. було найбільше проявів та наслідків зміни клімату для України - аномально тепла зима, а отже, і критично низький рівень водності в річках. У разі бездіяльності, за даними Світового банку, якщо не відбудеться кардинальних змін в економіці, способах виробництва і рівні споживання, середньорічна температура в Україні до 2100 року може підвищитися на 3,2-4,5 °С. У такому разі на Україну можуть чекати значні негативні наслідки насамперед для сільського господарства за рахунок збільшення посух, зменшення рівня опадів влітку, більш різких пікових температур (від'ємної взимку і плюсової влітку), що негативно позначатиметься на обсягах виробництва сільськогосподарської продукції, буде вимагати значних інвестицій у здійснення заходів з адаптації до змін клімату (наприклад, в технології зрошування, створення стійких до перепадів температури видів культур тощо).

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. за напрямом «Розвиток сільських територій» представлені на рис. 2.6.

Рисунок 2.6 – Схема державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. за напрямом «Розвиток сільських територій»

Джерело: побудовано автором із використанням [93, 164]

Вказаною Стратегією також передбачена підтримка диверсифікації сільськогосподарського виробництва запровадження нових культур, розвиток тваринництва, утворення підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, що використовують нові інноваційні технології, застосування яких спрямовано на використання місцевої сировини та сприяє створенню на території нових робочих місць [93].

Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2030 р. визначає цілі, задання та основні напрямки державної соціально-економічної політики для забезпечення продовольчої безпеки країни як складової національної безпеки держави.

В Україні виробляється достатньо продовольства для забезпечення здорового харчування. Проте, внаслідок низької купівельної спроможності населення та високої частки втрат продукції на усьому виробничо-збутовому ланцюжку, частина населення має обмежений доступ до необхідних харчових продуктів.

Оцінка стану продовольчої безпеки показала, що досягнутий рівень розвитку власного виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства дозволило у 2019 р. гарантувати фізичну доступність для населення продуктів харчування в енергетичній оцінці на рівні 2691 ккал (кілокалорій) на одну людину на добу при середньодобовій калорійності раціону у країнах ЄС в межах 3400-3500 ккал.

Продовольча безпека безпосередньо залежить і від соціальних складових: рівень розвитку аграрної освіти й науки, поширення у суспільстві знань про правильне харчування, від екологічного стану у країні: стан сільськогосподарських угідь, якісні та кількісні характеристики водних ресурсів, у тому числі питної води, біологічного різноманіття, рівня забруднення ґрунтів та водних ресурсів тощо.

Розвиток світового ринку свідчить про те, що в довгостроковій перспективі дефіцит продовольчих ресурсів збережеться, кон'юнктура ринку залишиться нестабільною, а торгівля продовжить розвиватися під впливом не

тільки природної конкуренції, але й політичних чинників. Країни, які виступають в якості основних виробників та експортерів продовольства, будуть як і раніше збільшувати державну підтримку аграрного сектора, змінюючи її структуру і підвищуючи ефективність.

У додатку Д [94] представлено основні напрями реалізації Стратегії продовольчої безпеки.

Враховуючи той факт, що в Україні сільське населення складає 31 % наявного населення, а сільськогосподарські угіддя - 70 % земельного фонду країни, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Ключовою складовою у розбудові аграрної сфери країни є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, поліпшення умов праці та проживання населення, збереження природного середовища.

Реалізація положень Концепції сільського розвитку сприятиме забезпеченню зайнятості та підвищення рівня життя сільського населення внаслідок розширення можливостей щодо виробництва і реалізації продукції особистими селянськими господарствами шляхом сприяння розвитку мережі сільськогосподарських кооперативів із заготівлі, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Стратегічною метою диверсифікації сільської економіки є перехід до багатопрофільності, забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу сільських територій, які сконцентровані на рис. 2.7.

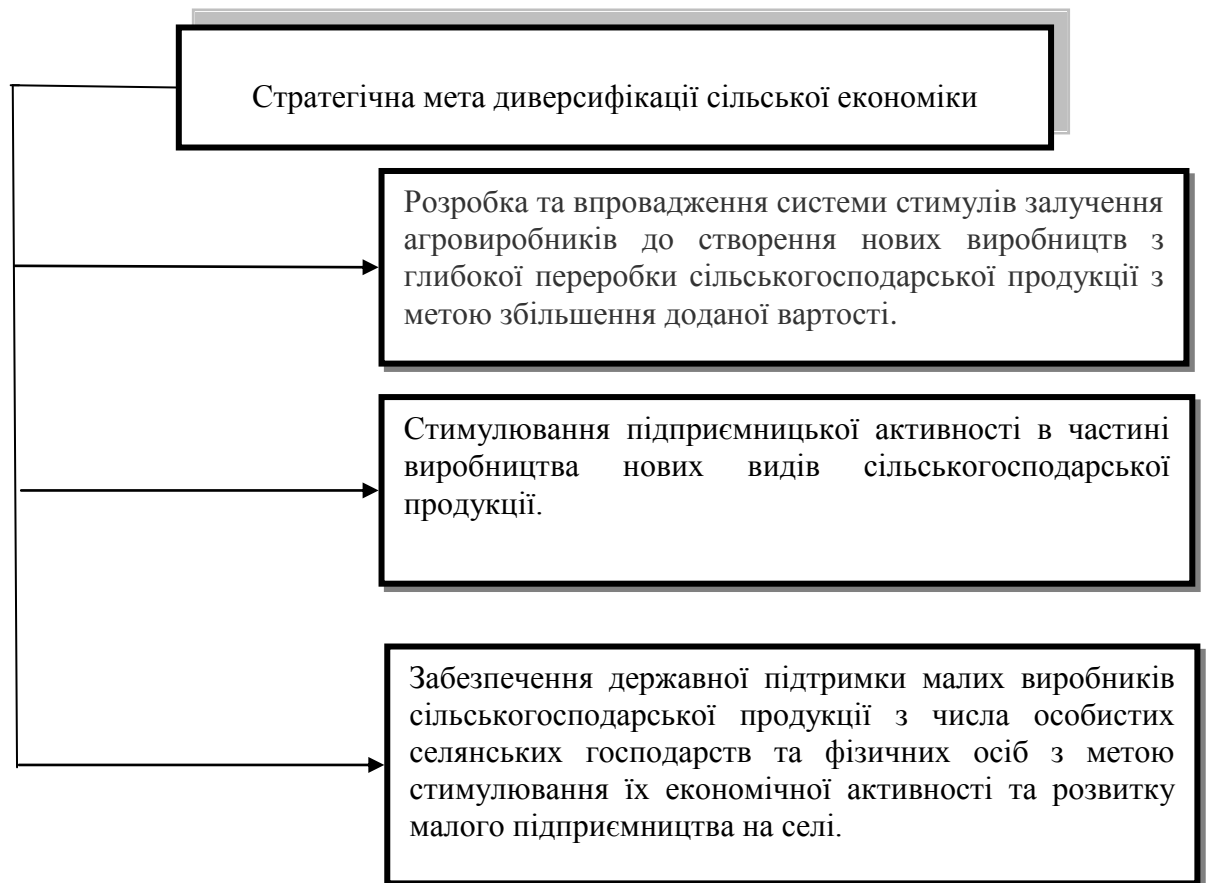

Рисунок 2.7 – Стратегічна мета диверсифікації сільської економіки

Джерело: розроблено автором із використанням [95, 164]

Стратегічною метою в інноваційному забезпеченні сільських територій є формування сприятливих умов для використання новітніх досягнень науки і техніки в усіх сферах господарювання, у тому числі впровадження в агропромислове виробництво результатів наукових досліджень, зокрема, впровадження та використання біотехнологій, ресурсозберігаючих та інших інноваційних технологій, сприяння поширенню інновацій, шляхом забезпечення рівного доступу суб'єктів господарювання різних за розміром форм до якісних інформаційно-консультативних послуг, в тому числі, за рахунок розвитку системи дорадництва [231].

Стратегічною метою фінансового забезпечення розвитку сільських територій також є запровадження практики надання пільг суб'єктам підприємництва, які розміщують виробничі потужності на сільській території та використовують працю місцевих жителів [95].

Виробництво продукції сільського господарства являється ресурсною складовою виробництва у різних галузях національного господарства, а у харчовій промисловості - її основою. Тому детальніше розглянемо виробництво продукції сільського господарства за регіонами (табл. 2.3) та структуру виробництва продукції сільського господарства за регіонами (табл. 2.4).

Таблиця 2.3 Виробництво продукції сільського господарства за регіонами (у постійних цінах 2021 р., млн грн)

Регіони	Роки			2022 р.у % до 2021р.	2023 р. у % до 2021р.
	2021	2022	2023		
Вінницька	110044,8	88523,0	105057,2	80,4	95,5
Волинська	30903,0	29876,5	29920,3	96,7	96,8
Дніпропетровська	85416,1	70132,3	80926,7	82,1	94,7
Донецька	39765,0	11143,6	11419,5	28,0	28,7
Житомирська	53763,9	44657,1	47711,7	83,1	88,7
Закарпатська	14152,5	14221,0	14674,7	100,5	103,7
Запорізька	55243,9	13807,8	8681,5	25,0	15,7
Івано-Франківська	26004,0	25502,5	26185,7	98,1	100,7
Київська	74783,1	59234,8	72280,8	79,2	96,7
Кіровоградська	71890,9	61905,9	68227,3	86,1	94,9
Луганська	27165,4	7737,6	6304,0	28,5	23,2
Львівська	46229,6	47740,4	48052,3	103,3	103,9
Миколаївська	57307,4	32643,6	42665,9	57,0	74,5
Одеська	64399,9	44188,7	54203,6	68,6	84,2
Полтавська	79986,2	81366,8	84072,2	101,7	105,1
Рівненська	31629,8	30156,5	31844,4	95,3	100,7
Сумська	53872,3	51030,6	50545,1	94,7	93,8
Тернопільська	50547,2	48392,0	52577,5	95,7	104,0
Харківська	72510,9	33553,2	46932,7	46,3	64,7
Херсонська	60819,9	2980,3	2688,7	4,9	4,4
Хмельницька	73141,1	65938,5	72008,6	90,2	98,5
Черкаська	80332,0	69575,3	79208,1	86,6	98,6
Чернівецька	19825,0	18137,8	19673,1	91,5	99,2
Чернігівська	64542,2	51732,6	59601,4	80,2	92,3
Разом	1344276,1	1004178,3	1115463,0	74,7	83,0

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики

України. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>.

Зафіксовані показники державною службою статистики України виробництва продукції сільського господарства за регіонами та в цілому по Україні у постійних цінах 2021 р. відображають її спад із 2022 р. через військову агресію російської федерації проти України.

Виробництво продукції сільського господарства в цілому по Україні у 2022 р. порівняно з 2021 р. знизилось на чверть (25,3 %), лише трьом областям (Закарпатська, Львівська, Полтавська) вдалося утриматись на рівні довоєнного 2021 року. Після деокупації територій такий показник у 2023 р. до 2021 р. в цілому по державі становив 17 %. Крім вказаних областей відновилося виробництво продукції сільського господарства по Івано-Франківській, Рівненській та Тернопільській областях.

Через тимчасові окуповані території та ведення бойових дій суттєвий спад виробництва продукції сільського господарства залишається у 2023 р. в Херсонській (95,6 %), Запорізькій (84,3 %), Луганській (76,8 %), Донецькій (71,3 %), Харківській (35,3 %) та Миколаївській (25,5 %) областях.

В структурі виробництва продукції сільського господарства за регіонами (табл. 2.4) у вказаних областях також зменшилась частка такого виробництва. Зокрема, по Херсонській області із 4,5 % у 2021 р. до 0,2 % у 2023 р. по Запорізькій (із 4,1 % до 1,4 %), Луганській (із 2,0 % до 0,8 %), Донецькій (із 3,0 % до 1,0 %), Харківській (із 5,4 % до 3,3 %) та Миколаївській (із 4,3 % до 3,8 %).

Таблиця 2.4 Структура виробництва продукції сільського господарства за регіонами, %

Регіони	Роки		
	2021	2022	2023
Вінницька	8,2	8,8	9,4
Волинська	2,3	3,0	2,7
Дніпропетровська	6,3	7,0	7,3
Донецька	3,0	1,1	1,0
Житомирська	4,0	4,4	4,3
Закарпатська	1,0	1,4	1,3
Запорізька	4,1	1,4	0,8
Івано-Франківська	1,9	2,5	2,3
Київська	5,6	5,9	6,5
Кіровоградська	5,3	6,2	6,1
Луганська	2,0	0,8	0,6
Львівська	3,4	4,7	4,3
Миколаївська	4,3	3,3	3,8
Одеська	4,8	4,4	4,9
Полтавська	6,0	8,1	7,5
Рівненська	2,4	3,0	2,9
Сумська	4,0	5,1	4,5
Тернопільська	3,8	4,8	4,7
Харківська	5,4	3,3	4,2
Херсонська	4,5	0,3	0,2
Хмельницька	5,4	6,6	6,5
Черкаська	6,0	6,9	7,1
Чернівецька	1,5	1,8	1,8
Чернігівська	4,8	5,2	5,3
Разом	100,0	100,0	100,0

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики

України. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>

2.2 Особливості державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції

Розвиток аграрного сектору економіки є запорукою продовольчої безпеки країни та головною передумовою ефективного функціонування економіки в цілому. Сучасний стан галузі характеризується рядом негативних тенденцій і проблем, які потребують термінового розв'язання. Ситуація загострюється дестабілізуючим впливом явищ глобалізації та нестабільністю вітчизняної економіки. Вже досить тривалий час у сфері аграрного виробництва спостерігається деструктивний вплив саморегульованого ринку, необґрунтованої державної політики, що виражається у низькій (особливо порівняно із зарубіжними країнами) прибутковості й конкурентоспроможності галузі. Крім того, характерними рисами сучасного розвитку АПК є диспаритет цінкових відносин, недосконалість бюджетних, податкових, фінансових, зовнішньоекономічних механізмів, зниження рівня життя сільського населення та відтворення трудового потенціалу [238].

Розвиток аграрної сфери набуває особливого значення в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, насамперед, у період входження України до європейського співтовариства й посилення світових глобалізаційних процесів [231]. Провідна роль у захисті вітчизняного АПК належить саме державі, тим більше, що модель ринкової саморегуляції довела свою неефективність [96].

Перспективи розвитку агропродовольчого комплексу нині здебільшого визначає зовнішній фактор - ємність ринку його продукції. Тому піднесення доходів населення - не тільки мета і результат, а й, одночасно, чинник економічного зростання [97].

Теоретичне узагальнення шляхів реформування, подолання економічної та фінансової кризи, вибір правильних орієнтирів економічного розвитку агропромислового виробництва показує, що без забезпечення

продовольчих ресурсів у країні це завдання реалізувати не можливо. У свою чергу створення в Україні збалансованого продовольчого господарства можливе лише за умов здійснення механізму державного регулювання агропромислового виробництва, що включає комплекс різноманітних інструментів впливу держави на систему економічних відносин з метою стабілізації ситуації на продовольчому ринку на основі підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення. Державна аграрна політика повинна мати системний характер функціонування, охоплюючи не тільки виробничу сферу агропромислового комплексу, а й питання здорового харчування населення, якості та безпеки продовольства, розвитку сільських територій, наукового забезпечення. Тоді як в Україні застосовувалися лише окремі елементи цілісної системи регулювання, внаслідок чого для вітчизняної економічної системи характерний ефект затриманого розвитку. Однак цей недолік можна перетворити на перевагу - оминаючи промахи допущені іншими країнами у ході становлення та розвитку ринкового середовища, орієнтуватись на прогресивні тенденції.

Об'єктивна необхідність гарантування продовольчої безпеки в сучасних умовах вимагає поєднання державних та ринкових методів регулювання. При цьому з одного боку - повинні бути творчо використані теоретичні досягнення світової економічної думки в галузі державного регулювання, для реформування української економіки на сучасному етапі, які повинні бути націлені на зменшення всеохоплюючого впливу державного регулювання аграрного сектора, значному послабленні державного втручання в його економічні процеси, а з другого - у заміні існуючих в адміністративно-плановій економіці форм і методів державного регулювання. Вважаємо за необхідність зробити наголос на тому, що при цьому мають бути враховані національні особливості економічного розвитку в процесі формування механізму державного регулювання економіки України в цілому та механізму державного регулювання розвитку агропромислового виробництва [98].

Слід запровадити ефективні ринкові механізми, спрямовані на максимальну збалансованість попиту і пропозицій на продовольчому ринку України, удосконалювати регулювання експортно-імпоротної діяльності з максимальним використанням досвіду розвинутих країн, створення умов для активізації інвестування аграрних проектів. Вимагає підвищеної державної уваги створення умов для прискореного розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, врегулювання діяльності агрохолдингів та великих аграрних корпорацій тощо [99].

Інтеграція аграрного сектору України до світової продовольчої системи дедалі більше вказує на недостатньо сформоване інституційне середовище, що не забезпечує його подальший конкурентний розвиток. Базовими складовими розбудови сприятливого середовища для агропромислового розвитку є «інституції» - як правила, та «інститути» - як суб'єкти, які утверджуються державою й ринком, практика функціонування яких передбачає їхній взаємозв'язаний вплив через систему стимулів та обмежень, що повинно забезпечувати ефективну діяльність суб'єктів аграрного підприємництва.

Нині функціонування аграрного сектору супроводжується недосконалою й застарілою системою управління, великою залежністю від сировинного експорту й одночасно всезростаючим згортанням ємності внутрішнього ринку через зниження купівельної спроможності населення та цінової інфляції, переважно декларативним дерегулюванням аграрного підприємництва, деградацією сільського населення і занепадом сільської поселенської мережі.

Слід терміново розробити та прийняти законодавчі акти, які концентровано модернізують і формалізують державну аграрну політику відповідно до сучасних реалій, вимагає підвищеної уваги завершення земельної, управлінської, інфраструктурної, цінової й податкової реформи, реальна підтримка розвитку обслуговуючої кооперації як інституту, спроможного вирівняти конкуренцію із великими агрохолдингами та

корпораціями; здійснити заходи щодо демонополізації аграрного ринку, створити однакові умови для діяльності дрібних, середніх і великих суб'єктів підприємництва, що сприятиме розвитку сільських територій, забезпечити своєчасне виконання інших зобов'язань, взятих Україною відповідно до Угоди про євроінтеграцію [100].

Розробка стратегії організаційного розвитку забезпечує поступальний, пропорційний, ефективний розвиток підприємства, його економічну стійкість і безпеку. При цьому, як показує досвід зарубіжних країн, підприємства агропромислового комплексу повинні зосереджувати свої зусилля на чотирьох пріоритетних напрямках (рис. 2.8):

Напрями	Характеристика
Перший	Перетворення техніко-технологічної бази, впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва й управління.
Другий	Формування нового складу персоналу, зокрема, шляхом підвищення кваліфікації і творчої активності працівників, а також інноваційне оновлення всіх сфер діяльності, напрямів організації виробництва та праці, елементів систем управління.
Третій	Посилення спрямованості діючої системи мотивації праці на підтримання інноваційної діяльності й інноваційного клімату в підприємстві.
Четвертий	Об'єктивне та достовірне оцінювання інноваційного рівня підприємства - визначення системи показників соціально-економічного його розвитку, ефективності розробки і впровадження у виробництво, реалізації науково-технічної політики.

Рисунок 2.8 – Пріоритетні напрями підприємства агропромислового комплексу

Джерело: розроблено автором із використанням [101, 165]

Актуальність даної проблеми зумовлена потребою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фермерських господарств та досягнення збалансованості розвитку аграрного сектору економіки й сільських територій. Одним із підходів, у рамках якого можна узгодити питання досягнення конкурентоспроможності при забезпеченні збалансованості територіального розвитку, є підхід щодо формування територіальних агропромислових кластерів. Одним із зарубіжних класиків, який досконало вивчив засади даного підходу, є Майкл Портер. Акцентом його робіт було виявлення взаємозв'язку конкурентоспроможності окремих підприємств із станом конкурентоспроможності галузей [101].

Перевага кластера проявляється в тому, що всі види виробництв спрямовані в ньому на надання взаємної підтримки. Позитивний ефект при цьому діє по всіх напрямках зв'язків. Більше зосередження виробничої діяльності багатьох виробників у рамках кластера стимулює його розвиток, оскільки ними опрацьовуються різні підходи до впровадження наукових розробок та є більше можливостей для впровадження нових стратегій і технологічних новацій.

Бажаним для підприємства стратегічним станом є одночасна розвиненість економічного, політичного і організаційного аспектів, і веде до стану, що дістав назву «стратегічна рівновага». В даному випадку буде постійний пошук відповідності, з одного боку, між глобальними цілями фірми і конкретними цілями людей і груп усередині і за межами фірми і, з іншого боку, між характеристиками цієї фірми.

Три складових стратегічного стану компанії будуть доповнювати і урівноважувати одна одну, за рахунок впливу організаційної інфраструктури, яка є кращою гарантією строгого і постійного контролю за реалізацією стратегії. Підприємство намагатиметься досягти комбінації, яка дуже бажана, оскільки сукупність цих трьох аспектів досить гармонійна [102, 240].

Очевидно, що незавершеність аграрної реформи, зокрема невизначеність із проблемою ринку землі, позначається на розвитку багатьох

процесів в аграрному секторі економіки, безпосередньо впливає на формування підприємницького середовища й функціонування відповідних структур. Очікувані інституційні зміни в галузі однозначно потребують ще глибшого обґрунтування теоретичних та методологічних засад структурної трансформації в аграрному секторі економіки.

Майбутнє країни полягає в тому, що для малих сімейних ферм треба створити відповідні умови, і тоді вони переростуть у приблизно 1,5 млн потужних сімейних ферм. І це вже буде справжній середній клас сільськогосподарських виробників, що є основою соціальної та економічної стабільності й рушієм прогресу. Вони вироблятимуть значно більше аграрної продукції, ніж нині, в тому числі органічної, цим самим забезпечуючи продовольчу безпеку країни та повністю змінивши баланс нашого експорту. Це також нові робочі місця, можливість розбудовувати сільську інфраструктуру.

Якщо ключовою метою державної політики в сфері АПК на високому рівні вважається реалізація найближчими роками амбітної програми виробництва близько 80-100 млн т зерна й відповідного нарощування його експортних поставок до 50-80 млн т, то фахівцям галузі є очевидним і зрозумілим - продовжиться курс на укрупнення (холдингізацію) структур у сільськогосподарській галузі України. Цьому, безумовно, сприятиме й принципово нова податкова система в АПК, коли єдина реальна пільга щодо справляння ПДВ суттєво урізається, а натомість величезні кошти передбачаються для відшкодування експортного ПДВ. Такий підхід однозначно задовольняє великих виробників (а також експортерів, трейдерів) і ставить на межу виживання кілька десятків тисяч дрібних та середніх фермерських господарств, які невдовзі можуть зникнути як конкуренти, передусім на ринку оренди земельних угідь.

Зовні все виглядає обґрунтовано. Україна вже у трійці світових лідерів із виробництва й експорту зерна, АПК вийшов на чільне місце за валютною виручкою серед інших галузей (близько 17 млрд дол щорічно), підвищується

до європейського рівня врожайність, продуктивність праці тощо. Але це лише видима частина айсберга. Під водою - фундаментальні проблеми, про які вже в повний голос говорять науковці, громадські організації, експерти, прості селяни: зростання безробіття на селі, виснаження орного шару ґрунту, падіння родючості чорноземів (монокультура, відсутність органіки, пересиченість мінеральними добривами), безправ'я місцевих громад у вирішенні злободенних земельних питань, занепад соціальної інфраструктури. Загрозливого характеру все більше набувають також економічні проблеми. Насамперед, зерно - це сировина, яка в кризові часи не виправдовує надмірних очікувань стосовно зростання прибутку за рахунок форсування кількісних показників.

Ситуація дедалі більше погіршується саме тим, що ми продовжуємо наполегливо йти хибним шляхом, нарощуючи експорт сировини, начисто ігноруючи поглиблену переробку для торгівлі продуктами з більшою доданою вартістю.

Водночас використовуючи українське зерно для переробки, багато країн створюють великі підприємства й навіть галузі, які демонструють на світовому ринку високий попит і продуктивність.

Це призводить до того, що ми таки перетворюємося на країну-виробника виключно сировинної продукції, не створюємо додану вартість та втрачаємо внутрішній баланс у сільському господарстві [103, 239].

В економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття «регулювання». Певні труднощі в трактуванні цього терміна в економічному сенсі пов'язані з тим, що воно обов'язково супроводжується додатковим словом: державне, фінансове, банківське й т. д. Це означає, що зміст терміна «регулювання» частково розкривається в інших категоріях. Такий стан речей безпосередньо вказує на наявність проблем визначення суті поняття «регулювання» в економічній науці [104].

Варто зауважити, що сам термін «регулювання» переважно використовується в країнах пострадянського простору. У західних країнах та

в документах СОТ здебільшого застосовують термін «регламентування» [105]. У широкому розумінні слова він ототожнюється з державним втручанням в економіку загалом, у вузькому - переважно з адміністративною чи правовою регламентацією діяльності бізнесу.

Досить вдало систему засобів та інструментів державного регулювання описав О.Г. Мордвінов, які за спорідненими ознаками автор об'єднав у такі групи (рис. 2.9):

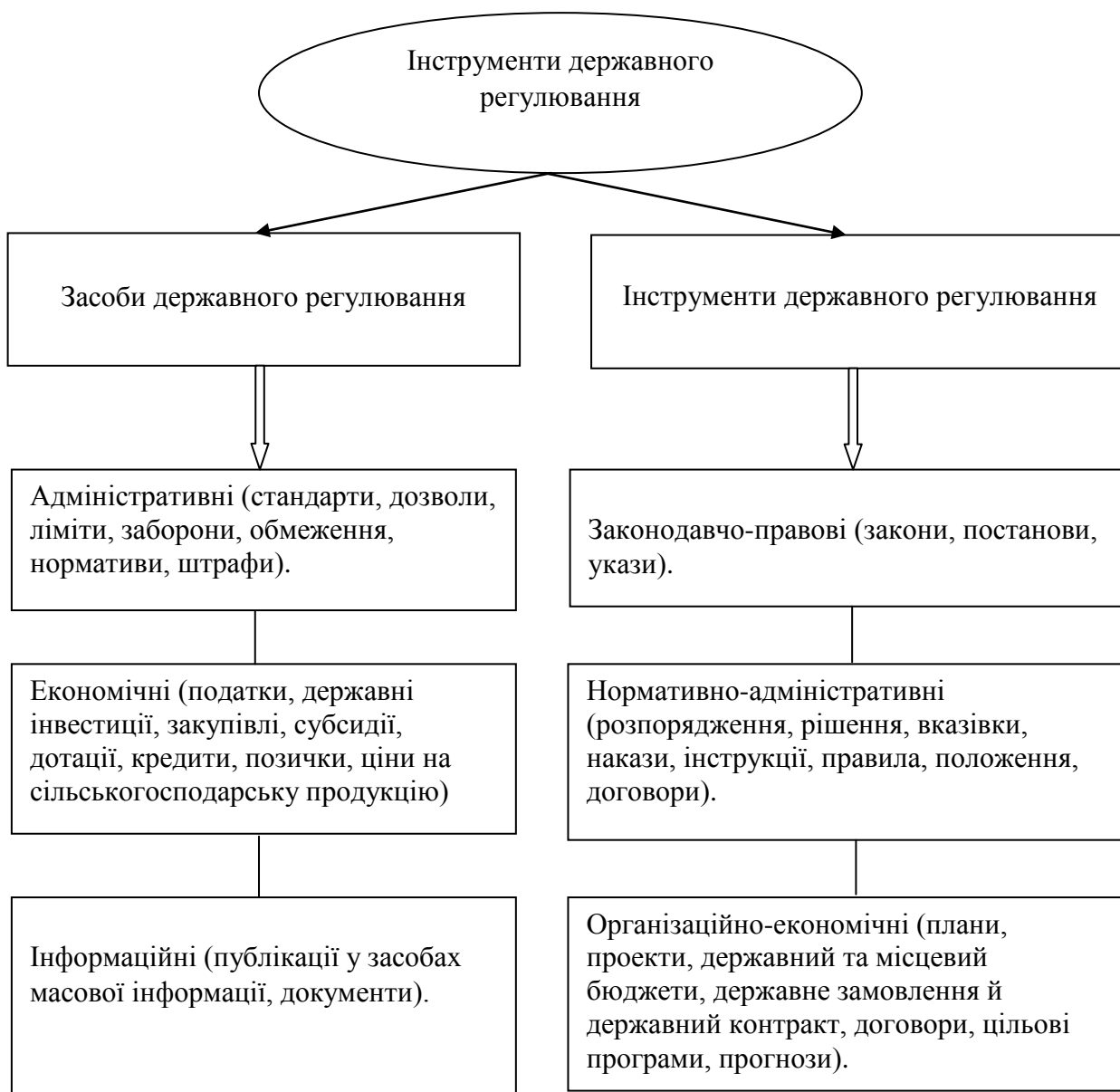

Рисунок 2.9 – Інструменти державного регулювання

Джерело: побудовано автором із використанням [106,165]

Головною метою здійснення фінансового регулювання аграрного сектору економіки України є забезпечення максимального обсягу виробництва валової сільськогосподарської продукції через розвиток стимулювання фінансового потенціалу аграрних підприємств. Вирішальне значення для регулювання розвитку аграрного сектору України має державна підтримка, її масштаби і ефективність. Дослідження глобалізаційних процесів показують, що бюджетно-податкова політика розвинених країн будується на визнанні концепції багатофункціональності, яка дозволяє усвідомити, що на відміну від інших галузей, які виконують лише виробничу комерційну функцію, сільське господарство виконує комплекс соціально значущих для кожного суспільства функцій забезпечення продовольчої безпеки країни, підтримки соціоекономічної життєдіяльності сільської території, захисту суспільства від негативних явищ, надмірної урбанізації, створення умов для рекреації міських жителів. Тому фінансове регулювання агропромислового комплексу в Україні має бути спрямоване на розвиток галузі з використанням ключових інструментів державного регулювання [107, 232, 235, 240].

Нормативно-правовими актами визначаються основи правового забезпечення державного регулювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції.

Законодавчо визначено основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [1, 231].

Визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Мінагрополітики за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (далі - бюджетні кошти) [108].

Спрямування бюджетних коштів за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» вказано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 Спрямування бюджетних коштів за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників»

№ з/п	Бюджетні програми
1	Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції.
2	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств.
3	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.
4	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів.
5	Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства.
6	Надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
7	Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції.
8	Відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.
9	Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі, та організацій водокористувачів.
10	Державна підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції.
11	Державна підтримка виробників картоплі.
12	Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь.

Джерело: узагальнено автором на основі [108, 165]

Окремим порядком визначено умови, критерії та механізм надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва шляхом здешевлення вартості кредитів.

Фінансова державна підтримка надається з метою фінансування суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування.

Кредит може бути наданий в період до 31 жовтня 2022 р. суб'єкту підприємництва – сільськогосподарському товаровиробнику на придбання основних засобів та покриття будь-яких витрат, пов'язаних із провадженням сільськогосподарської діяльності [109].

Передбачено державні гарантії на портфельній основі, які надаються відповідно до Бюджетного кодексу України та закону про Державний бюджет України на відповідний рік, на підставі відповідного рішення Кабінету Міністрів України, яким, зокрема, визначається перелік банків-кредиторів та встановлюються для кожного банку-кредитора граничні обсяги державних гарантій на портфельній основі, що не перевищують 50 відсотків загальної суми зобов'язань за основним боргом за портфелем кредитів банку-кредитора та 70 відсотків за кожним окремим кредитом, а у разі надання державних гарантій за кредитами, отриманими з метою купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, - в обсязі, що не перевищує 50 відсотків непогашеної суми основного боргу за кожним окремим кредитом [110].

Визначено правові та організаційні засади ведення та адміністрування Державного аграрного реєстру, який є державною автоматизованою інформаційною системою збирання, обліку, накопичення, оброблення та надання інформації про виробників сільськогосподарської продукції та сільськогосподарську діяльність, яку вони провадять.

Виробник сільськогосподарської продукції набуває право на отримання державної підтримки, підтримки за рахунок коштів місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги чи іншої допомоги виробникам сільськогосподарської продукції, не забороненої законом, адміністрування заявок на отримання яких здійснюється через Державний аграрний реєстр, на основі інформації, що міститься в реєстрі, після електронної реєстрації в реєстрі та надання ним доступу до відповідних відомостей про себе адміністратору Державного аграрного реєстру і третім особам, залученим до надання відповідної підтримки чи допомоги [111].

Законодавчо прописано правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування сільськогосподарської кооперації, особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, а також щодо державної підтримки та державного регулювання функціонування сільськогосподарської кооперації в Україні.

Основними видами діяльності сільськогосподарського кооперативу є виробництво, переробка, заготівля, закупівля, зберігання, збут, продаж сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів та інші види сервісного обслуговування членів кооперативу, зокрема надання технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних послуг, послуг з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, з бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування.

Сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність без мети одержання прибутку, є неприбутковою організацією у разі, якщо його діяльність відповідає сукупності таких ознак:

кооператив не здійснює виробництва сільськогосподарської продукції і надає послуги виключно своїм членам;

кооператив не набуває права власності на сільськогосподарську продукцію, вироблену, вирощену, відгодовану, виловлену або зібрану (заготовлену) його членами - виробниками сільськогосподарської продукції. При цьому власниками сільськогосподарської продукції, що заготовлюється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени.

Сільськогосподарський кооператив, що здійснює діяльність з метою одержання прибутку, може надавати послуги, здійснювати операції, зокрема із закупівлі сільськогосподарської продукції, постачання засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів, з особами, які не є членами або асоційованими членами сільськогосподарського кооперативу, за умови що

сумарна вартість таких послуг та операцій не перевищує 20 % виручки кооперативу за рік.

Основним завданням державної політики з підтримки сільськогосподарської кооперації є створення сприятливих умов для утворення, становлення і розвитку сільськогосподарських кооперативів (сільськогосподарських кооперативних об'єднань) шляхом формування сприятливої податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної політики для їхньої діяльності [112].

В організаційно-правовому порядку Урядом розроблено та затверджено модельний статут сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, та модельний статут сільськогосподарського кооперативу, що діє без мети одержання прибутку [113].

Організаційно-правове поле відносно фермерських господарств спрямовано на створення умов для реалізації ініціативи громадян щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також для забезпечення раціонального використання і охорони земель фермерських господарств, правового та соціального захисту фермерів України [114].

Допомога за рахунок коштів державного бюджету через Український державний фонд підтримки фермерських господарств надається фермерським господарствам на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі для здійснення виробничої діяльності та диверсифікації виробництва [115].

Порядком визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Надання кредитів фермерським господарствам», які спрямовуються на фінансову підтримку фермерських господарств через Український державний фонд підтримки фермерських господарств.

Фінансова підтримка фермерських господарств для провадження виробничої діяльності та диверсифікації виробництва надається у розмірі, що

не перевищує 1 млн. гривень, із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів:

новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, - строком від трьох до п'яти років для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, провадження виробничої діяльності;

іншим фермерським господарствам - строком до п'яти років для придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, у тому числі для придбання маточного поголів'я сільськогосподарських тварин (телиць, нетелей, корів, свиноматок, ярк, вівцематок, кізочок та козоматок) та проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини), виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих і невиробничих приміщень, для закладення багаторічних насаджень, розвитку кредитної та обслуговуючої кооперації, у тому числі для сплати вкладів до статутних капіталів сільськогосподарських кооперативів, утворених фермерськими господарствами самостійно або разом з членами особистих селянських господарств, зрошення та меліорації земель [116].

Також визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників", які спрямовуються на фінансову підтримку розвитку фермерських господарств (далі - бюджетні кошти) [117].

Передбачено надання фінансової підтримки:

фермерському господарству, яке має чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 20 000 000 гривень, у власності та/або користуванні якого перебувають землі сільськогосподарського призначення;

zareєстрованому в поточному році фермерському господарству, у власності та/або користуванні якого перебувають землі сільськогосподарського призначення, незалежно від обсягу чистого доходу (виручки).

Фінансова підтримка може надаватися за такими напрямками:

часткова компенсація витрат фермерським господарствам, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами (крім новостворених);

фінансова підтримка новостворених фермерських господарств для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг;

бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) - новоствореним фермерським господарствам;

спеціальна бюджетна дотація за утримання корів усіх напрямів продуктивності фермерському господарству, у власності якого перебуває від п'яти корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства.

Майбутнім фермерам доцільно врахувати, що громадяни, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства у межах норм безоплатної приватизації, необхідно підтвердити досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі [118]. Відповідний перелік документів, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві затверджено Урядом [119].

Окремим порядком визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції» (далі - бюджетні кошти), що надаються з метою забезпечення безперервного виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення рівня продовольчої безпеки та економічної стійкості України.

Отримувачами бюджетних коштів є фермерські господарства та інші виробники сільськогосподарської продукції (далі - отримувачі).

Отримувач повинен мати у власності та/або користуванні від одного до ста двадцяти гектарів земель сільськогосподарського призначення або мати у власності від трьох до ста голів великої рогатої худоби (корів), ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства.

Бюджетні кошти надаються для надання підтримки за такими напрямами:

бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 га) для провадження сільськогосподарської діяльності;

спеціальна бюджетна дотація за утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності.

Отримувач може скористатися одноразово одним із визначених у цьому пункті напрямів.

Сума бюджетних коштів, що надаються протягом одного бюджетного періоду отримувачам та пов'язаним із ними особам за вказаними напрямами не може перевищувати 10 тис. розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року [120].

Кабінетом Міністрів України у 2021 році затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь [121].

Таким порядком передбачена державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь за рахунок бюджетних коштів надається сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми і форми власності та фізичним особам - підприємцям (отримувачі).

Субсидії надаються отримувачам на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті на поточний рік, у розрахунку на один гектар оброблюваних угідь, на яких вирощувались

гречка, жито, просо та овес, у розмірі до 5000 гривень на один гектар, але не більше ніж на 300 гектарів оброблюваних угідь одним отримувачем.

При цьому фермерам необхідно врахувати, що площі посівів сільськогосподарських культур, на які виділено субсидію новоствореним фермерським господарствам за рахунок коштів бюджетної програми «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», не підлягають виділенню субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь за напрямом «державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь».

Державна політика щодо розвитку ринку зерна визначена як пріоритетний сектор економіки агропромислового комплексу України з метою забезпечення функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання для збалансування інтересів суб'єктів господарювання та держави.

Основними засадами державної політики по регулюванню ринку зерна є забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому, фуражному, технічному зерні та заходів щодо нарощування його експорту.

В рамках державного регулювання також законодавчо прописано: фінансова підтримка виробників насіння, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій за рахунок коштів державного бюджету; часткова компенсація сільськогосподарським товаровиробникам сортових надбавок за придбане ними насіння високих репродукцій за рахунок коштів державного бюджету [122].

Для збалансування інтересів суб'єктів господарювання та держави, Урядом розроблено Порядок декларування зерна суб'єктами зберігання зерна [123] за видами сільськогосподарських культур.

За інформацією Мінагрополітики продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України оголошено про початок реєстрації для отримання

засобів тимчасового зберігання зерна (рукавів) місткістю 200 тонн. Проект реалізується за донорської підтримки урядів Канади та Японії, а також австралійської благодійної організації Minderoo Foundation.

Надання такої допомоги українським аграріям є частиною Стратегії ФАО щодо підтримки зберігання зерна, метою якої є подолання дефіциту зерносховищ для забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Загалом ФАО та Мінагрополітики розповсюдять 30 000 поліетиленових зернових рукавів. Засоби зберігання зерна зможуть отримати агровиробники: юридичні особи та фізичні особи-підприємці (ФОП), які обробляють землі на території України, окрім тимчасово окупованих.

Кількість рукавів, яку отримає аграрій, буде розрахована відповідно до кількості отриманих заяв та пропорційно до площі оброблюваних земель [124].

Фінансова підтримка передбачена суб'єктам господарювання, які закладають плодово-ягідні насадження, виноградники та хмільники, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті на поточний рік, для компенсації витрат (без урахування податку на додану вартість), здійснених у період з 1 жовтня попереднього року по 30 вересня поточного року на:

- 1) придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю - у розмірі до 80 % здійснених витрат (після проведення ними садіння або ремонту насаджень). Компенсація витрат за садивний матеріал не може перевищувати нормативи, у межах яких проводиться часткове відшкодування їх вартості, затвержені Мінагрополітики;

- 2) проведення робіт та придбання матеріалів для спорудження шпалер і встановлення систем краплинного зрошення - у розмірі до 50 відсотків здійснених витрат (після завершення монтажних робіт);

- 3) закупівлю техніки, механізмів та обладнання (зокрема іноземного виробництва, які не виробляються в Україні) для проведення технологічних

операцій у виноградарстві, садівництві і хмелярстві - у розмірі до 30 відсотків їх вартості.

Суб'єктам господарювання - виробникам плодів, ягід, винограду та хмелю, які провадять сільськогосподарську діяльність з обробки, переробки та/або консервації плодів, ягід, винограду та хмелю, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті на поточний рік, для компенсації до 50 відсотків вартості (без урахування податку на додану вартість):

1) нового будівництва та реконструкції холодильників для зберігання плодів, ягід, столових сортів винограду та хмелю власного виробництва, цехів первинної переробки винограду, плодів та ягід власного виробництва, об'єктів із заморожування плодово-ягідної продукції;

2) придбання ліній товарної обробки плодів та ягід, автоматизованих ліній з висушування плодів, ягід та хмелю власного виробництва, ліній з переробки плодів, ягід та технічних сортів винограду власного виробництва на соки, пюре, виноматеріали після завершення пусконаладжувальних робіт.

Компенсації підлягає вартість об'єктів, введених в експлуатацію з 1 жовтня попереднього року по 30 вересня поточного року, та/або вартість ліній, придбаних у той самий період [125].

Крім того, передбачено надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, які надаються для висадки та облаштування нового саду, ягіднику, винограднику площею від 1 до 25 гектарів з кількістю створених нових робочих місць або залучення до роботи у фермерському господарстві нових членів господарств. Отримувачами грантів мають право бути суб'єкти господарювання - юридичні особи (крім юридичних осіб комунальної форми власності та суб'єктів господарювання державного сектору економіки), кінцевими бенефіціарними власниками яких є громадяни України, та фізичні особи - підприємці - громадяни України, які провадять діяльність у сфері вирощування сільськогосподарських культур.

Гранти надаються на будівництво модульної теплиці відповідно до типового проекту орієнтовною площею 2 гектари (не менше 1,6 гектара та не більше 2,4 гектара) з кількістю створених нових робочих місць не менше 14 на 1 гектар модульних теплиць шляхом будівництва (встановлення) модульної теплиці, придбання засобів виробництва (садивний матеріал, насіння, технологічне обладнання), покриття витрат на їх доставку та введення в експлуатацію [126].

Державним механізмом визначено спрямування бюджетних коштів з метою підтримки виробників, які займаються сільськогосподарською діяльністю, в тому числі вирощуванням картоплі, для стимулювання збільшення площ посадки картоплі, обсягів виробництва, нарощування потужностей із її зберігання та переробки.

Отримувачами таких коштів є сільськогосподарські товаровиробники - юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, основною діяльністю яких є вирощування картоплі та/або виробництво продуктів переробки власно вирощеної картоплі.

Бюджетні кошти спрямовуються на надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті на поточний рік для компенсації до 50 відсотків вартості (без урахування податку на додану вартість) нового будівництва холодильників для зберігання власно вирощеної картоплі (картоплесховищ), цехів первинної переробки власно вирощеної картоплі, побудованих і прийнятих в експлуатацію [127].

Законодавчо визначено організаційні і правові засади ідентифікації та реєстрації тварин з метою одержання оперативної та надійної інформації про поголів'я тварин щодо статі, віку, породи та їх місцезнаходження для поліпшення управління і прогнозування ринків продукції тваринництва та контролю за епізоотичною ситуацією в Україні.

Державна підтримка у сфері ідентифікації та реєстрації тварин здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України шляхом

обов'язкового відшкодування державою витрат на оплату послуг з ідентифікації та реєстрації тварин фізичним особам - власникам цих тварин [128].

З метою державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції передбачено спрямування бюджетних коштів за такими напрямками:

1) спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї (дотація за бджолосім'ї);

2) часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, а саме телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності, свинок та кнурців, вівцематок, баранів, ярок, козематок, цапів, кізочок, цапків, бджолиних пакетів, бджолиних маток, сперми бугаїв і кнурів та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність;

3) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, рибницьких господарств, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції;

4) часткова компенсація вартості будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат, профінансованих без урахування податку на додану вартість за рахунок банківських кредитів;

5) часткове відшкодування вартості будівництва та/або реконструкції підприємств із зберігання та переробки зерна;

6) спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок;

7) спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення.

Отримувачами бюджетних коштів є суб'єкти господарювання - юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичні особи - підприємці, зокрема сімейні фермерські

господарства, що провадять діяльність у галузях тваринництва, бджільництва, рибництва; переробної промисловості, які виробляють харчові продукти (м'ясні, рибні, молочні) [129].

Державна політика у сфері аквакультури здійснюється шляхом науково обґрунтованого поєднання екологічних, економічних та соціальних інтересів з метою забезпечення сталого розвитку аквакультури.

Аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації.

Державна підтримка у сфері аквакультури здійснюється за такими основними напрямками:

стимулювання виробництва якісної та екологічно безпечної продукції аквакультури, конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках;

розвиток та фінансування селекційно-племінної роботи, включаючи створення і підтримання суб'єктів племінної справи у рибництві, маточних стад та генофондних колекцій об'єктів аквакультури;

підвищення рибопродуктивності водних об'єктів (їх частин) шляхом штучного розведення (відтворення) водних біоресурсів;

поширення та впровадження у виробництво наукових розробок [130].

З цього питання також розроблено єдиний організаційно-економічний механізм розрахунку розміру плати за використання на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України (орендна плата) для цілей аквакультури (марикультури) [131].

Марикультура (морська аквакультура) - діяльність з розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній (морській) економічній зоні

України із застосуванням плавучих садків, інших технологічних пристроїв з використанням морської води [130].

Законодавством регулюються відносини у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що виробляється, перебуває в обігу, ввозиться на митну територію України або вивозиться з неї в митному режимі експорту [132].

У відповідному порядку визначено галузі органічного виробництва:

- органічне рослинництво (зокрема насінництво та розсадництво);
- органічне тваринництво (зокрема птахівництво, бджільництво);
- органічне грибівництво (зокрема вирощування органічних дріжджів);
- органічна аквакультура;
- виробництво органічних морських водоростей;
- виробництво органічних харчових продуктів (зокрема органічне виноробство);
- виробництво органічних кормів;
- заготівля органічних об'єктів рослинного світу [133].

В рамках державного регулювання прописано механізм ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу та вимоги до їх змісту [134].

Для проведення сертифікації суб'єкт господарювання, що має намір перейти на органічне виробництво та/або здійснювати обіг органічної продукції, надсилає органу сертифікації за допомогою засобів поштового або телекомунікаційного зв'язку заяву про проведення сертифікації [135].

За програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» визначено, що бюджетні кошти

спрямовуються на забезпечення сільськогосподарських товаровиробників вітчизняною технікою та обладнанням для агропромислового комплексу шляхом здійснення часткової компенсації вартості техніки та обладнання, що закуплені у вітчизняних виробників та/або їх дилерів.

Часткова компенсація надається сільськогосподарським товаровиробникам на безповоротній основі за придбані техніку та обладнання, вартість яких зазначена в актах приймання-передачі та інших документах, що підтверджують оплату через уповноважений банк у розмірі 25 відсотків вартості (без урахування податку на додану вартість) – за придбані техніку та обладнання.

Техніка та обладнання, придбані сільськогосподарськими товаровиробниками з частковою компенсацією вартості, протягом трьох років не підлягають відчуженню та використовуються за призначенням, крім випадку, коли техніка та обладнання прийняті уповноваженими банками у заставу і відчужуються в разі невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором [136].

Спрямування коштів державного бюджету визначено суб'єктам господарювання агропромислового комплексу на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами.

Компенсація надається позичальникам за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами (поновлювальними та непоновлювальними, крім овердрафтів (контокорентних кредитів) у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів [137].

Організаційно-правовим забезпеченням державного регулювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції також передбачено спрямування бюджетних коштів для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, які використовують меліоровані

землі та провадять сільськогосподарську діяльність [234] із застосуванням гідротехнічної меліорації, для підвищення ефективності сільського господарства в умовах змін клімату, стимулювання збільшення площ меліорованих земель та збільшення валового виробництва сільськогосподарської продукції.

Бюджетні кошти спрямовуються на державну підтримку у вигляді бюджетної дотації сільгосптоваровиробникам для реконструкції існуючих та/або будівництва нових меліоративних систем з використанням зрошення дощуванням або краплинним зрошенням.

При цьому слід враховувати, що сума бюджетної дотації, що надається протягом одного бюджетного року сільгосптоваровиробнику та пов'язаним з ним особам не може перевищувати 10 тисяч розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року [138].

Також передбачено спрямування бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію, модернізацію, капітальний ремонт та відновлення гідротехнічних споруд (відкриті канали в земляному та облицьованому руслі, закриті трубопроводи та дренажні мережі, лоткові мережі, водосховища, ставки-накопичувачі, водоприймачі осушувальних систем, земляні греблі і дамби обвалування, насосні станції (заміна та ремонт насосно-силового обладнання та здійснення заходів з енергозбереження), дренажні свердловини, підпірні та регулювальні споруди, водоскиди і водозабори), що забезпечують подачу води та її відведення із зрошувальних та осушувальних систем загальнодержавних та міжгосподарських меліоративних систем, що перебувають у державній власності, та на витрати, пов'язані із здійсненням технічного та авторського нагляду.

Ціллю використання бюджетних коштів є збільшення площ зрошуваних земель за рахунок реконструкції, модернізації та відновлення меліоративних систем [139].

При страхуванні сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень належать загибель (втрата, пошкодження) застрахованих посівів

(посадок), загибель (недобір, недоотримання) застрахованого врожаю, продуктів бджільництва [140].

При страхуванні сільськогосподарських тварин належать загибель (втрата, вимушений забій, травматичне пошкодження або захворювання) застрахованих сільськогосподарських тварин.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає в наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді відшкодування до 60 відсотків вартості страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договорами страхування.

При цьому слід врахувати те, що не підлягають страхуванню з державною підтримкою:

1) сільськогосподарські культури, врожай яких при культивуванні протягом трьох або більше років становив менше 50 відсотків середньостатистичного врожаю в районі, на території якого розташований об'єкт страхування;

2) урожай багаторічних насаджень плодоносного віку, що не давали врожаю протягом останніх п'яти років;

3) хворі сільськогосподарські тварини, а також ті, що перебувають у зоні карантину або в зоні виникнення надзвичайних епізоотичних обставин;

4) посіви, що не мають належної густоти стояння рослин та/або якщо стан рослин не відповідає фазі розвитку, мають ознаки ураження хворобами або шкідниками.

Відповідно до прогнозних розрахунків Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» щодо прямих технологічних витрат у 2021 р. для проведення осінньо-польових робіт сільськогосподарськими товаровиробниками під час вирощування озимої пшениці (від підготовки ґрунту під посів до відновлення весняної вегетації) у розмірі 6 709,12 грн на га, страхова сума на гектар застрахованої площі посівів не повинна

перевищувати [141]: у 2022 р. - 7230 грн/га; у 2023 р. - 7680 грн/га; у 2024 р. - 8120 грн/га.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції здійснюється шляхом відшкодування страхувальникам (сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам та фізичним особам - підприємцям) частини сплачених страхових платежів (премій) за договором страхування [232].

Сума компенсації, що надається на одного страхувальника протягом бюджетного періоду, не може перевищувати 10 тисяч розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року.

Компенсація надається на безповоротній основі страхувальникам, які сплатили відповідно до умов договору страхування страхові платежі страховику [142].

Окрім того, державою регулюються використання бюджетних коштів (дотації) з метою надання підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, у яких внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру повністю втрачено (загинули) посіви сільськогосподарських культур, для стабілізації валового виробництва сільськогосподарських культур та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Дотація надається на безповоротній основі в розмірі до 4 700 гривень на 1 гектар повністю втрачених (загиблих) посівів, але не більше 50 гектарів посівів на одного отримувача (для кожного випадку надзвичайної ситуації) [143].

У законодавчому порядку внесені зміни відносно того, що на період дії воєнного стану до Державного аграрного реєстру вносяться відомості про виробників сільськогосподарської продукції без дотримання вимог, визначених Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», щодо питомої ваги вартості сільськогосподарських товарів/послуг.

Такі суб'єкти господарювання включаються до Державного аграрного реєстру на період дії воєнного стану та не більш як на 12 місяців після його припинення або скасування. Якщо після завершення цього періоду виробник сільськогосподарської продукції не відповідає вимогам, визначеним Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», він автоматично виключається з Державного аграрного реєстру [144].

Вказаним Законом прописано, що сільськогосподарський товаровиробник - юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа - підприємець, основною діяльністю якої є виробництво сільськогосподарської продукції та/або розведення, вирощування, вилов риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробка на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з її постачання, причому в такій діяльності питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не менше 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно [1].

Програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» передбачено виділення бюджетних коштів за десятьма напрямками фінансової підтримки (розвиток тваринництва, фермерських господарств, часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки, здешевлення кредитів, розвиток садівництва та виноградарства, підтримка страхування сільськогосподарської продукції, відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур, підтримку виробників органічної сільськогосподарської продукції, виробників картоплі, субсидія з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь).

Відповідно до інформації щодо виконання Державного бюджету України на 2021 рік фінансова підтримка здійснена тільки за п'ятьма напрямками щодо підтримки сільгосптоваровиробників (здешевлення придбання сільськогосподарської техніки, здешевлення кредитів, розвиток

фермерських господарств, розвиток тваринництва, розвиток садівництва та виноградарства) [145].

Обґрунтовуючи актуальність державного регулювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції у табл. 2.6 представлено авторський погляд на державну підтримку сільгосптоваровиробників по відношенню до валового внутрішнього продукту.

Таблиця 2.6 Відношення ВВП сільгосптоваровиробників до загального валового внутрішнього продукту та підтримки сільгосптоваровиробників до загальних видатків державного бюджету, млрд. грн

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Валовий внутрішній продукт - всього	5450,8	5239,1	6628,0
в тому числі сільське, лісове та рибне господарство	301,8	449,1	500,5
ВВП сільгосптоваровиробників в загальній сумі валового внутрішнього продукту, %	5,5	8,6	7,6
Видатки державного бюджету - всього	1320,2	1499,5	2580,7
Підтримка сільгосптоваровиробників - разом	4,5	4,4	0,2
Підтримка сільгосптоваровиробників в загальній сумі видатків держбюджету, %	0,3	0,3	0,01

Джерело: побудовано автором на основі [146; 147, 165]

В загальній сумі валового внутрішнього продукту, ВВП сільгосптоваровиробників становить в межах восьми відсотків. При цьому підтримка сільгосптоваровиробників по відношенню до загальних видатків державного бюджету визначається на рівні 0,3 відсотки. Враховуючи повномасштабну російську агресію, Урядом продовжувалися визначатися пріоритети щодо фінансування видатків на оборону, соціальний захист та відновлення критичної інфраструктури, тому в 2023 р. підтримка сільгосптоваровиробників в загальній сумі видатків держбюджету становила лише 0,01 відсотків.

У контексті воєнного стану, який переживає Україна, роль міжнародних неприбуткових організацій та добровольців набуває особливого

значення. Важливою є робота міжнародних неприбуткових організацій у сфері розмінування сільськогосподарських угідь для забезпечення продовольчої безпеки.

Участь України в міжнародних організаціях та інтеграційних процесах є одним із критичних факторів, який сприятиме не лише відновленню, а й поглибленню зовнішніх зв'язків та укріпленню міжнародного іміджу після періоду воєнного стану.

Стратегія посилення міжнародної інтеграції включає активізацію двосторонніх та багатосторонніх дипломатичних зусиль з метою відновлення та розширення міжнародного партнерства.

Залучення міжнародної допомоги через існуючі механізми міжнародних організацій, таких як ООН, МВФ, Світовий банк, ЄС та інших. Це також включає використання грантів, кредитів та інших фінансових інструментів для підтримки відновлення сільськогосподарського виробництва.

Урядом України у березні 2024 р. [226] затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення. Метою такого Порядку є відновлення сільськогосподарського виробництва на розмінованих земельних ділянках.

Відповідно до вказаного Порядку право на компенсацію витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення мають юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми або фізичні особи - підприємці, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію на земельних ділянках, які перебувають у їх власності, та/або на орендованих ними земельних ділянках сільськогосподарського призначення, а також сільськогосподарські товаровиробники, які є сертифікованими операторами протимінної діяльності відповідно до вимог Закону України «Про протимінну діяльність в Україні».

Зазначена компенсація здійснюється на безповоротній основі за фактично надані сертифікованими операторами протимінної діяльності послуги з розмінування земельних ділянок сільськогосподарського призначення в поточному році у розмірі 80 відсотків вартості таких послуг за рахунок бюджетних коштів та 20 відсотків - за рахунок коштів сільськогосподарських товаровиробників.

2.3 Оцінка результативності державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції

В економічній літературі розрізняють прямі й непрямі види державного регулювання. Пряме регулювання характерне для планової економіки, авторитарних, командно-адміністративних, воєнних режимів, але може застосовуватися й в умовах надзвичайних ситуацій (фінансово-економічна криза тощо), коли адміністративні методи, пряме державне керування є більш ефективним і надійним [166].

Для ринкової економіки характерні непрямі методи регулювання:

- регулювання і контроль урядом країни показників економічного розвитку, застосування економічних важелів і методів для приведення їх до запрограмованих у стратегічних, державних, регіональних, галузевих, цільових програмах соціально-економічного розвитку;

- захист добросовісної конкуренції і перешкоджання монополії;

- підтримка суб'єктів господарювання, що об'єктивно не в змозі конкурувати на ринку та мають важливе значення для цілей загальнодержавного або територіального розвитку [148].

Державний механізм регулювання економіки можливо представити як сукупність економічних й адміністративно-правових засобів і важелів, за допомогою яких держава здійснює економічну діяльність (політику) [149].

При використанні методів економічного впливу держава не втручається в процес прийняття рішень суб'єктами економіки. Вона створює

лише передумови для того, щоб при самостійному виборі суб'єкти економіки надавали перевагу тим варіантам, які відповідають цілям економічної політики держави.

Адміністративні методи широко використовуються у регулюванні національної економіки (ліміти, квоти, розподіл ринків, заморожування цін або заробітної платні тощо), а також у захисті національних інтересів у системі світових господарських зв'язків (наприклад, ліцензування експорту або державний контроль за імпортом робочої сили та капіталу).

Український аграрний ринок до 2022 р. забезпечував збіжжям не лише 40-мільйонну Україну, а й ще 190 країн світу, при цьому залишалася тенденція до зростання обсягів виробництва. Україна вирізнялася потужним потенціалом задля збільшення виробництва зернових культур, якому сприяло динамічно зростаючий попит на світових ринках на українське зерно. Протягом останніх п'яти років Україна впевнено експортувала понад 40 млн тонн зернових культур, а у 2020 р. вже понад 55 млн. тонн [150].

Вирощуванню високоякісного продовольчого зерна сприяють родючі ґрунти, природні та кліматичні фактори, зручне просторово-територіальне місцеположення [151].

Розвиток ринку зернових культур є одним із стратегічно важливих для економіки України. Високий рівень урожайності зерна не лише гарантує продовольчу безпеку держави, але й країн-імпортерів української зернової продукції [152].

Формуючи до 20% внутрішнього валового продукту, аграрний сектор є однією з головних галузей української економіки. Станом на кінець 2021 р. агробізнес приніс майже 40% валютної виручки країни і характеризувався позитивною динамікою упродовж останніх 5 років. Щорічно Україна виробляє близько 100 мільйонів тонн зернових, що робить її одним з найбільших світових експортерів. Зважаючи на те, що Україна є одним зі світових лідерів у експорті зернових та олійних культур, вторгнення рф

спричинило значний вплив на сільське господарство та продовольчу безпеку в усьому світі [153, 235, 236].

Одним із важливих елементів результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства є визначення критерію (від грецьк. Criterion - мірило для оцінки) його доцільності, оптимальності та ефективності.

Звернемо увагу на те, що економічна ефективність державного регулювання виробництва продукції сільського господарства є критерієм результативності заходів, які здійснюються у цій сфері. Такий критерій пов'язаний із збільшенням виробництва сільськогосподарської продукції та корисний ефект проявляється лише на стадії споживання. В умовах ринкової економіки це реалізується через задоволення потреб споживачів.

Закордонний і вітчизняний досвід програмно-цільового планування свідчить, що основним організаційним інструментом регулювання розвитку вітчизняних економічних комплексів мають стати державні цільові програми їх розвитку [148].

У 2019/2020 маркетинговому році (МР) Україна стала другою у світі як за фізичними, так і за фінансовими обсягами експорту зернових культур, встановивши рекорд за обсягами експорту зернових - 57,2 млн тонн. Незважаючи на прогнозоване зменшення врожаю у поточному році, за нашою країною залишаються лідерські позиції на світовому зерновому ринку. За прогнозами OECD-FAO, Україна до 2029 р. може збільшити виробництво зерна до 85 млн тонн, що забезпечить експортну пропозицію на рівні 68 млн тонн [150].

4–5 липня 2022 р. у м. Лугано (Швейцарія) відбулась Міжнародна конференція з питань відновлення України (URC 2022) присвячена проблемам української економіки. На конференції Прем'єр - міністром України Денисом Шмигалем було презентовано проєкт відбудови України, що передбачав бюджет \$750 млрд терміном 10 років [154]. У проєкті передбачено \$37 млрд для інвестицій у аграрний сектор. Заплановано також

залучення \$4 млрд інвестицій на будівництво системи іригації на загальній площі 1 млн га, \$7,7 млрд на нарощування виробництва с/г продукції з високою додатковою вартістю, \$1,6 млрд – на рекультивацію пошкоджених війною земель, \$5,5 млрд на нарощування виробництва продукції тваринництва та \$1 млрд для сприяння переходу українського аграрного сектору до «зеленого» розвитку. За документом, заплановано залучення до 2032 року \$6,5 млрд для відновлення після війни 10,5 тис. українських агропідприємств. При цьому зазначено, що головними проблемами українського аграрного сектору є низький рівень переробки сільськогосподарської продукції, генерація агросектором незначних обсягів додаткової вартості та залежність країни від «габаритного імпорту» [153].

Більшість країн Організації економічного співробітництва та розвитку (Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Ісландія, Ірландія, Італія, Канада, Корея, Люксембург, Мексика, Німеччина, Норвегія, Нова Зеландія, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чеська Республіка, Швейцарія, Швеція та Японія) почали впроваджувати ідею державного регулювання витратами підприємства на початку 2000-х рр., причиною чого стала фінансова криза, податковий тиск, скорочення державних видатків.

Пошук оптимального варіанту співвідношення державного регулювання витратами окремих сфер підприємницької діяльності є новою проблемою для вітчизняної економічної науки. Однак кожен новий етап розвитку національної економічної системи супроводжується щоразу новими ініціативами щодо запровадження певних інститутів, механізмів і засобів державного регулювання витрат підприємництва.

Найчастіше такі ініціативи зводяться до спроби адаптувати успішний досвід розвинених країн до тих умов, які існують в економічній сфері сучасної України.

Першими державами, що звернули увагу на необхідність державного регулювання витратами підприємництва, стали такі високорозвинені країни,

як: США, Австрія, Нідерланди, Великобританія, Швеція, Канада та Нова Зеландія. Більшість країн Організації економічного співробітництва та розвитку почали впроваджувати ідею державного регулювання витратами підприємництва на початку 2000-х рр.

На нашу думку, Україні доцільно перейняти світовий досвід, де на законодавчому рівні виділяється невелика кількість «основних напрямів» державного регулювання витратами підприємництва, які в подальшому розбиваються на більш дрібні програми в рамках певних напрямів [155].

Нині серед більшості зерновиробників існує практика «продати те, що вироблено» замість «виробляти те, що продається». Останнє відповідає виробничій концепції маркетингу, суть якої полягає в збільшенні обсягів виробництва при зменшенні витрат і практично «автоматично» веде до зростання продажів, а, отже, до збільшення прибутку [156].

Результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми за напрямками використання бюджетних коштів і включають кількісні та якісні показники, які визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник бюджетних коштів, досягнення мети бюджетної програми, виконання завдань бюджетної програми, висвітлюють обсяг і якість надання публічних послуг [157].

Метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання [61].

Паспорт бюджетної програми - документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), та цілей

державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник [62].

За результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Міністерством аграрної політики та продовольства України серед показників затрат, продукту, ефективності та якості виявлено відхилення фактичних результатів від запланованих як у бік зменшення, так і в бік збільшення [158].

Так, кодом програмної класифікації видатків та кредитування (КПКВК) 2801030 «Фінансова підтримка заходів агропромислового комплексу», основною метою програми є розширення доступу суб'єктів господарювання агропромислового комплексу до банківських кредитів, зменшення їх вартості та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва, виділено у 2016 році 285,0 млн грн при потребі 3,0 млрд грн, задовольнили реальну потребу підприємств агропромислового комплексу у компенсаційних виплатах лише на 9 %.

Середній обсяг компенсації одному позичальнику на здешевлення залучених кредитів зменшився в порівнянні з плановими показниками у 2015 році на 104,7 тис. грн, у 2016 р. – на 54,5 тис. гривень.

Як наслідок, зазначене спричинило зменшення результативного показника щодо середнього обсягу компенсації одному позичальнику на здешевлення залучених кредитів.

Завданням бюджетної програми за КПКВК 2801560 «Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників» є проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки в межах, визначених законом та формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників.

Запланований обсяг бюджетних призначень за період за 2015 - 2016 рр. становить 2 800 000,0 тис. грн та на 2017 р. – 773 000,0 тис. гривень.

Фактичне фінансування за цією програмою становить 12 613,3 тис. грн, або 0,5 % від запланованого (на закупівлю Аграрним фондом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду). За січень-червень 2017 р. за згаданою програмою фінансування не проводилося.

Формування державного інтервенційного фонду об'єктами державного цінового регулювання при запланованих 727,3 тис. т у 2015-2016 рр. не здійснювалося.

Зважаючи на зазначене, показники ефективності і якості, а саме середньозважена ціна однієї тонни, при здійсненні форвардних закупівель та частка забезпечення формування встановлених обсягів об'єктами державного цінового регулювання також не виконані.

Відповідно до звітів про виконання паспортів бюджетних програм у 2015-2016 рр. фактичне фінансування за КПКВК 2801250 «Витрати Аграрного фонду пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду» становить 53 304,8 тис. грн, або 26,7 %. За січень-червень 2017 р. за згаданою програмою фінансування проведено на суму 11395,9 тис. грн, або на 29,2 % від запланованого на півріччя.

Проведеним аналізом виконання результативних показників серед показників затрат та продукту виявлено їх невиконання, а саме:

- із 80 передбачених угод на зберігання об'єктів державного цінового регулювання (далі - ОДЦР), укладених у 2015 р. зі зберігачами, фактично укладено лише 29, що становить 36,25 % від планового показника; у 2016 році передбачено укладення 50 угод зі зберігачами, жодного не укладено;

- середньомісячний обсяг зберігання об'єктів державного цінового регулювання у 2015 р. становить 147,9 тис. т при затверджених паспортом 350,1 тис. т, та у 2016 р. - 90,4 тис. т при затверджених паспортом 102,6 тис. тонн або 42,2 % та 88,1 % відповідно;

- середньомісячний обсяг переробки ОДЦР затверджений паспортом у 2015 році становить 30,7 тис. тонн, проте фактично переробка не здійснювалася, а у 2016 р. взагалі не передбачалася;

- середньомісячний обсяг переміщення, перевезення зерна затверджений паспортом у 2015 р. 15,3 тис. т та у 2016 р. 19,7 тис. т фактично не виконано.

З огляду на зазначене, показник ефективності (рівень відшкодування витрат на зберігання, переробку, переміщення, перевезення та експортні послуги) не виконано.

Проведеним аналізом виконання результативних показників паспортів бюджетної програми за 2015 – 2017 рр. за КПКВК 6591080 «Здійснення заходів щодо підтримки науково-дослідних господарств» встановлено, що здебільшого вони виконані у повному обсязі. Проте має місце неповне виконання в окремих роках результативних показників [159]:

- площа посіву для виробництва оригінального насіння у 2016 р. виконано на 622 га (69,2% від плану), у 2017 р. – 619 га (69%);

- часткова компенсація вартості робіт у первинному насінництві на придбання насіння розсадників розмноження у 2016 р. виконано на 221,6 тис. грн (73,4% від плану), у 2017 р. – 128,2 тис. грн (42,5%).

Доцільність виробництва продукції сільського господарства також полягає у результативності реалізації товарної сільськогосподарської продукції, в тому числі за сприянням державного регулювання, яке в окремих випадках бажає кращого [166].

Так, між Експортно-Імпортним Банком Китаю (далі - Ексімбанк Китаю), Міністерством фінансів України, Китайською національною корпорацією машинної промисловості і генеральних підрядів (далі – Китайська корпорація) та публічним акціонерним товариством «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (далі – ПАТ «ДПЗКУ», Корпорація) 25.05.2012 р. було укладено Рамкову угоду про співпрацю в

галузі сільського господарства між Китаєм та Україною (далі - Рамкова угода).

Відповідно до статті 6 Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» [160] зі змінами та постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2012 року № 857 «Питання надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства» [161], Урядом погоджено пропозицію Мінагрополітики щодо залучення ПАТ «ДПЗКУ» від Ексімбанку Китаю кредиту на суму 24 млрд грн (еквівалент 3 млрд дол. США) під державні гарантії для фінансування проектів у галузі сільського господарства.

З метою реалізації Рамкової угоди та на виконання наказу Мінагрополітики від 22.10.2012 № 641 між ПАТ «ДПЗКУ» та Китайською корпорацією укладено Генеральний договір про співпрацю у сфері сільського господарства від 24.10.2012 № 2012СЕСЕС13НТ055WQ (далі – Генеральний договір про співпрацю), яким узгоджено рамкові умови торгівлі українськими зерновими та китайськими товарами.

На виконання наказу Мінагрополітики від 21.12.2012 № 799 ПАТ «ДПЗКУ» (Позичальник) було укладено з Ексімбанком Китаю (Кредитор) два кредитні договори: кредитний договір від 26.12.2012 № ВLА201209 (далі - Кредитний договір) та генеральний кредитний договір від 26.12.2012 № ВLА201210 (далі – Генеральний кредитний договір).

Крім того, між Кабінетом Міністрів України (Гарант) та Ексімбанком Китаю (Кредитор) укладена Гарантійна угода від 27.12.2012 (далі – Гарантійна угода), відповідно до якої Гарант безумовно і безвідклично гарантує Кредитору вчасне виконання АТ «ДПЗКУ» своїх зобов'язань за Генеральним кредитним договором та індивідуальними кредитними договорами, укладеними на його виконання.

Фактично ПАТ «ДПЗКУ» отримано 1,5 млрд доларів США за Кредитним договором для здійснення поставок зернових Китайській національній корпорації машинної промисловості і генеральних підрядів,

інші 1,5 млрд дол. США за Генеральним кредитним договором для фінансування експорту з Китайської корпорації товарів та/або послуг та/або робіт станом на сьогодні не здійснено (кошти є зарезервованими в Ексімбанку Китаю).

Вибірку коштів здійснено в повному обсязі 28.12.2012 року.

Сплата відсотків за Кредитним договором розпочата з 2013 року.

Виплата тіла кредиту передбачена з 2018 р. до 2027 р., рівними частинами по 75 млн. дол. США двічі на рік (21 січня та 21 липня).

Предметом Кредитного договору є фінансування закупівлі сільськогосподарської продукції для наступного її продажу Китайській корпорації.

Аналіз ефективності використання кредитних коштів, проведений з урахуванням результатів низки контрольних заходів, проведених Держаудитслужбою у АТ «ДПЗКУ» протягом дії Кредитного договору, засвідчив неефективне використання залучених кредитних коштів, хронічну збитковість діяльності АТ «ДПЗКУ» (обсяг збитків за підсумками 2013-2020 років та 9 місяців 2021 року сягнув близько 18,8 млрд гривень).

Упродовж 2013-2021 рр. ПАТ «ДПЗКУ» за рахунок кредитних коштів експортовано близько 16 млн тонн зернових, з яких Китайською корпорацією акцептовано та придбано 6,9 млн тонн, тоді як мінімальний обсяг експорту, передбачений Генеральною угодою про співпрацю за цей період становив близько 44,7 млн тонн.

З огляду на зазначене, отримана сума кредиту 1,5 млрд дол. США початково була надлишковою для АТ «ДПЗКУ»: із кредитних коштів Корпорацією було використано у своїй господарській діяльності 450 млн дол. США; більша частина кредиту 1 млрд 50 млн дол. США відразу (у грудні 2012 р.) була розміщена на депозитних рахунках, відкритих в АТ «Укрексімбанк».

У 2013-2021 рр. ПАТ «ДПЗКУ» сплачено відсотки за кредитом на суму 668,6 млн дол. США та за період 2018-2021 рр. погасила частину кредиту на

суму 600 млн дол. США. Залишок кредитних коштів, що підлягає поверненню (тіло кредиту) станом на кінець 2021 р. склав 900 млн дол. США.

Станом на 24.02.2022 р. сторони фактично завершили переговори і доопрацьовували технічні деталі контракту для його подальшого укладення АТ «ДПЗКУ» та Китайською корпорацією. Наразі укладанню додаткової угоди про внесення відповідних змін до умов Генерального договору про співпрацю перешкоджає запровадження в Україні воєнного стану.

Водночас Китайська корпорація 23.12.2020 р. надіслала до АТ «ДПЗКУ» повідомлення про ініціювання арбітражного провадження (передачу спору на розгляд в арбітраж GAFTA) щодо недопоставки очікуваних мінімальних річних обсягів зернових за 2019 р., передбачених Генеральним договором про співпрацю від 24.10.2012. Арбітражем GAFTA присвоєно арбітражній справі номер 18-330. На сьогоднішній день позов Китайською корпорацією не подано. 25.12.2021 Китайською корпорацією, керуючись п. 4.10 (а) Арбітражних правил GAFTA № 125, поновлено строк звернення з позовом ще на один рік. Розрахунково вимоги Китайської корпорації щодо відшкодування збитків у зв'язку з невиконанням умови про 5 доларів США/мт можуть становити 25 737 500,00 доларів США ((5 200 000 мт – 52 500 мт)*5 дол. США/мт).

23.12.2021 р. Китайською корпорацією надіслано АТ «ДПЗКУ» повідомлення про ініціювання арбітражного провадження (передачу спору на розгляд в арбітраж GAFTA) щодо недопоставки очікуваних мінімальних річних обсягів зернових за 2020 р., передбачених Генеральним договором про співпрацю від 24.10.2012. Арбітражем GAFTA присвоєно арбітражній справі номер 18-595. Розрахунково вимоги Китайської корпорації щодо відшкодування збитків у зв'язку з невиконанням умови про 5 доларів США/мт можуть становити 26 млн дол США (5 200 000 мт *5 дол. США/мт).

Висновки до розділу 2

1. Через військову агресію російської федерації проти України виробництво продукції сільського господарства у 2022 р. скоротилося на четверту частину порівняно із 2021 р., яка у постійних цінах вказаного року виробництво становило 1 344,3 млрд грн., а у 2022 р. знизилось до 1 004,2 млрд грн, або зменшено виробництво на 25,3 відсотка. Після деокупації територій зменшення виробництва продукції сільського господарства у 2023 р. (виробництво склало 1 115,5 млрд грн) було на рівні 17 % по відношенню до 2021 року.

У наукових дослідженнях визначено, що останніми довоєнними роками Україна закріпила за собою статус світового лідера з виробництва та експорту сільськогосподарської продукції і є невід'ємною частиною світової глобалізації, оскільки може суттєво впливати на географічну та товарну структури експорту й імпорту. Галузь сільського господарства є стратегічно важливою та забезпечує Україні продовольчу безпеку. Для збереження та розвитку виробництва сільськогосподарської продукції мають бути науково обґрунтовані підходи до ведення господарства з метою мінімізації глобальної продовольчої кризи, яка є наслідками збройних конфліктів, пандемії COVID-19 та зміни клімату.

2. Збалансований продовольчий ринок може бути за умов здійснення механізму державного регулювання агропромислового виробництва, оскільки необхідність гарантування продовольчої безпеки в сучасних умовах вимагає поєднання державних та ринкових методів регулювання. Науковими дослідженнями зауважується, що сам термін «регулювання» переважно використовується в країнах пострадянського простору та обов'язково супроводжується додатковим словом: державне, фінансове, банківське й т. д. У західних країнах здебільшого застосовують термін «регламентування», але й тут виникає питання, і знову можемо повернутися до додаткових словосполучень. Тому, питання мають бути не в термінах, які ототожнюють державне втручанням в економіку в цілому та агробізнес зокрема, а у

результативності державного регулювання. Зважаючи на рівень ВВП сільгосптоваровиробників у загальній сумі валового внутрішнього продукту, то на наш погляд державну фінансову підтримку сільгосптоваровиробників доцільно визначати на такому ж рівні від загальних видатків державного бюджету, які останніми роками становлять у тридцять разів менше. Відповідно до визначеної загальної суми видатків щодо державної фінансової підтримки сільгосптоваровиробників затверджувати напрями асигнувань для виробництва сільськогосподарської продукції.

3. Зважаючи на закордонний та вітчизняний досвід програмно-цільового планування, основою результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства мають стати державні цільові програми. Доцільно враховувати, що інфляційні процеси не сприяють зниженню рівня витрат на виробництво продукції сільського господарства. Фінансовий результат - прибуток досягається, в основному, не шляхом зменшення затрат на виробництво сільськогосподарської продукції, а за рахунок зростання відпускних цін. При цьому, для забезпечення результативності та ефективності виробництва продукції сільського господарства стає економічне обґрунтування раціонального використання усіх видів ресурсів, що має сприяти формуванню системи управління витратами підприємства.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [9, 10, 3].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1 Зарубіжний досвід державного регулювання виробництва продукції сільського господарства

Актуальність питання пошуку ефективних механізмів державного регулювання процесів забезпечення продовольством населення планети та визначення перспектив розвитку сільського господарства підтверджується великою кількістю досліджень, що проводяться у цьому напрямі.

Трансформації, які відбуваються у сучасній економіці розвинених країн визначають розвиток сектору послуг, а також розвиток виробництва із високою доданою вартістю. Багаті країни здебільшого характеризуються орієнтацією на технологічний розвиток. Часто не маючи сприятливих природно-кліматичних умов для ведення сільського господарства, багаті країни забезпечують свою продовольчу безпеку через застосування технологій, що підвищують урожайність та продуктивність сільськогосподарського виробництва. Базовим принципом структурних перетворень технологічної економіки є скорочення частки сільського господарства у структурі ВВП країни та зменшення частки зайнятих у сільському господарстві. Саме в цьому полягають відмінності між країнами, що розвиваються та економіками-світовими лідерами. Низка авторів проводила дослідження відмінностей тенденцій розвитку сільського господарства у країнах з різним рівнем економічного розвитку. Тенденціями розвитку сільського господарства у розвинених країнах світу автори називають високий ступінь технологізації, динаміку факторів впливу на процеси розвитку сільського господарства. Для прикладу у дослідженні розглядаються процеси розвитку сільського господарства в США та Японії

(країна не має потужного природно-кліматичного потенціалу для розвитку сільського господарства). В цих країнах висока урожайність, що пов'язане із застосування високих технологій. При цьому обсяги сільськогосподарських угідь та кількість зайнятого населення у сільському господарстві постійно зменшується [167].

Процеси підвищення рівня технологічного розвитку сільського господарства спрямовані не лише на підвищення урожайності, але і на зниження собівартості виробленої сільськогосподарської продукції, а також зниження негативного впливу на екологію при веденні сільського господарства. Важливою статтею витрат у сільському господарстві є енергетичні ресурси. Враховуючи енергетичну кризу та суттєве підвищення вартості енергоносіїв енергозберігаючі технології є основою формування конкурентоздатної системи сільського господарства та продовольчої безпеки країни. Актуальним є визначення механізмів державного регулювання процесів досягнення вуглецево-нейтрального сільського господарства, що є одним із пріоритетів продовольчої політики ЄС. Авторами [168] було проведено дослідження на основі аналізу статистичних даних використання енергетичних ресурсів у сільському господарстві у 25 країнах світу. У результаті проведеного дослідження визначено кореляцію між екологічними та економічними показниками сільськогосподарського виробництва у країнах ЄС. Результати дослідження дозволили розробити та підтвердити релевантність моделі короткострокових коефіцієнтів, що засвідчує гіпотезу щодо співвідношення показників викидів вуглецю, створених енергетикою, та доходів сільського господарства. Отже, при зменшенні негативних викидів від ведення сільського господарства та розвитку вуглецево-нейтрального сільського господарства спостерігається тенденція до зменшення собівартості продукції сільського господарства та зростання доходів галузі, як наслідок розвитку економіки країни, що є важливим результатом при правильній інтерпретації підходів до побудови системи державного регулювання економіки. Важливо зазначити, що автори також визначили

важливу політичну роль емпірично доведеної гіпотези, що визначає пріоритети державної політики у сфері забезпечення населення продовольством [168].

Цікавим є дослідження впливу зовнішніх факторів на розвиток сільського господарства у період пандемії. Авторами [169] розроблено економічну модель домогосподарств на основі системи одночасних рівнянь. Розроблена модель визначає негативний ефект від порушення попиту на продукції сільського господарства (зменшення доходів домогосподарств) більший, ніж від порушення пропозиції (зменшення виробництва сільськогосподарської продукції). Проте, варто зазначити, що результатами пандемії став саме обмежений доступ до продукції сільського господарства. В умовах дефіциту така модель не буде дійсною, оскільки зменшення обсягів виробництва в умовах дефіциту призводить до зростання ціни та ще більше впливає на проблеми побудови продовольчої безпеки, що особливо стосується системи державного регулювання процесів забезпечення населення продовольством у найбільш бідніших країнах світу.

Низкою авторів розглядалася взаємозалежність продовольчої безпеки країни та рівня доходів населення. Логічно дослідити гіпотезу, що у країнах із низькими доходами населення купівельна спроможність є нижчою, відповідно кількість продовольства, що може бути придбана населенням також нижча. При цьому, автори пропонують вирішити питання шляхом нарощування обсягів грошових переказів. Динамічна панельна оцінка факторів впливу на ринок продовольства дозволила визначити, що рівень продовольчої пропозиції вищий у країнах із більшим потоком грошових переказів [170]. Однак, варто зазначити, що без врахування процесів розвитку системи сільського господарства на рівні державного регулювання економікою така динаміка може змінюватися у зв'язку із коливаннями світових цін на продовольство, відсутністю власних запасів в країні, коливанням курсу національної валюти, суспільно-політичними факторами.

Шляхом застосування техніки сірого моделювання та бібліометричного методу визначено роль наукових та освітніх закладів у процесах розвитку сільського господарства, що є важливим для наукового обґрунтування процесів розвитку сільського господарства та вирішення реальних практичних проблем. Технологізація сільського господарства неможлива без застосування сучасних інноваційних наукових методів та їх результатів як якісних трансформацій системи державного регулювання галузі сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки країни [171, 239].

Наукове обґрунтування інноваційного розвитку є основою побудови конкурентоспроможності. Проте, доцільно відрізнити поняття продуктивності і конкурентоспроможності інновації та передачі технологій. Аналіз цих двох процесів у Південній Африці (країнах, що розвиваються) дозволив зробити ряд висновків. Передача технологій має прямо пропорційний зв'язок із підвищенням продуктивності та конкурентоспроможності сільського господарства. Проте, процеси технологізації варто розділити на дві підгрупи: процеси отримання зовнішніх технологій та їх імплементації у національну економіку; процеси розробки, впровадження та продажу розроблених у національній системі інновацій. Ці два підходи мають кардинально протилежну основу [172]. Перший характерний для країн, що розвивається, дає їм можливість для підвищення рівня економічного розвитку. Другий шлях є прогресивним та забезпечує не лише конкурентоспроможність економіки, але і її експортоорієнтованість із високою доданою вартістю, що має циклічно повертатися до забезпечення ще більшої конкурентоспроможності сільського господарства.

Важливим елементом технологічного розвитку сільського господарства є також забезпечення галузі технологіями, які пов'язані із налагодженням логістики при проведенні посівних та збиральних кампаній, доставки продовольства на місця складування, вивозу та відправки оптовим продавцям або кінцевому споживачу.

У дослідженні [173] було запропоновано визначити конкретні бар'єри та розробити структуру даних аналітичного процесу ієрархії факторів продуктивності сільськогосподарського виробництва. Метод передбачає пошук та застосування альтернативних технологій, залучення технологічних у сільське господарство для управління ланцюгами постачання. У результаті система державного регулювання розвитку сільського господарства отримує альтернативні сценарії ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції, що забезпечує продовольчу безпеку.

Розгляд бізнес-моделей операційної ефективності сільського господарства визначає можливості технологізації кожного окремого завдання у системі виробництва сільськогосподарської продукції. Бізнес-моделі мають уніфікований, стандартизований характер, отже можуть застосовуватися як елементи державного регулювання сільського господарства шляхом рекомендацій для ринку сільськогосподарської продукції. Варто зазначити, що механізмами впровадження таких бізнес-моделей на ринок сільськогосподарської продукції може стати налагоджена та вигідна система кредитування як на державному рівні, так і через приватні банківські установи [174].

В умовах розвитку інформаційного суспільства важливим елементом забезпечення ефективності ведення сільського господарства є впровадження інформаційних технологій. Метою застосування інформаційних технологій є розробка системи інформаційно-аналітичного забезпечення операційних процесів у сільському господарстві для відбору, оцінки та аналізу великих даних, зокрема, формуванню методів аналізу статистики та звітів онлайн, визначення, прогнозування та проєкція трендів розвитку сільського господарства та запитів ринку продовольства на короткострокові та довгострокові періоди. Введення елементів електронної комерції є важливим етапом забезпечення майбутньої конкурентоспроможності національного сільського господарства на світових ринках [175].

В умовах загострення проблем навколишнього середовища через техногенний вплив людини важливим елементом розвитку сільського господарства є забезпечення екологічності процесів. Сільське господарство є одним із найбільших забруднювачів навколишнього середовища у світі через використання пестицидів, які забруднюють верхній шар ґрунту, поверхневі та підземні води, а також у подальшому із випаровуванням забруднюють нижні шари атмосфери. Цікавим є застосування квазіекспериментального підходу для вивчення проблем навколишнього середовища та природних ресурсів сільськогосподарського виробництва. Проведення оцінки екологічного зовнішнього ефекту від ведення сільськогосподарської діяльності демонструють проблеми, пов'язані з нераціональним використанням ресурсів на фермах та необхідністю пошуку механізмів адаптації операційних процесів сільськогосподарського виробництва до змін клімату. Ці проблеми є пріоритетними на державному рівні, адже вирішення процесів екологічного розвитку може бути досягнення лише спільними зусиллями сільськогосподарських виробників та державної підтримки екологічних проєктів та програм забезпечення продовольчої безпеки. Отже, сьогодні важливо говорити про сталість розвитку сільського господарства як елементу забезпечення продовольчої безпеки, соціально-економічного розвитку країни та суспільно-політичної стабільності, що може бути досягнуто лише використанням інноваційних технологій у операційній діяльності та стратегічному плануванні розвитку сільськогосподарського виробництва як на рівні окремих суб'єктів господарської діяльності, так і на рівні державного регулювання галузі у якості основного пріоритету суспільного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності держави на світових ринках.

Для розробки гіпотези взаємозалежності продуктової безпеки та розвитку сільського господарства пропонується визначити низку факторів, що можуть мати залежну кореляцію. Для аналізу було обрано країни, які мають найвищу та найнижчу продуктову безпеку. Зокрема, для аналізу було

обрано країни, де ситуація із продовольством є найбільш критичною КНДР, Демократична Республіка Конго, Сирія, Афганістан, Бурунді. Також, було відібрано п'ять країн, де ситуація з продовольством є максимально стабільною та має позитивні тенденції, а сільське господарство розвивається інтенсивно та має експортно орієнтовний характер, при цьому максимально забезпечуючи внутрішні потреби продовольчого ринку, зокрема, були виділені такі країни: США, Бразилія, Канада, Нідерланди, Китай. Країни були відібрані на основі аналізу карти країн світу за відсотком населення, яке страждає від голоду, за даними ВПП у 2021 році (рис. 3.1).

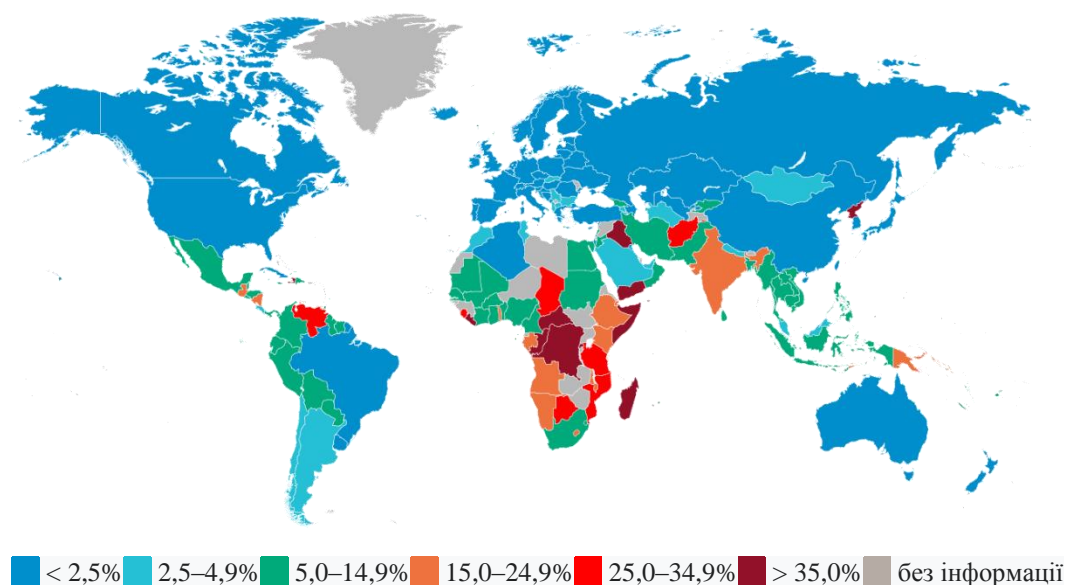

Рисунок 3.1 – Карта країн світу за відсотком населення, яке страждає від голоду, за даними ВПП, 2021 р.

Джерело: представлено автором із використанням офіційного веб-сайту WFP

Для подальшого дослідження було відібрано показники для аналізу, які характеризують ступінь розвитку сільського господарства та рівень забезпечення населення продовольством. Серед таких показників було відібрано наступні:

- частка населення, яке систематично голодує - показник вказує на відсутність у країни продовольчої безпеки, визначає необхідність перегляду

процесів ведення сільського господарства та формування умов для імпорту продуктів харчування (PPSH);

- кількість смертей від голоду на рік - показник визначає критичні недоліки системи державного регулювання продовольчою безпекою та її наслідками (NDH);

- кількість людей, які живуть за межею бідності - показник, який характеризує потенційну ризикову частину населення, що за несприятливих соціально-економічних умов може страждати від голоду (наприклад, за умови підвищення ціни на продукти харчування), (NLbPI).

Ці три показники були відібрані як базові показники для аналізу проблем із продовольством у найбідніших країнах світу. Було висунуто теорію щодо впливу на ці показники інших показників – ефективності ведення сільського господарства, до яких було віднесено наступні показники:

- кількість виробленої сільськогосподарської продукції в країні на рік у відношенні до кількості населення - показник, що має характеризувати продовольчу безпеку самої країни, її здатність до експорту продовольства та ефективність ведення сільського господарства, кількість сільськогосподарської продукції, виробленої в країні за рік у відношенні до чисельності населення (AAPP);

- показник кількості сільськогосподарських угідь в країні на душу населення, гектар - показник свідчить про розвиток сільського господарства в країні, показник кількості сільськогосподарських угідь в країні на душу населення, га (IAArC);

- урожайність, що визначена кількістю тон зерна на один гектар сільськогосподарських угідь в країні - показник визначає ефективність ведення сільського господарства (продуктивність, яка визначається кількістю тонн зерна з гектара сільськогосподарських угідь країни - PDNG);

- забезпечення сільського господарства технікою - показник визначає ступінь технологізації процесів сільськогосподарського виробництва, та був розрахований як сукупна вартість техніки у доларах США на один гектар

сільськогосподарських земель, також цей показник дозволяє визначити рівень модернізації та технологічного розвитку техніки, що використовується у галузі;

- показники використання пестицидів на один гектар сільськогосподарських угідь - показник визначає якість ведення сільського господарства, забезпечення екологічних норм та стандартів захисту навколишнього середовища;

- показники обсягів виробництва органічної продукції сільського господарства на душу населення - показник характеризує використання екологічних технологій, які спрямовані на підтримку здоров'я людини та формування еко позитивного сільського виробництва;

- показник кількості великої рогатої худоби на душу населення - показник характеризує ступінь розвитку тваринництва та забезпечення населення м'ясо-молочною продукцією.

Ці показники були відібрані для проведення аналізу. Було розраховано показники за обраними країнами. Шляхом застосування методу кореляційно-регресивного аналізу, було визначено результати взаємозалежності аналізованих показників. Результати кореляційно-регресійного аналізу представлені у таблиці 3.1.

У результаті проведеного дослідження кожен елемент кореляційно-регресійного аналізу доцільно визначити як ваговий фактор параметру у функції забезпечення продовольчої безпеки країни.

Таблиця 3.1 Результати кореляційно-регресивного аналізу взаємозалежності аналізованих показників

Показники	ААРР (кількість виробленої с/г продукції в країні на рік у відношенні до кількості населення)	ІААрС (показник кількості с/г угідь в країні на душу населення, гектар)	PDNG (урожайність, що визначена кількістю тон зерна на один гектар)	техніка	пестициди	органіка	худоба
PPSH (частка населення, яке систематично голодує)	0,94	0,86	0,96	0,95	0,96	0,87	0,94
NDH (кількість смертей від голоду на рік)	0,92	0,83	0,94	0,93	0,94	0,83	0,92
NLbPI (кількість людей, які живуть за межею бідності)	0,73	0,69	0,96	0,89	0,96	0,93	0,76

Джерело: представлено автором із використанням офіційного веб-сайту WFP (Всесвітня продовольча програма) та побудовано автором на основі [217]

Визначено зворотно пропорційну залежність факторів впливу на забезпечення продовольчої безпеки. Відповідно до проведеного дослідження фактори впливу мають наступну релевантність по спаданню:

- урожайність, що визначена кількістю тон зерна на один гектар сільськогосподарських угідь в країні;
- показники використання пестицидів на один гектар сільськогосподарських угідь;
- кількість виробленої сільськогосподарської продукції в країні на рік у відношенні до кількості населення;
- забезпечення сільського господарства технікою;

- показник кількості сільськогосподарських угідь в країні на душу населення;
- показники обсягів виробництва органічної продукції сільського господарства на душу населення;
- показник кількості великої рогатої худоби на душу населення.

У дослідженні використані як кількісні показники, так і їх якісні характеристики. Логічний взаємозв'язок кількості виробленої сільськогосподарської продукції на душу населення до показників кількості населення, що голодує або померло від голоду. Проте, у кореляційній залежності цей показник стає лише третім. Перші два показники (урожайності та кількості пестицидів, що використовуються у сільському господарстві) свідчать, що країни, які мають найвищий рівень продовольчої безпеки використовують інтенсивні методи ведення сільського господарства та інноваційні технології. Саме тому до ТОП-позицій факторів впливу на продовольчу безпеку за результатами проведеного аналізу попали показники оснащення технікою, органічного землеробства, а такі кількісні показники як показник кількості сільськогосподарських угідь в країні на душу населення, показник кількості великої рогатої худоби на душу населення посіли останні місця у ваговій структурі, що була розроблена за результатами проведення кореляційно-регресійного аналізу.

3.2 Державна інвестиційно – інноваційна політика розвитку сільськогосподарського виробництва

Запорукою інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва має бути державно-приватне партнерство із урахуванням територіальних утворень. У реалізації державної інвестиційно-інноваційної політики розвитку сільськогосподарського виробництва за основу мають братися скоординовані та ефективні дії у відносинах між державою і агробізнесом. Останніми роками мають місце прояви та наслідки зміни клімату, що негативно позначатиметься на обсягах

виробництва сільськогосподарської продукції, тому буде потреба у значних інвестиціях для здійснення заходів з адаптації до змін клімату (як приклад: технології зрошування, створення стійких до перепадів температури видів сільськогосподарських культур тощо).

В цілому дослідження питання державної інвестиційно-інноваційної політики, в тому числі державно-приватного партнерства як запоруці інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва приділяється особлива увага дослідників із урахуванням питання забезпечення продовольчої безпеки країни. Так, Фролова Г. І. [176] визначає формування та реалізацію спільної інвестиційно-інноваційної стратегії, з одного боку, здійснюються фундаментальні і прикладні дослідження, розробляються нові технології, працює система акумулювання і пошуку інноваційних ідей, а з іншого – відбувається пошук капіталу, відбір інвестиційних проектів, запровадження їх у виробництво. Морарь Д. Р. [177] зазначає, що важливість розвитку державно-приватного партнерства в аграрному секторі пов'язана з його суттєвим значенням для національної економіки, оскільки сталий розвиток [230, 233, 238] аграрного сектора передбачає забезпечення продовольчої безпеки країни, зменшення екологічного навантаження, соціальний захист і благополуччя населення, формування сталого розвитку економіки країни.

Залознова Ю. С., Бутенко Н. В., Петрова І. П. [178] обґрунтовують, що у даний час використання публічно-приватного партнерства для модернізації економіки відбувається не дуже активно. Істотним обмеженням реалізації публічно-приватного партнерства є недостатня відпрацьованість методичних рекомендацій з організації проектів публічно-приватного партнерства. Розробка рекомендацій щодо застосування окремих аспектів публічно-приватного партнерства стимулюватиме більш активне використання публічно-приватного партнерства у практичній діяльності. Бечко П. К., Бондаренко Н. В., Власюк С. А., Кобилянський М. О. [179] вважають, що для досягнення поставлених цілей в інвестиційно-інноваційній стратегії слід

мобілізувати фінансові ресурси на пріоритетних напрямках розвитку галузі, що за сучасних реалій надто складно. За сучасних умов інвестиційні ресурси спрямовуються в ті регіони і види діяльності, де є можливість отримати максимальний прибуток.

Круглов В. В., Терещенко Д. А. [180] за результатами досліджень прийшли до висновку, що у аграрному секторі моделі державно-приватного партнерства можливо визначити як довгострокові комплексні взаємовигідні договірні відносини суб'єктів державного та приватного секторів, на основі децентралізації владних повноважень, що передбачає передачу державою відповідних функцій, прав та відповідальності приватному партнеру для реалізації державних, приватних та суспільних інтересів, спрямованих на досягнення сталого розвитку сільського господарства, у процесі будівництва й експлуатації інфраструктурних об'єктів.

Інноваційний розвиток сільського господарства України у стратегічній перспективі неможливий без відповідного інвестиційного забезпечення. Джерелами фінансування інноваційного розвитку мають бути, як власні, залучені кошти підприємств, так і державні. Належний розмір фінансових ресурсів є запорукою оновлення та вдосконалення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, підвищення ефективності процесу виробництва, забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору країни. Реальна наявність зазначених економічних передумов підвищення інвестиційної привабливості є достатньою основою для обґрунтованого залучення інвестицій в аграрну сферу України. Проблема підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств України може бути вирішена лише після поєднання зусиль держави, підприємств та організацій на різних етапах процесу інвестування. Лише комплексний підхід до вирішення проблем інвестиційно-інноваційного розвитку може зробити Україну світовим лідером із виробництва сільськогосподарської продукції [181].

Варто відзначити, що інвестування аграрних формувань відбувається через зовнішні та внутрішні джерела (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Зовнішні та внутрішні джерела інвестування аграрних формувань

Джерело: сформовано автором за даними [182, 218]

Зауважимо, що основним джерелом фінансування капітальних інвестицій у сільському господарстві залишаються власні кошти підприємств. Але, на жаль, у сучасних умовах господарювання вони суттєво обмежені [182].

Капіталовкладення у землю є головним елементом господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, а залучення зовнішніх інвестицій у землю призведе в подальшому до збільшення показників виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшення родючості ґрунтів та підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського господарства на національному та іноземних ринках [183].

До основних країн-інвесторів належать Кіпр, Нідерланди, Велика Британія, Віргінські Острови (Брит.), Німеччина і Швейцарія, але обсягу інвестицій недостатньо для здійснення ефективного сільськогосподарського виробництва та достатнього рівня ресурсного потенціалу [182, 184].

Сільське господарство займає провідне місце у вітчизняній економіці. Незважаючи на кризу в країні, сільське господарство активно розвивається та потребує вкладення інвестицій. Однак, незважаючи на підвищення показників галузі сільського господарства, у багатьох аграрних формуваннях усе ще прослідковується руйнування виробничого потенціалу, зниження технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва, погіршення соціального становища сільського населення. Все це вимагає вкладення інвестицій у розвиток вітчизняних аграрних формувань. За останні роки спостерігається обмеженість надходжень іноземних інвестицій у галузь вітчизняного сільського господарства. Це пов'язано з нестабільною політичною ситуацією в країні, високим рівнем корупції, слабо розвиненою економікою та військовими діями. Всі наведені чинники лякають інвесторів та відбивають у них бажання вкласти свої кошти.

Забезпечення динамічного розвитку сільського господарства неможливе без залучення інвестицій. Завдяки активізації інвестиційної діяльності збільшується обсяг аграрного виробництва, відбувається розвиток галузей і регіонів [232]. Це сприяє підвищенню економічної ефективності сільськогосподарських підприємств, рівня та якості життя населення.

Важливість стимулювання інвестиційної активності зумовлена тим, що ця галузь має міжгалузевий зв'язок із переробним комплексом, у результаті

чого інвестиції в їх розвиток створюють найбільший синергетичний ефект, стимулюючи попит на продукцію суміжних галузей і формуючи у них власний інвестиційний потенціал [185, 239].

Використання принципу відкритої архітектури побудови бізнесу дає можливість збільшити його масштаби за рахунок розширення мережі ферм-сателітів, що є свинарськими міні-фермами повного виробничого циклу, які розташовуються в населених пунктах, що входять до складу сільської громади. Реалізація проекту забезпечить передумови для формування нового соціально-економічного укладу та зростання середнього класу в сільській місцевості; створення додаткових робочих місць; підвищення рівня добробуту сільського населення; збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування [186, с. 643].

Термін "державно-приватне партнерство" є перекладом англійського терміну "public-private partnership" (PPP), який широко використовується як в зарубіжній, так і вітчизняній теорії та практиці. Проте у різних країнах загальна назва партнерської взаємодії держави і бізнесу має власне визначення. Так, у Великобританії для позначення партнерської взаємодії держави та приватного сектору використовується термін "приватна фінансова ініціатива" (PFI), у США, Канаді й Австралії - "публічно-приватне партнерство" (P3 або P-P partnership), у Франції - "контракт про державно-приватне партнерство" або "співтовариство змішаної економіки" (SEM). Щодо країн СНД, то термін "public-private partnership" перекладають як "державно-приватне партнерство" або "публічно-приватне партнерство". Це пов'язано з тим, що значення слова "Public" в більшості зарубіжних країн має більш широке значення ніж "державний". Слово "Public" включає в себе сукупність центральних (муніципальних) органів влади та інших органів/установ (некомерційних організацій, громадських інститутів). У працях науковців з країн СНД найчастіше використовується поняття "державно-приватне партнерство". Проте деякі експерти висувають тезу, що

назва "публічно-приватне партнерство" є більш адекватною для відображення змісту партнерської взаємодії держави та бізнесу [187].

На міжнародному рівні поняття партнерської взаємодії держави та приватного сектору не набуло обґрунтованого системного трактування, а існуючі наступні визначення мають рекомендаційний характер.

Зокрема, Секретаріат Об'єднаних Націй трактує, що державно-приватне партнерство визначається як спільне розуміння розподілених цілей та відповідальностей за їх досягнення, продовження державно-приватного діалогу про потреби, які повинні бути задоволені, формування підтримуючої політики та інституційної основи.

Міжнародний Валютний Фонд: державно-приватне партнерство належить до угод, де приватний сектор постачає інфраструктурні активи та послуги, що традиційно забезпечувались урядом. На додаток до приватної реалізації та фінансування публічних інвестицій, державно-приватне партнерство має дві інші важливі характеристики:

- 1) акцент на наданні послуг та інвестуванні приватним сектором;
 - 2) суттєвий ризик переходить від уряду до приватного сектору.
- Державно-приватне партнерство залучається в широке коло соціальних та економічних інфраструктурних проектів.

Європейський інвестиційний банк: державно-приватне партнерство є стандартним терміном для позначення відносин, утворених між приватним сектором та публічними органами, часто з метою залучення ресурсів приватного сектору та/чи досвіду, щоб допомогти в забезпеченні та постачанні активів та послуг державного сектору [188].

Європейська економічна комісія ООН: державно-приватне партнерство - це партнерство, що засновується з метою забезпечення фінансування, планування, створення й експлуатації об'єктів та надання суспільних послуг. Головними особливостями є:

- а) довгостроковість забезпечення та надання послуг (іноді понад 30 років);

- б) розподіл ризиків між державним і приватним партнерами;
- в) різноманітність форм довгострокових контрактів, що укладаються між приватними та державними (муніципальними) структурами.

Європейський експертний центр: угоди державно-приватного партнерства зазвичай мають такі характеристики: довгостроковий контракт між державним замовником і приватним партнером, який своїм предметом передбачає закупівлю послуг, а не активів; передача певних ризиків у проектах державно-приватного партнерства до приватного сектору, зокрема щодо фінансування проекту; наголос робиться на специфікації результатів проекту з урахуванням його повного життєвого циклу; застосування приватного фінансування як основи для розподілу ризиків; платежі до приватного сектору за надані послуги, що можуть сплачуватися або одержувачами, або державою, або спільно ними обома [189].

Комітет організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з наукової і технологічної політики: ознаки, які характеризують державно-приватне партнерство: сторони партнерства повинні бути представлені як державним, так і приватним сектором економіки; взаємини сторін державно-приватного партнерства повинні бути зафіксовані в офіційних документах (договорах, контрактах тощо) і повинні мати партнерський, тобто рівноправний характер; сторони державно-приватного партнерства повинні мати загальні цілі і чітко визначений державний інтерес; сторони державно-приватного партнерства повинні об'єднати свої зусилля для досягнення загальних цілей і розподіляти між собою витрати і ризики, а також брати участь у використанні отриманих результатів [190].

Не може бути механічного запозичення американського, європейського, азіатського чи іншого досвіду. При загальних базових принципах цей досвід досить специфічний і глибоко пов'язаний з культурою, менталітетом, традиціями кожної конкретної країни. Для успішної реалізації в Україні державно-приватного партнерства потрібна розробка системних заходів в даній сфері з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду та

вітчизняних особливостей перебігу економічних процесів, виділених проблемних зон, процесів життєдіяльності та вектора розвитку державно-суспільних інститутів [191].

Доцільно розглянути питання вітчизняних особливостей перебігу економічних процесів та виділених проблемних зон щодо інвестиційно-інноваційного розвитку.

Ключова роль у забезпеченні умов інноваційного розвитку, формуванні національної інноваційної системи належить державі, яка встановлює стратегічні цілі та забезпечує ресурсну підтримку.

Попри те, що за останні кілька років українська стартап-екосистема почала якісно розвиватися завдяки сприятливим передумовам, що підтверджують дані сервісу «Startup Ranking», за якими у 2016 році Україна зі 141 стартапом посідала 33 місце серед 150 країн світу, а вже у 2020 році з 297 стартапами світового масштабу — 39 місце серед 194 країн, мала місце низка невирішених питань, які не сприяли її розвитку.

Адже основною проблемою, з якою зіштовхувалися молоді підприємці на етапі втілення бізнес-ідеї була відсутність фінансових ресурсів, залучити які досить складно через високий ризик їх неповернення. Бо в Україні інвестиційні компанії готові фінансувати проекти лише на подальших етапах зростання, коли найбільш ризиковий та складний етап старту вже пройдено; банки не хочуть фінансувати проекти «з нуля», а для венчурних фондів (англ. Venture fund - ризикований фонд) цікавими переважно є проекти в сфері високих технологій. Тому вони вважають США (європейські країни) кращим середовищем для розвитку своєї справи, позаяк там існують різноманітні програми підтримки інноваційних стартапів, відповідно і запроваджують свої бізнес-ідеї за кордоном.

Як показує світова практика задля стимулювання підприємництва, розвитку інновацій у країні, мінімізації відтоку «мізків» саме держава має інвестувати у стартапи шляхом «вливання» коштів на найбільш ризикованих

етапах (коли перевіряється життєздатність ідеї або коли є лише MVP (мінімально життєздатний продукт) без прибутку).

Задля вирішення таких проблем наприкінці 2018 року на виконання розпорядження Уряду [192] було утворено Фонд розвитку інновацій, ключовим завданням якого є надання на конкурсних засадах безповоротної фінансової підтримки суб'єктам господарювання приватного сектору економіки, які провадять інноваційну діяльність з метою комерціалізації її результатів, або фінансування на конкурсних засадах інноваційних проектів, що демонструють високий потенціал комерційного успіху [193].

Результати державного фінансового аудиту діяльності Фонду розвитку інновацій [194] засвідчили відсутність державної стратегії щодо діяльності такого Фонду.

Фонд розвитку інновацій з 2020 року розпочав грантове фінансування стартапів за різними категоріями (штучний інтелект (AI), доповнена реальність (AR/VR), великі дані (BigData), блокчейн (англ. blockchain, block chain від block - блок, chain - ланцюг, тобто ланцюжок блоків), кібербезпека) на ранніх стадіях їх розвитку (проекти на стадіях pre-seed (фаза розвитку стартапу, при якій відсутня рання версія продукту, а діяльність стартапу спрямована на його розробку з метою виведення на споживчий ринок) отримують грант на суму до 25 тис. дол. США, а на стадіях seed (фаза розвитку стартапу, що має ранню версію продукту та готовий до виходу на споживчий ринок і спрямований на розвиток бізнес-процесів) - на суму до 50 тис. дол. США), однак досі термін «стартап» та його характеристики законодавчо не визначені, як і не закріплено термін «безповоротна фінансова підтримка суб'єкта господарювання приватного сектору економіки», надання якої передбачено статутом Фонду розвитку інновацій.

Відповідно до результатів державного фінансового аудиту Фонду розвитку інновацій, поряд з новоствореними стартапами понад 5 млн. грн. отримали компанії, які до участі у Грантовій програмі вже залучили інвестиції та функціонували на ринку кілька років поспіль [193].

Слід зауважити, що Фондом розвитку інновацій не визначено жодного стартапу відносно розвитку сільськогосподарського виробництва із впровадженням інноваційної діяльності.

Також варто звернути увагу на недбале відношення до результатів сільськогосподарського виробництва, які в грошовому еквіваленті могли би бути інвестиціями для розвитку сільськогосподарського виробництва, в тому числі на розвиток технології зрошування та створення стійких до перепадів температури видів сільськогосподарських культур.

Так, за результатами перевірок Держрезерву у 2020 році наявності зернових запасів, виявлено такі факти:

псування зерна і неможливість його подальшого використання навіть для кормів - на суму 35,5 млн гривень. Причина: недбале та неналежне зберігання без дотримання будь-яких регламентів. До прикладу, терміни зберігання зернової продукції складають 2 роки, тоді як маса зерна на держпідприємствах - продукція 2010-2011 років;

нестача зерна лише на одному з підприємств Держрезерву на суму 27,9 млн гривень.

Також слід наголосити, що ця вартість зерна зазначена в облікових цінах на момент його закладки [195].

Як приклад, Миколаївською обласною прокуратурою здійснюється процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом заволодіння службовими особами ДП «Хлібна база №76» Державного агентства резерву України майном в особливо великих розмірах (ч.5 ст.191 КК України [196]). У ході розслідування здобуто докази про те, що ці особи діяли у складі організованої злочинної групи, яку створив та очолив виконавч об'язків заступника генерального директора.

За даними правоохоронців, організатор злочинної групи визначив функції кожного її члена, розробив план діяльності, що мала на меті отримання прибутку від незаконної реалізації зерна. Фігуранти заволоділи зерном пшениці, що перебувало у сховищах підприємства загальною вагою

158 тонн. Цим вони спричинили Державному агентству резерву України матеріальну шкоду у сумі майже 1 млн грн [197].

Задля удосконалення державного регулювання аграрного ринку та зниження цінових коливань було засновано АТ «Аграрний фонд» який є провідним оператором аграрного сектору України, створений державою з метою формування сприятливих умов для розвитку сільського господарства, функціонування ринку сільськогосподарської продукції, підтримки вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, а також одержання прибутку від провадження господарської діяльності відповідно до законодавства і наповнювати державний бюджет.

Контрольними заходами Акціонерного товариства «Аграрний фонд», які проведені за період з липня 2018 р. по грудень 2020 р., встановлено фінансових порушень на суму близько 2,2 млрд грн.

Так, АТ «Аграрний фонд» розмістило понад 2 млрд. грн. обігових коштів на депозитних рахунках банківських установ, які Правління Національного банку України у 2014–2015 рр. визнало неплатоспроможними, а виконавча дирекція Фонду гарантування вкладів фізичних осіб їх ліквідувала. Через це фінансовий стан АТ «Аграрний фонд» погіршився та як наслідок зменшилась спроможність формувати державний продовольчий резерв, а зазначені кошти воно втратило. Тобто, кошти інвестовано у «шахрайство» [198].

Дослідженням встановлено, що між АТ «Аграрний фонд» укладені договори з суб'єктами господарювання щодо зберігання зернових та олійних культур. За даними бухгалтерського обліку Товариства на деяких складах суб'єктів господарювання обліковувалося понад 27 тис. т зернових та олійних культур на загальну суму майже 170 млн грн.

З метою документального та фактичного підтвердження наявності зазначених культур Держаудитслужба організувала проведення зустрічних звірок у суб'єктів господарювання в яких вони зберігались.

Однак підтвердити наявність зазначених культур саме на цих складах суб'єктів господарювання не вдалося у зв'язку з відсутністю їх за місцем реєстрації та за адресами зазначених у договорах.

Представники охоронних фірм не допустили працівників Держаудитслужби на територію складських приміщень мотивуючи це тим, що такі складські приміщення належать іншим суб'єктам господарювання.

При цьому АТ «Аграрний фонд» про зміну власників складів, переміщення відповідних товарно-матеріальних цінностей не повідомлявся.

З огляду на викладене існує ризик втрати сільськогосподарської продукції майже на 170 млн. грн. та, як наслідок, може негативно вплинути на стан продовольчої безпеки держави [198].

3.3 Вплив державного контролю на результативність регулювання виробництва продукції сільського господарства

Реалізація державної регуляторної політики в сільському господарстві України носить багатоплановий та складний характер. Глобалізаційні процеси світової економіки та особливості розвитку вітчизняного сільського господарства зумовлюють пошук альтернативних варіантів державної політики з контролю та регулювання галузі порівняно з поширеними підходами економічно розвинутих країн світу. Державна аграрна політика з контролю сільського господарства має бути адаптована до принципів СОТ та політики країн Європейського Союзу.

Основними складовими державного контролю за виробництвом продукції сільського господарства є: регулювання та підтримка. Безпосередній вплив на функціонування сільського господарства здійснюється через бюджетне регулювання, створення державних програм і постанов уряду та соціальне регулювання (рис. 3.3).

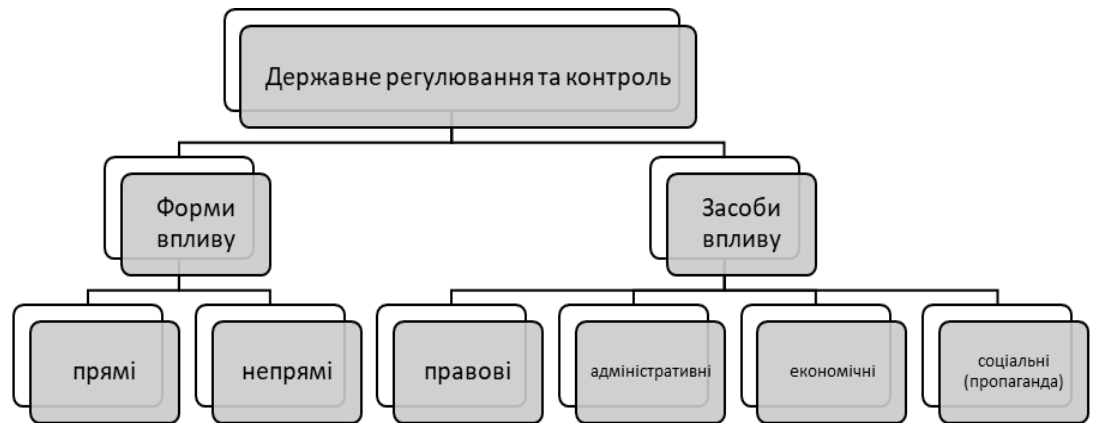

Рисунок 3.3 – Форми та засоби впливу держави на регулювання виробництва продукції сільського господарства

Джерело: узагальнено автором на основі [199, 3, 200, 20, 219]

Державні органи виконавчої влади наділені повноваженнями розподіляти бюджетні кошти за різними напрямками. Основними державними органами регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні виступають Міністерство аграрної політики та продовольства (МінАПК), Міністерство фінансів (МФУ). Основні засади аграрної політики України в частині регулювання виробництвом продукції сформульовані в ряді основних законів України, зокрема: про особливості державної підтримки (2004 р.) [1]; Податковий кодекс України (2023) про державне регулювання імпорту (1997) [19]; про державну систему біобезпеки при використанні та створенні продуктів ГМО (2023) [201].

Зміст державного регулювання сільського господарства визначається аграрною політикою України та конкретизується в Законі №1877 [1], де закріплені основні напрями вдосконалення системи державного регулювання в аграрному секторі. По-перше, це реформування системи органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання аграрного сектору, шляхом перегляду та чіткого розмежування їх повноважень і запровадження прямої підпорядкованості починаючи з районного рівня, наближення її до стандартів ЄС.

Безумовно, практичне виконання цього положення має надзвичайно важливе значення для удосконалення державного регулювання в аграрній сфері. На сьогодні така діяльність здійснюється значною кількістю органів, які прийнято поділяти на органи загальної, функціональної та галузевої компетенції. До органів загальної компетенції традиційно відносять Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, що забезпечують проведення єдиної державної аграрної політики.

Їх головною регулятивною функцією є правотворча, в процесі здійснення якої приймаються нормативно-правові акти спрямовані на регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки країни, оподаткуванням, встановленням правового статусу сільськогосподарських товаровиробників, забезпеченням соціального розвитку села, якості продукції, державної підтримки сільського господарства та ін.

Об'єктами державно-правового регулювання органів загальної компетенції є всі галузі аграрного виробництва. До органів функціональної компетенції належать Міністерства, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, інші центральні органи виконавчої влади, які створені для виконання функцій державного управління міжгалузевого характеру та формують правові засади діяльності всіх суб'єктів господарювання, в тому числі і сільськогосподарських товаровиробників.

Водночас держава також може надавати субсидії сільськогосподарським товаровиробникам для перекриття відсотків кредитних банків. Такі повноваження мають повірені органи, які виділяють частину бюджетних коштів на реалізацію соціальних, наукових та інших програм.

Таким чином, це спрямовує аграрне виробництво в певне русло, яке необхідне державі, зокрема соціальне регулювання, в тому числі державне соціальне страхування. Передбачає заходи щодо пенсійного забезпечення,

допомогу інвалідам, дітям та іншим категоріям сільського населення, яке цього потребує, страхування здоров'я і життя людей.

Непряме регулювання аграрного сектора економіки здійснюється за рахунок системи оподаткування, через призначення та диференціацію податкових ставок, пільг, звільнення від податків тощо та використання кредитного механізму регулювання. За посередництвом НБУ (визначаються граничні ставки відсотку банку на позику) здійснюється державне управління емісією і загальною грошовою масою, що сприяє ефективності господарювання. Ще один важіль – цінове регулювання, який останнім часом піддається критиці з боку аналітиків. За допомогою встановлення на деякі суспільно значущі види аграрної продукції, товари та послуги граничних цін цінове регулювання проявляється також у формі встановлення граничних рівнів рентабельності для підприємств-монополістів, параметрів, що визначають величину цін [199, 202, 203, 234].

Основними завданнями МінАПК України є формування та забезпечення реалізації:

а) державної аграрної політики, спрямованої на розвиток аграрного сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави;

б) державної політики у галузях аграрного виробництва, а саме: тваринництва, садівництва, насінництва, розсадництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості, інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу та сільськогосподарського машинобудування, сільськогосподарської дорадчої діяльності;

в) державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства; ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів та кормів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин;

г) державної політики з питань земельних відносин, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства.

Ефективна сільськогосподарська політика має важливе значення для сталого задоволення зростаючого попиту на безпечні та поживні продукти харчування. Незважаючи на те, що зростаючий попит на продукти харчування, корми, паливо та клітковину відкриває значні можливості для сільського господарства, державна політика повинна вирішувати такі проблеми, як підвищення продуктивності, підвищення екологічної стійкості, включаючи скорочення викидів парникових газів, а також покращення адаптації та стійкості до зміни клімату та інші непередбачені потрясіння [204].

За підрахунками FAO війна завдала загальних збитків аграрному сектору на суму 2,2 млрд дол США, в той час, як загальні збитки становлять 28,3 млрд. дол. Збитки включають часткове та повне знищення машин, обладнання, устаткування, складських приміщень, худоби та багаторічних насаджень. Щорічний експорт сільськогосподарської продукції до війни становив 27,8 мільярда доларів США, або 41% від загального обсягу українського експорту [205].

Загальний експорт та експорт продукції сільського господарства за період 2016-2021 рр. засвідчили позитивну динаміку (рис. 3.4). Однак, при значному зменшенні загального експорту 2022 р. проти попереднього року – на 35%, завдяки спільним зусиллям уряду України та іноземних партнерів, експорт сільськогосподарської продукції зменшився лише на 11,8%.

Рисунок 3.4 – Динаміка експорту продукції в Україні, млрд. дол США

Джерело: побудовано автором за даними [206, 219]

До російського вторгнення 98% експорту зерна з України транспортувалося через Чорне море. Протягом перших кількох місяців війни українське судноплавство було припинено, що вплинуло на глобальну продовольчу безпеку. У відповідь ООН виступила за посередництва Чорноморської зернової ініціативи (BSGI), яка сприяє експорту зерна з трьох портів Одеси до Туреччини. Незважаючи на угоду, обсяги торгівлі через Чорне море залишаються нижчими довоєнних можливостей, і Україна значною мірою покладається на залізничні, автомобільні та баржові маршрути для експорту сільськогосподарської продукції.

У червні 2022 р. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН підрахувала, що війна коштувала українському сільському господарству в межах 4-6 млрд дол США. Вартість пошкодженої сільськогосподарської техніки оцінюється в 926,1 млн дол (2281 од), пошкоджених або зруйнованих зерносховищ – в 272 млн дол США, втраченого поголів'я худоби – біля 136 млн. доларів США [207].

Державна підтримка сільського господарства зросла в останні роки у відповідь на глобальні кризи, і лише невелика сума була спрямована на довгострокові цілі, такі як зміна клімату та інші проблеми продовольчих

систем. Звіт ОЕСР (організація економічного співробітництва та розвитку) з моніторингу та оцінки аграрної політики контролює ці зусилля та пропонує урядам політичні рішення. Підтримка сільськогосподарських виробників в Україні оцінюється відповідним показником PSE (підтримка виробників). Його рівень є значно нижчим порівняно з іншими країнами (рис. 3.5-3.6). PSE був нестабільним протягом останніх трьох десятиліть, головним чином через коливання підтримки ринкових цін (MPS). Проте в останні роки коливання PSE скоротилися, становлячи в середньому 1,7% від валових надходжень сільськогосподарських підприємств протягом 2019-2021 рр.

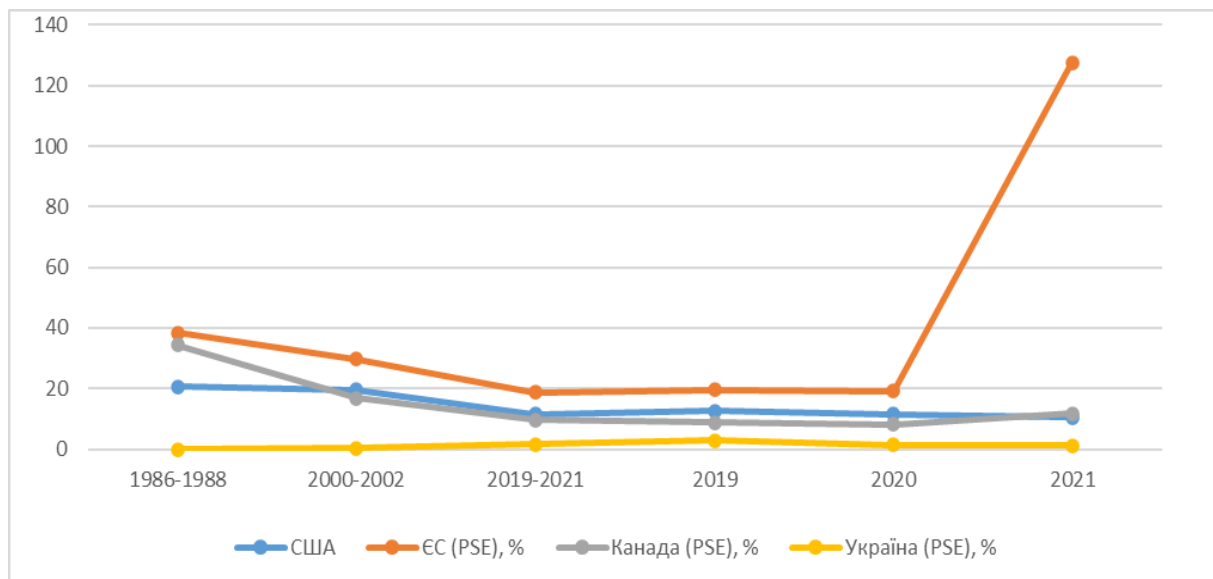

Рисунок 3.5 – Оцінка підтримки сільського господарства в Україні та країнах ЄС, %

Джерело: сформовано за даними [208, 209, 219]

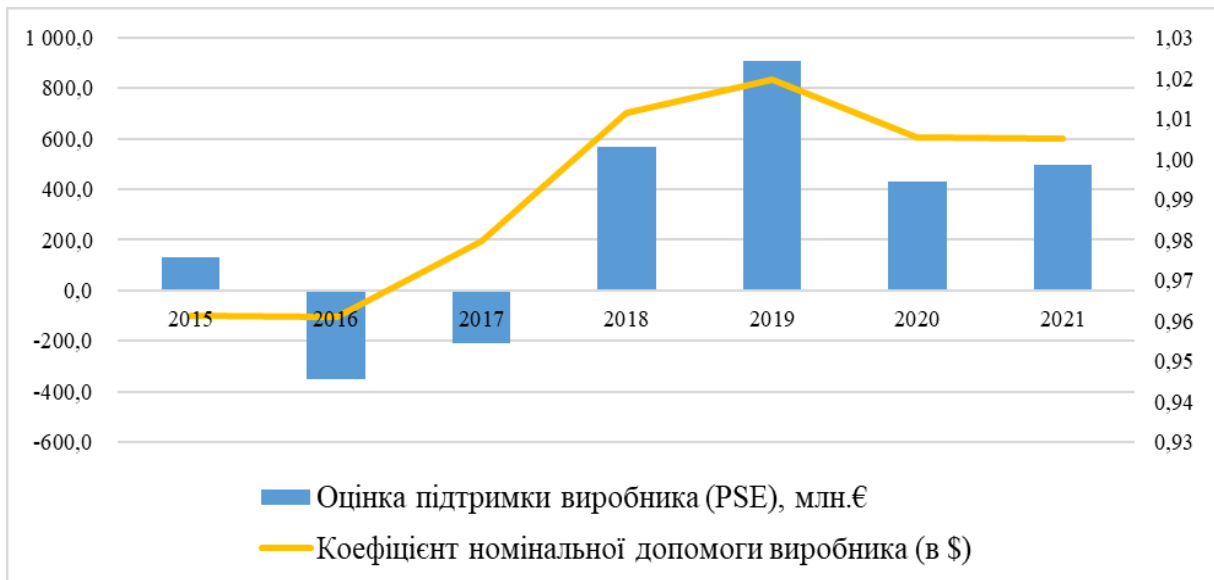

Рисунок 3.6 – Оцінка підтримки сільськогосподарського товаровиробника в Україні, 2015-2021 рр.

Джерело: сформовано за даними [208, 219]

Протягом більшої частини останніх двох десятиліть MPS був від'ємним із середніми цінами виробників, нижчими за міжнародні базові рівні, але зі значними коливаннями залежно від товарів і часу. Завдяки тарифному захисту внутрішні ціни на м'ясопродукти та цукор були вищими за міжнародні референтні рівні, тоді як ціни на більшість зернових та молоко були загалом нижчими за світові (рис. 3.7).

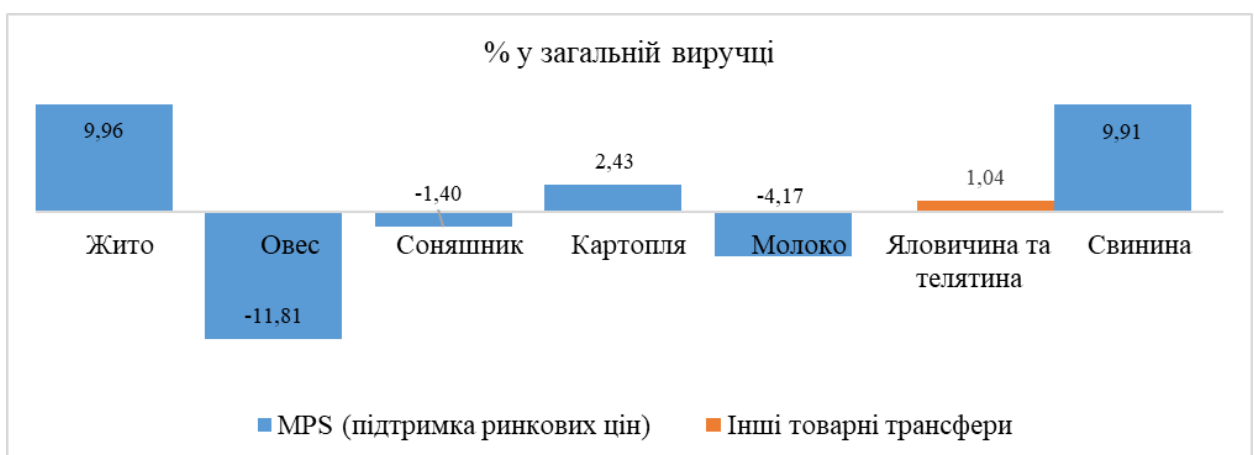

Рисунок 3.7 – Тарифний захист внутрішніх цін на продукцію сільського господарства в Україні, 2019-2021 рр.

Джерело: сформовано за даними [209, 219]

Бюджетна підтримка фермерів, переважно у формі податкових кредитів та виробничої допомоги у вигляді короткострокових кредитів та на формування основного капіталу, становить менше 1% валового доходу фермерських господарств, але протягом останніх чотирьох років вона робить свій внесок у загальну підтримку аграріїв. З 2020 р. надається додаткова підтримка в умовах пандемії COVID-19, але вона залишається на низькому рівні, складаючи 0,4% фіскальної підтримки виробників у 2020 р. та 1,8% у 2021 році [210].

Підтримка загальних послуг зросла з 2015 р., але залишається низькою порівняно з іншими країнами. У період 2019-2021 років оціночна вартість підтримки загальних послуг (ESSG) в середньому становить 0,6% від вартості сільськогосподарської продукції, що вдвічі менше, ніж на початку 2000-х років. Більша частина цих витрат стосується інспекційних та контрольних служб [211].

Загальна підтримка сільськогосподарського виробництва дещо зросла у відносному вираженні на 0,2% у валовому внутрішньому продукті країни за період з 2000-2002 рр. по 2019-2021 рр. (або з 0,4% ВВП до 0,6% ВВП) [206, 212].

Уряд продовжив розроблення законодавства для зміцнення ринку земель сільськогосподарського призначення - з липня 2021 р. громадяни України можуть купувати до 100 га землі, а з січня 2024 р. планується поширити цю можливість на купівлю до 10 тис га фізичними та юридичними особами України. Прийнято нові закони щодо земельної документації, реєстрації, оцінки та розпорядження землями державної власності [213, 214, 215].

Створено новий Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, який надає кредитні гарантії малим і середнім фермерським господарствам, сільськогосподарським підприємствам, які обробляють до 500 га землі. Прийнято також законодавчу підтримку сільськогосподарського страхування, яка передбачає відшкодування сільгоспвиробникам до 60% вартості страхових платежів.

Було прийнято кілька законодавчих актів, що стосуються навколишнього середовища, включаючи Національний план дій з охорони навколишнього середовища до 2025 р., а також закони для посилення захисту лісів і торфовищ, заохочення широкомасштабного лісонасадження та підтримки розвитку органічного землеробства.

Нині основу продовольчої безпеки України формують дрібнотоварні сільськогосподарські виробники [241]. В 2022 р. на підтримку дрібних фермерів Європейський Союз виділив 50 млн. євро, а в 2023 р. дана програма продовжена. Європейська бюджетна підтримка передбачає спеціальну бюджетну дотацію на 1 га оброблюваної площі сільськогосподарських угідь (3100 грн, але не більше 372 тис грн на одного товаровиробника) та на утримання великої рогатої худоби (зокрема корів) у зонах сприятливих для розвитку молочного скотарства (5300 грн на корову, але не більше 530 тис. грн на одного товаровиробника) [216].

В 2022 р. підтримка надавалася за бюджетною програмою КПКВК 2801500 «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції» через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Коли війна закінчиться, український уряд відновить реалізацію своєї Стратегії зрошення та дренажу, стимулюючи фермерів інвестувати в технології зрошення та дренажу. Ця стратегія також створить можливості для державних закупівель, пов'язаних з інженерними системами меліорації.

Висновки до розділу 3

1. У результаті проведеного дослідження визначено місце і роль сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки, що є актуальним питанням сучасного глобального розвитку людства. Зростання кількості населення та використання застарілих екстенсивних методів ведення сільського господарства вже сьогодні свідчать про нестачу продовольства, що особливо гостро стоїть у бідних країнах світу. Ці країни не можуть дозволити собі імпорт продовольства та дуже чутливі до коливань

ціни на ринку сільського господарської продукції. Недобросовісні конкуренти шляхом воєнних конфліктів, впливів на процеси світової торгівлі штучно підвищують вартість продовольства, намагаючись шантажувати світ питаннями продовольчої безпеки. Така ситуація може призвести до значних соціально-економічних та суспільно-політичних потрясінь, особливо в країнах Африки, Азії, Латинської Америки, що мають низький рівень доходів, а їх продовольча безпека прямо пропорційно пов'язана із суспільними настроями. Отже, пошук шляхів державного регулювання сільського господарства є основою формування глобальної колективної продовольчої безпеки, сталого розвитку та забезпечення сталості суспільно-політичних процесів у світі.

2. Обґрунтовано, що підґрунтя для належного забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва має визначати держава, якою встановлюються стратегічні напрямки та забезпечується ресурсна підтримка для результативного розвитку виробництва та зберігання продукції сільського господарства. Об'єктивний розмір державних фінансових ресурсів та їх поточний контроль має бути запорукою результативного оновлення та вдосконалення матеріально технічної бази суб'єктів господарювання приватного сектору економіки для забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва.

3. Визначено, що при раціональному цільовому підході регуляторної аграрної політики до різних форм господарської діяльності, напрямів спеціалізації, врахування ринкової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках, адаптація до світогосподарських тенденцій дозволить забезпечити сталий розвиток сільського господарства України на довгострокову перспективу.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [6, 4, 7].

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження обґрунтовано науково-практичні положення та розроблені практичні рекомендації відносно результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. На основі проведеного та узагальненого дослідження, було отримано наступні наукові результати:

1. Сутність державного регулювання та державної підтримки виробництва продукції сільського господарства полягає у економічному впливі держави на стимулювання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Визначено основні напрями щодо сутності державного регулювання та державної підтримки для забезпечення виробництва продукції сільського господарства, які полягають у підтримці: дрібних товаровиробників, починаючих підприємців, сімейних ферм та кооперативних об'єднань; виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; товарного виробництва та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; місцевих ініціатив розвитку сільських територій та якості життя на селі; розвитку ринкової інфраструктури; охорони земель та раціонального використання сільськогосподарських угідь; розвитку аграрної науки та впровадження у виробництво новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції, догляду за тваринами, систем обробітку ґрунту тощо; розвитку сільськогосподарського машинобудування.

2. Визначено основні важелі державного впливу на аграрне виробництво у вигляді субсидій, які призводять до застосування державних заходів щодо: дотацій на тваринництво та рослинництво; відшкодування частини витрат на придбання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин; відшкодування частини витрат на енергоносії, підвищення родючості ґрунтів; компенсації вартості техніки, придбаної з метою виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, вартості ремонту та поточного утримання меліоративних систем; капітальні вкладення виробничого

призначення; цінової підтримки (компенсація різниці між закупівельними та ринковими цінами на сільськогосподарську продукцію за цінами нижчими за ринкові); пільгових кредитів сільгоспвиробникам від держави і місцевих бюджетів, включаючи списання та пролонгацію боргів. Складовою важелів державного впливу має бути збалансований розвиток сільського господарства та рівень забезпечення продовольчої безпеки держави, реалізація державою соціальних стандартів, зокрема доступу населення до якісної та достатньої кількості аграрної продукції, а також забезпечення інституційного захисту прав вітчизняних виробників.

3. Методика оцінки результативності державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції відображається у вигляді процесів організованого характеру, упорядкованих дії економічних суб'єктів, забезпечення дотримання законів, відстоювання державних та суспільних інтересів, які виражаються у прогнозуванні (визначаються цілі й завдання, на досягнення яких планується виділення бюджетних коштів), бюджетуванні та адмініструванні (система управлінської діяльності щодо організації виробництва продукції сільського господарства); фінансуванні та обліку (витрачання бюджетних коштів на виконання завдань відносно виробництва сільськогосподарської продукції та її обліку, що підтверджується статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю і які дають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів); контролі (забезпечення поставлених цілей та завдань, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних коштів).

4. Аналіз сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції в Україні свідчить про її скорочення починаючи з 2022 р. через військову агресію російської федерації. Зважаючи на показники такого виробництва довоєнного 2021 р., то спад виробництва у 2022 р. становив в межах 25,3 % (із 1 344,3 млрд. грн. до 1 004,2 млрд. грн.), після деокупації територій зменшення виробництва в 2023 році (становило 1 115,5 млрд. грн.) було в межах 17 відсотків. Лише по Закарпатській, Львівській та Полтавській

областям показники виробництва продукції сільського господарства утримались на рівні 2021 року. У 2023 р. відновилося виробництво продукції сільського господарства по Івано-Франківській, Рівненській та Тернопільській областях. Значне зниження виробництва сільськогосподарської продукції через тимчасові окуповані території та ведення бойових дій залишається у 2023 р. в таких областях як Херсонська (на 95,6 %), Запорізька (84,3 %), Луганська (76,8 %), Донецька (71,3 %), Харківська (35,3 %) та Миколаївська (25,5 %).

5. Обґрунтовано ефективність механізму державного регулювання аграрного сектору щодо доцільності нормативного закріплення частки державної фінансової підтримки аграрного сектору у загальних видатках державного бюджету, пропорційно до частки валового внутрішнього продукту, створеного виробниками продукції сільського господарства. Оскільки низький рівень підтримки сільгосптоваровиробників стримує виробництво сільськогосподарської продукції через нестабільну політичну та економічну ситуацію, нестабільні та непрогнозовані ціни на паливо, застарілі технології виробництва, що в свою чергу гальмує розвиток сільського господарства в цілому. При цьому, також доцільно враховувати науково доведений обґрунтований розмір державних фінансових ресурсів та ефективний механізм їх поточного контролю, які мають виступати базисом оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання приватного сектору, що, у свою чергу, є ключовою умовою підвищення ефективності розвитку виробництва продукції сільського господарства. Чинниками, які сприяють механізму результативного державного регулювання аграрного сектору є інтеграція наукових досягнень та формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища, що створює умови для сталого виробництва сільськогосподарської продукції. Зважати на дані науково-дослідних господарств за видами сільськогосподарських культур та узагальнених статистичних показників витрат товаровиробників для обґрунтування середнього нормативу державної підтримки селекції у

рослинництві на 1 гектар. Для розвитку виробництва сільськогосподарської продукції також має функціонувати сільськогосподарська кооперація, яка забезпечуватиме переробку, заготівлю, закупівлю, зберігання, та збут сільськогосподарської продукції.

6. Оцінка результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства має враховувати методики державного регулювання та контролю показників результативного виробництва видів сільськогосподарської продукції із урахуванням визначених стратегічних, державних, регіональних, галузевих, цільових програмах соціально-економічного розвитку сільських територій. Оцінка такого регулювання виражається у зв'язку між бюджетними асигнуваннями та результативністю їх засвоєння. За результатами оцінки показників бюджетних програм відносно підтримки сільгосптоваровиробників визначається ефективність використання державних фінансових ресурсів, які включають кількісні та якісні показники та характеризують рівень досягнення цілей державної підтримки у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. В цілому оцінка формування ефективної системи управління державними фінансами в аграрному секторі включає дотримання принципів бюджетної дисципліни, об'єктивності розподілу коштів та орієнтацію на результативність їх використання при реалізації державної аграрної політики.

7. Зарубіжний досвід державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції визначає тенденції розвитку сільського господарства для забезпечення продовольством населення планети, оскільки доведено, що потенціал до забезпечення майже 8 млрд населення планети якісним продовольством на сьогодні у світі відсутній. Трансформації, які відбуваються у сучасній економіці розвинених країн визначають виробництва із високою доданою вартістю. Тому Україні доцільно враховувати тенденції щодо забезпечення продовольством населення планети та досвід розвинених країн світу щодо підходів до державного регулювання процесів нарощування експорту аграрної продукції з високим

ступенем доданої вартості. Акцент має бути зроблено на стимулювання розвитку переробної галузі, створення нових виробничих потужностей та відповідно додаткових робочих місць як індикаторів ефективної трансформації сировинної моделі аграрного виробництва.

8. Системний підхід до збереження та розвитку сільськогосподарського виробництва, як показує світова практика щодо стимулювання підприємництва та розвитку інновацій у країні, а також мінімізації відтоку «мізків», в першу чергу має забезпечувати держава шляхом інвестування спрямованого на пом'якшення глобальної продовольчої кризи, обумовленої наслідками збройних конфліктів, пандемії COVID-19 та змін клімату. Основними напрями для вдосконалення державної інвестиційно-інноваційної політики щодо підтримки сільськогосподарського виробництва, зважаючи на сучасні наукові методи ведення аграрного господарства та зміну клімату, мають бути в пріоритеті сучасні системи зрошування сільськогосподарських угідь та створення дослідними господарствами стійких до перепадів температури видів сільськогосподарських культур.

9. Вплив державного контролю на результативність регулювання аграрного виробництва здійснюється через форми прямого контролю (здійснюються через бюджетне регулювання щодо підтримки сільгосптоваровиробників) та непрямого (за призначенням податкових пільг й ціновим регулюванням). Також здійснюється через засоби впливу: правові (контроль за виконання законів та підзаконних нормативно-правових актів відносно державної підтримки сільського господарства із урахуванням адміністрування Державного аграрного реєстру); адміністративні (дотримання стандартів, дозволів, лімітів, заборон, обмежень - характерне в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій); економічні (за законністю та ефективністю витрачання державних ресурсів щодо стимулювання аграрного виробництва – бюджетних коштів та інших активів таких, як готова сільгосппродукція); соціальні (за реалізацією державних соціальних стандартів щодо доступу населення до якісної та достатньої кількості

аграрної продукції, а також забезпечення інституційного захисту прав вітчизняних виробників). Шляхи оптимізації впливу державного контролю на результативність регулювання аграрного виробництва, що є ключовою галуззю економіки, мають бути спрямовані на співпрацю державних органів, бізнесу, громадських організацій та підтримки міжнародних партнерів для сприяння соціально-економічному розвитку сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 20.11.2021).
2. Коваленко О. Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1808> (дата звернення 20.11.2021).
3. Алейнікова О. В. Особливості формування механізму державного регулювання аграрної галузі на сучасному етапі. Інвестиції : практика та досвід. 2011. № 10. С. 89-93.
4. Конєва І. І. Державна фінансова підтримка підприємств АПК : стан та стратегія розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 14. С. 802-807.
5. Міщенко Д. А. Методи державного регулювання сільського господарства. Економіка та держава. 2010. № 12. С. 110-111. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/12_2010/36.pdf (дата звернення 20.11.2021).
6. Васільєва Л. М. Функції державного регулювання аграрного сектора в умовах системної модернізації економіки. Державне управління: удосконалення та розвиток : електронний журнал. 2010. № 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=349> (дата звернення 20.11.2021).
7. Купчення Л. І. Еволюція державної підтримки сільського господарства України: правовий аспект. Аграрне право. Екологічне право. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1490771501.pdf>. 126-132 с. (дата звернення 27.09.2022).
8. Шебаніна О. В., Воюєва Ю. А. Оптимізація розмірів фермерських господарств та її вплив на рівень використання їх виробничого потенціалу. Вісник аграрної науки Причорномор'я : наук.-теорет. журн. Вип. 3 (46). Миколаїв, 2008. С. 3-13.
9. Побережець Н. Б. Проблеми державного регулювання на ринку продукції олійних культур України за сучасних умов. Економічні горизонти : науковий журнал. 2017. № 2(3). С. 18-24.
10. Данилишин Б. М. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди. URL : https://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html (дата звернення 20.11.2021).
11. Панухник О. В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 5-10.
12. Собкевич О. В., Русан В. М., Юрченко А. Д. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/910/> (дата звернення 20.11.2021).

13. Мельник В. Особливості державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 2. С. 36-46.
14. Гудзь Ю. Ф. Механізм державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 13, ч. 1. С. 79-86.
15. Музиченко А. С., Голуб Т. І. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектору України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 112–115.
16. Збарський В. К., Горьовий В. К. Державна підтримка сільського господарства. Бухгалтерія в сільському господарстві. 2010. № 6 (255). С. 27-31.
17. Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 93–98.
18. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру : Закон України від 17.06.1999 р. № 758-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-14#Text> (дата звернення 20.11.2021).
19. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції : Закон України від 17.07.1997 р. № 468/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.11.2021).
20. Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06- MAYSTRO.pdf>. (дата звернення 22.11.2021).
21. Державне регулювання економіки: підруч. для вищ. навч. закл. / І. Р. Михасюк, А. Ф. Мельник, М. І. Крупка, З. М. Залога; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка: Ельга-Н, 2000. 592 с.
22. Кобута І., Сеперович Н. Політика деяких країн у ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію. Пропозиція. 2000. № 10. С. 110-111.
23. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: Монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.
24. Klinefelter D. A., Penson J. B. Jr. Crowing Complexity of Agricultural lending Solutions. Choice. Журнал харчових, фермерських та республіканських випусків. I квартал 2005. № 20 (1). С. 26-36.
25. Dorr T. C. Заява Секретаря з питань розвитку сільських територій : Слухання підкомітету з питань збереження, кредиту, розвитку сільських районів та досліджень сільського комітету Національного сільського господарства щодо програм розвитку сільських територій USDA. 2006. Березень, 30. С. 6-8.
26. Jolly R. W., Roe J. D. Selling a Piece of Farm Credit Systemtem. Choice. Журнал харчових, фермерських та ресурсних питань. I квартал 2005. №20 (1). С. 19.

27. Mellor, J. W. (Ed.). (1995). *Agriculture on the road to industrialization*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
28. Hsieh, C., Sadoulet, E. (2007). Agriculture and Development. In *Background note for the World Development Report 2008*. Washington: The World Bank.
29. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 504-r "On Approval of the Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine until 2020". (2017b). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text>. (дата звернення 27.09.2022).
30. Law of Ukraine No. 2042-VIII "On State Control over Observance of the Legislation on Foodstuffs, Animal Feedstuffs, Byproducts of Animal Origin, Animal Health and Welfare". (2017c). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>. (дата звернення 21.01.2023).
31. Law of Ukraine No. 2264-VIII "On Safety and Hygiene of Feeds". (2017b). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text>. (дата звернення 21.01.2023).
32. The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. (2022). <https://minagro.gov.ua/ua>. (дата звернення 21.01.2023).
33. Agreement on Subsidies and Countervailing Measures. (1994). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_015#Text. (дата звернення 21.01.2023).
34. Cullinan, C. (1999). *Law and Markets: Improving the Legal Environment for Agricultural Marketing*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations FAO.
35. Hollinger, F. (2011). *Agricultural Finance – Trends, Issues and Challenges*. Bonn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.
36. Barseghyan, L. (2008). Entry costs and cross-country differences in productivity and output. *Journal of Economic Growth*, 13(2), 145-167.
37. Das, S. (2013). *State Rights Over Water and Agricultural Productivity: Evidence from the Krishna Basin*. Philadelphia: Temple University.
38. Tomlinson, B. R. (1995). Productivity and power: Institutional structures and agricultural performance in India and China, 1990-50. In: J. Harriss, J. Hunter and C. Lewis (Eds.), *The New Institutional Economics and Third World Development*. Routledge: London.
39. Williams, A., Siddique, A. (2008). The use (and abuse) of governance indicators in economics: A review. *Economics of Governance*, 9(2), 131-175.
40. Alston, J. M., Babcock, B. A., Pardey, P. G. (Ed.). (2010). *The Shifting Patterns of Agricultural Production and Productivity Worldwide*. Ames: Iowa State University.
41. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text. (дата звернення 21.01.2023).

42. Law of Ukraine No. 2639-VIII "On Consumer Information about Food Products". (2018b). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text>.
43. Law of Ukraine No. 2496-VIII "On Basic Principles and Requirements for Organic Production, Circulation and Labeling of Organic Products". (2018a). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>. (дата звернення 21.01.2023).
44. The Paris Agreement. (2016). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text. (дата звернення 21.01.2023).
45. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 878-r "On Approval of the Action Plan for the Implementation of the Concept of State Policy in the Field of Climate Change until 2030". (2017a). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80#Text>. (дата звернення 21.01.2023).
46. Law of Ukraine No. 2059-VIII "On Environmental Impact Assessment". (2017a). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>. (дата звернення 21.01.2023).
47. Law of Ukraine No. 2354-VIII "On Strategic Environmental Assessment". (2018c). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>. (дата звернення 21.01.2023).
48. Лебьодкін К. С. Державна підтримка суб'єктів господарювання малого бізнесу. Економічна теорія та право. 2016. № 2. С. 183- 194.
49. Нісходовська О. Ю. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2014. Вип. 22. С. 294-297.
50. Оподаткування та державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників : регіональні пріоритети та євроінтеграційні процеси: монографія / Г.М. Давидов [та ін.]. Кропивницький : Александрова М. В. [вид.], 2017. 208 с.
51. Гафурова О. В., Сиволоцька С. І. Державна підтримка фермерських господарств в Україні та Європейському Союзі : правові аспекти : монографія /. Київ: Компринт, 2017. 335 с.
52. Шолойко А. С. Державна фінансова підтримка розвитку сільського господарства. К. : КОМПРИНТ, 2013. 125 с.
53. Остапенко С. О. Форми і методи державного регулювання аграрного сектору України. Інвестиції : практика та досвід. 2021. № 22. С. 95-99. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.95.
54. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 396 с.
55. Варченко О. М. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки. Економіка України. 2004. № 7. С. 53-59.
56. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 472 с.

57. Макаренко А. П., Мельник Л. Ю. Регуляторна роль механізмів ринку і держави. Інвестиції : практика та досвід. 2007. №13. С. 22-27.
58. Ціхановська В. М. Державне регулювання агропродовольчих ринків в умовах глобалізації. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія : Економічні науки. 2011. Вип. 2 (53), Т. 2. С. 96-100.
59. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 436-IV / Верховна рада України. 2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 05.02.2022).
60. Б. М. Криворук Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства : зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Економіка та держава. 2016. № 11. С. 101-104.
61. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. N 538-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80#Text> (дата звернення 07.02.2022).
62. Про паспорти бюджетних програм : наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2002 № 1098. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03#Text> (дата звернення 07.02.2022).
63. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів : наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2012 № 687. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1057-12#Text> (дата звернення 07.02.2022).
64. Про результативні показники бюджетної програми : наказ Міністерства фінансів України від 10.12.2010 № 1536. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10#Text> (дата звернення 08.02.2022).
65. Про оцінку ефективності бюджетних програм державного бюджету : наказ Міністерства фінансів України від 19.05.2020 № 223. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-20#Text> (дата звернення 08.02.2022).
66. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту державних (регіональних) цільових програм : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 692. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.02.2022).
67. Галкін В. В. Економічна сутність державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. Modern Economics. 2021. № 30(2021). С. 57-64. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-09). (дата звернення 21.01.2023).
68. Halkin, V. (2022). Levers of state regulation for agricultural production // Rivista Di Studi Sulla Sostenibilita, 2022(2), 125-142. doi:10.3280/RISS2022-002009. (дата звернення 21.01.2023).

69. Галкін В. В. Методика визначення результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2022. № 34(2022). С. 28-35. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-04). (дата звернення 21.01.2023).
70. Дорош-Кізім М. М., Дадак О. О., Гачек Т. С. Перспективи розвитку агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2017. Т. 19. № 76. С. 47–55.
71. Денисенко М. П., Новіков Д. В. Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства України // *Агросвіт*. 2019. № 12. С. 15–21.
72. Бурачек І. В., Михайленко Н. В. Сучасний стан та перспективні напрями розвитку сільського господарства в Україні // *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 134–137.
73. Саблук П. Т., Лузан Ю. Я Аграрна політика та чинники її реалізації // *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 6–17.
74. Михайленко О. В., Хільченко І. Ю. Аграрний сектор України: сучасний стан, проблеми та перспективи реформування галузі. *Modern Economics*. 2019. № 15(2019). С. 148-152. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-21](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-21). (дата звернення 25.05.2023).
75. Глобальна продовольча безпека та відповідальність росії за наслідки агресивної війни проти України: висновки міністрів закордонних справ G7. Представництво Європейського Союзу в Україні. 18.05.2022 р. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232. (дата звернення 25.05.2023).
76. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. К.: ННЦ ІАЕ, 2011, с. 1008.
77. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України : наук. доп. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. С.109-110.
78. Аранчій В.І., Зоря О.П., Березницький Є.В. Особливості формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. URL: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Economics/12_56804.doc.htm. (дата звернення 15.05.2023).
79. Україна: стан продовольчої безпеки. *Creative State of Arsenal*, 18.11.2022. URL: <https://eba.com.ua/pandemiya-vijnyta-ekstremalni-pogodni-umovy-pidkreslyuyut-neobhidnist-zahystuglobalnyh-prodovolchyh-system/>. (дата звернення 15.05.2023).
80. Продовольча безпека в Україні за шість місяців війни. Центр досліджень продовольства та землекористування, 8 жовтня, 2022. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/1page_6-Months-Food-Security_ukr_mib_final.pdf.

81. Огляд продовольчої безпеки та політики. Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/>.
82. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень, 14.03.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>.
83. Україна приєдналася до підписання Дорожньої карти з забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Міністерство аграрної політики та продовольства України, опубліковано 19 травня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-pidpisannya-dorozhnoyi-karti-zzabezpechennya-globalnoyi-prodovolchoyi-bezpeki>. (дата звернення 15.05.2023).
84. Вплив війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/19-04-22/>. (дата звернення 25.12.2023).
85. Глобальний бізнес відіграє одну з ключових ролей в забезпеченні продовольчої безпеки світу. Corteva Agriscience, 17.01.2023 р. URL: <https://www.corteva.com.ua/news-andevents/Global-business-plays-one-of-the-key-roles-in-ensuring-worldfood-security.html>. (дата звернення 15.05.2023).
86. Війна РФ проти Україні може спричинити продовольчу небезпеку для мільйонів людей. Укрінформ, 05.05.2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3476070-vijna-rf-proti-ukraini-moze-spriciniti-prodovolcu-nebezpeku-dlamiljoniv-ludej.html>.
87. Україна збільшує тоннажність суден "зернової ініціативи" для часткового вирішення питання черги, що зросла до 145 суден. Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна», 13.02.2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/891073.html>. (дата звернення 05.05.2023).
88. Чорноморська зернова ініціатива. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0. (дата звернення 05.12.2023).
89. A.G.R. Group збереже наземну логістику зерна через ЄС навіть після війни та відкриття українських портів. Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна», 31.01.2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/888109.html>. (дата звернення 05.05.2023).
90. Українські аграрії в 2022 році забезпечили країні понад \$20 млрд валютного виторгу - міністр Сольський.

- Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна», 04.01.2023 р.
URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/882528.html>. (дата звернення 05.05.2023).
91. Зернову угоду продовжено на 120 днів. Інформаційне агентство «AgroNews.ua», 20 березня 2023 р. URL: <https://agronews.ua/news/zernovu-ugodu-prodovzhen-na-120-dniv/>. (дата звернення 05.05.2023).
92. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>. (дата звернення 27.10.2022).
93. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 27.10.2022).
94. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року». Міністерство економіки України, 25.11.2020 р. Директорат розвитку аграрного сектору. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=33eec8aa-b768-4234-8f5d-7014601cf6e7&title=>. (дата звернення 17.01.2023).
95. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сільського розвитку до 2030 року». Міністерство економіки України, 25.11.2020. Директорат сільського розвитку. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proShvalenniaKontseptsiiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku->. (дата звернення 17.01.2023).
96. Бондаревська К.В. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки / К.В. Бондаревська // Економіка АПК, 2014. – 2014. – № 11. – С. 36-42.
97. Пасхавер Б.Й. Агросфера: тенденції і перспективи розвитку / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. - 2015. - № 9. - С. 5-15.
98. Глубіш Л.Я. Економічні важелі механізму державного регулювання виробничої складової продовольчої безпеки / Л. Я. Глубіш // Економічний форум. - 2013. - № 3. - С. 9-18.
99. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. - 2014. - № 6. - С. 5-9.
100. Лузан Ю.Я. Інституціоналізм - наукова платформа для удосконалення державної аграрної політики / Лузан Ю.Я., Лузан О.Ю. // Економіка АПК. - 2016. - № 2 - С. 29.

101. Мізюк Б. М. Системне управління : монографія / Б. М. Мізюк. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2004. – 388 с.
102. Степанюк Н.С. Особливості управління організаційним розвитком сільськогосподарського підприємства / Вісник Хмельницького національного університету. – 2017. № 2. том 2. – С. 136-138.
103. Кириленко І.Г. Структурні реформи на селі: світовий досвід, українські реалії / І. Г. Кириленко, В. Є. Івченко // Економіка АПК. - 2016. - № 2. - С. 5-11.
104. Зеленський А.В. Фінансове регулювання аграрного сектора України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / А. В. Зеленський // Науково-методологічні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах євроінтеграційних процесів: колективна монографія. - Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2016. – С. 45-53.
105. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / О. Є. Гудзь – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – С. 112.
106. Андрусенко Г.О. Державне регулювання макроекономічними процесами: опорний конспект лекцій / Г. О. Андрусенко, Г. І. Мостовий. – Х.: Вид-во ХРІДУ НАДУ “Магістр”, 2003. – С. 79-80.
107. Юрчишина С.І. Фінансова складова в системі державного регулювання розвитку підприємств агропромислового комплексу України / Економічний аналіз. 2017. – Том 27. – № 4. – С. 118-123.
108. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF#Text>. (дата звернення 17.01.2023).
109. Про надання фінансової державної підтримки : постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 17.01.2023).
110. Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі : постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 723. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-%D0%BF#n76>.
111. Про функціонування Державного аграрного реєстру : постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення 17.01.2023).
112. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 21 липня 2020 року № 819-IX / Верховна рада України. 2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>. (дата звернення 20.02.2023).
113. Про затвердження модельних статутів сільськогосподарського кооперативу : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021

- р. № 175. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2021-%D0%BF#n198>. (дата звернення 20.02.2023).
114. Про фермерське господарство : закон України 19 червня 2003 року № 973-IV / Верховна рада України. 2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>. (дата звернення 05.01.2024).
115. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств : закон України 24 вересня 2021 року № 1788-IX / Верховна рада України. 2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-20#Text>. (дата звернення 20.02.2023).
116. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF#n13>. (дата звернення 20.02.2023).
117. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств : постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 106. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.02.2023).
118. Земельний кодекс України : закон України 25 жовтня 2001 року № 2768-III / Верховна рада України. 2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. (дата звернення 20.02.2023).
119. Про затвердження переліку документів, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві : постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 584. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.02.2023).
120. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції : постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 р. № 918. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 20.02.2023).
121. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь : постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 886. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886-2021-%D0%BF#Text>.
122. Про зерно та ринок зерна в Україні : закон України 4 липня 2002 року № 37-IV / Верховна рада України. 2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text>. (дата звернення 21.12.2023).

123. Про затвердження Порядку декларування зерна суб'єктами зберігання зерна : постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. N 1877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-2002-%D0%BF#Text>. (дата звернення 21.12.2023).
124. Програма забезпечення аграріїв засобами тимчасового зберігання зерна (рукавами) : Інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26 вересня 2022 року. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/programa-zabezpechennya-agrariyiv-zasobami-timchasovogo-zberigannyazerna-rukavami>. (дата звернення 21.12.2023).
125. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства : постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 2005 р. № 587. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF#n12>.
126. Деякі питання надання грантів бізнесу : постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 21.12.2023).
127. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки виробників картоплі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 1008. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1008-2021-%D0%BF#Text>.
128. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин : закон України 4 червня 2009 року № 1445-VI / Верховна рада України. 2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1445-17#Tex>. (дата звернення 21.12.2023).
129. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції : постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text>. (дата звернення 21.12.2023).
130. Про аквакультуру : закон України 18 вересня 2012 року № 5293-VI / Верховна рада України. 2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#Text>. (дата звернення 21.12.2023).
131. Про затвердження Методики визначення розміру плати за використання на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України для цілей аквакультури (марікультури) : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 1066. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1066-2015-%D0%BF#n8>. (дата звернення 23.07.2022).
132. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : закон України 10 липня 2018 року №

- 2496-VIII / Верховна рада України. 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#n593>. (дата звернення 23.07.2022).
133. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції : постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-2019-%D0%BF#n10>. (дата звернення 23.07.2022).
134. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу : постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2020 р. № 87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2020-%D0%BF#n9>. (дата звернення 23.07.2022).
135. Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970 : постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1032. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 23.07.2022).
136. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва : постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 130. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF#n12>. (дата звернення 23.07.2022).
137. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення 10.05.2022).
138. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, які використовують меліоровані землі, та організаціям водокористувачів : постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1070. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2021-%D0%BF>. (дата звернення 10.05.2022).
139. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реконструкції, модернізації та відновлення меліоративних систем : постанова Кабінету Міністрів України від 16

- лютого 2022 р. № 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення 15.06.2023).
140. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : закон України 9 лютого 2012 року № 4391-VI / Верховна рада України. 2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>. (дата звернення 10.05.2022).
141. Про затвердження граничного розміру, структури та порядку застосування страхових тарифів для страхування посівів озимої пшениці з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на період перезимівлі: постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1285. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення 10.05.2022).
142. Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції : постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1342. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1342-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення 10.05.2022).
143. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 885. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення 10.05.2022).
144. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік" : закон України 9 липня 2022 року № 2385-IX / Верховна рада України. 2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2385-20#n14>. (дата звернення 10.05.2022).
145. Інформація щодо виконання Державного бюджету України на 2021 рік : PowerPoint Presentation – Міністерство фінансів України. 2021. URL : <https://mof.gov.ua/uk/budgetprocess-projects-declaration>. (дата звернення 10.05.2022).
146. Статистична інформація / Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) : Державна служба статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 10.02.2024).
147. Публічне представлення Звіту про виконання Державного бюджету : Міністерство фінансів України. URL : <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets>. (дата звернення 10.01.2024).
148. Сафонов Ю.М. Класифікація форм і методів регулювання розвитку виробництва. *Облік і фінанси АПК: освітній портал*. 2023. URL : <https://magazine.faaf.org.ua/klasifikaciya-form-i-metodiv-regulyuvannya-rozvitku-virobnictva.htm>.

149. Макаренко П.М. Ринкова трансформація аграрного сектора: теорія і практика: [монографія]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. 373 с.
150. Черемісіна С.Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 48–58. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102048>. (дата звернення 10.01.2023).
151. Гаража О.П. Розвиток та напрями підвищення ефективності зерновиробництва сільськогосподарських підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 27. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-44>. (дата звернення 10.01.2023).
152. Мірошник Р., Баглай І. Проблеми ринку зернових культур в Україні та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. № (39). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-24>. (дата звернення 10.01.2023).
153. Негрей М.В., Тараненко А.А., Костенко І.С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>. (дата звернення 10.01.2023).
154. План відновлення України: освіта та наука, як фундамент розвитку людського потенціалу. *Кабінет Міністрів України. Урядовий портал*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/plan-vidnovlennia-ukrainy-osvita-ta-nauka-ia-k-fundament-rozvytkuliudskoho-potentsialu>. (дата звернення 10.01.2023).
155. Колісник Г.М. Зарубіжний досвід державного регулювання витратами підприємства та його адаптація в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вир. 8(1). С.106-111. URL: http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/8_1_2016ua/27.pdf. (дата звернення 10.12.2022).
156. Забуранна Л.В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 55-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_3_10.
157. Бюджетний кодекс України : закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n413>. (дата звернення 11.10.2023).
158. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Міністерством аграрної політики та продовольства України за період з 01.01.2015 по 30.06.2017 : Державна аудиторська служба України. Аудиторський звіт від 01.11.2017 р. № 07-21/6. URL : <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/51>. (дата звернення 11.10.2022).
159. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Національною академією аграрних наук України за період 2015-2017 років та I півріччя 2018 року : Державна

- аудиторська служба України. Аудиторський звіт від 12.12.2018 р. № 07-23/6. URL : <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/51>. (дата звернення 11.10.2022).
160. Про Державний бюджет України на 2012 рік : закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI станом на 08.12.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4282-17#Text>. (дата звернення 11.10.2022).
161. Питання надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2012 р. № 857 станом на 03.07.2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/857-2012-%D0%BF#Text>. (дата звернення 19.12.2023).
162. Аудиторський звіт державного фінансового аудиту діяльності Акціонерного товариства «Державна продовольчо-зернова корпорація України» за період з 01.04.2020 по 31.12.2021 : Державна аудиторська служба України. Аудиторський звіт від 29.04.2022 р. № 000700-21/12-А-2022. URL : <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/51>. (дата звернення 19.12.2023).
163. Гордійчук Д. Цьогорічний урожай в Україні перевищує очікування, але радіти зарано. Чому? *Економічна правда*. 05.09.2023. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/5/703942/>. (дата звернення 19.12.2023).
164. Галкін В. В. Сутність державної стратегії розвитку виробництва сільськогосподарської продукції. MODERNÍ ASPEKTY VĚDY : Svazek XXXII mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika 2023. С.390-418. УДК 001.32: 1/3] (477) (02): <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-32.pdf>. (дата звернення 10.01.2024).
165. Галкін В. В. Організаційно – правове забезпечення державного регулювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. MODERNÍ ASPEKTY VĚDY : Svazek XXVI mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika 2022. С.82-127. УДК 001.32: 1/3] (477) (02): <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-26.pdf>. (дата звернення 05.01.2023).
166. Галкін В. В. Аналіз результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства.. *Modern Economics*. 2023. № 41(2023). С. 31-39. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-05). (дата звернення 15.11.2023).
167. Liu, S. and Wang, B. (2022), "The decline in agricultural share and agricultural industrialization—some stylized facts and theoretical explanations", *China Agricultural Economic Review*, Vol. 14 No. 3, pp. 469-493. <https://doi.org/10.1108/CAER-12-2021-0254> (дата звернення 20.01.2023).

168. Zafeiriou, E., Azam, M. and Garefalakis, A. (2022), "Exploring environmental – economic performance linkages in EU agriculture: evidence from a panel cointegration framework", *Management of Environmental Quality*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/MEQ-06-2022-0174> (дата звернення 20.01.2023).
169. Irawan, A., Saefudin, S., Suryanty, M. and Yuliarso, M.Z. (2022), "Impact of COVID-19 pandemic on the economy of oil palm smallholder's household income", *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*, Vol. 12 No. 3, pp. 425-441. <https://doi.org/10.1108/JADEE-09-2021-0237>. (дата звернення 20.01.2023).
170. Subramaniam, Y., Masron, T.A. and Azman, N.H.N. (2022), "Remittances and food security", *Journal of Economic Studies*, Vol. 49 No. 4, pp. 699-715. <https://doi.org/10.1108/JES-05-2020-0239> (дата звернення 19.01.2023).
171. Li, B., Zhang, S., Li, W. and Zhang, Y. (2022), "Application progress of grey model technology in agricultural science", *Grey Systems: Theory and Application*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/GS-05-2022-0045>. (дата звернення 19.01.2023).
172. Rambe, P. and Khaola, P. (2022), "The impact of innovation on agribusiness competitiveness: the mediating role of technology transfer and productivity", *European Journal of Innovation Management*, Vol. 25 No. 3, pp. 741-773. <https://doi.org/10.1108/EJIM-05-2020-0180>. (дата звернення 19.01.2023).
173. Arora, C., Kamat, A., Shanker, S. and Barve, A. (2022), "Integrating agriculture and industry 4.0 under “agri-food 4.0” to analyze suitable technologies to overcome agronomical barriers", *British Food Journal*, Vol. 124 No. 7, pp. 2061-2095. <https://doi.org/10.1108/BFJ-08-2021-0934>
174. Tetteh, I., Boehlje, M., Giri, A.K. and Sharma, S. (2022), "Strategic behavior of nontraditional lenders in agricultural credit markets", *Agricultural Finance Review*, Vol. 82 No. 2, pp. 379-396. <https://doi.org/10.1108/AFR-06-2021-0074>. (дата звернення 19.01.2023).
175. Lu, L., Tian, G. and Hatzenbuehler, P. (2022), "How agricultural economists are using big data: a review", *China Agricultural Economic Review*, Vol. 14 No. 3, pp. 494-508. <https://doi.org/10.1108/CAER-09-2021-0167>. (дата звернення 19.01.2023).
176. Фролова Г. І. Інвестиційно інноваційна стратегія розвитку економіки країни. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2013. № 2 (22). С. 84.
177. Морарь Д. Р. Напрями розвитку державно-приватного партнерства в аграрному секторі економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 10. С. 89-95.
178. Залознова Ю. С., Бутенко Н. В., Петрова І. П. Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2016. № 2 (44). С. 21-28.
179. Бечко П. К., Бондаренко Н. В., Власюк С. А., Кобилянський М. О. Інвестиційно-інноваційні пріоритети розвитку регуляторних механізмів

- підприємницької діяльності аграрного виробництва. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 88–93.
180. Круглов В. В., Терещенко Д. А. Реалізація проектів державно-приватного партнерства в аграрному секторі. Державне управління та регіональний розвиток. 2021. № 3. С. 675-698.
181. Гарбар Ж. В., Майбородюк К. С. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 12. С. 18–22. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.18.
182. Харченко В. В., Харченко Г. А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: Компринт, 2015. 268 с.
183. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. К.: ННЦІАЕ, 2005. 452 с.
184. Харченко В. В., Харченко Г. А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2016. № 4.
185. Харченко Г. А., Миргородская Д. С. Інвестиційна діяльність сучасних сільськогосподарських підприємств: стан, проблеми та напрями поліпшення. Економіка і суспільство. 2018. № 17. С. 663-667.
186. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf. (дата звернення 19.11.2022).
187. Запатріна І., Лебеда Т. Державно-приватне партнерство як фактор економічного зростання та проблеми його розвитку в Україні. Економіст. 2011. №3. С. 52-58.
188. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія. Інститут регіональних досліджень НАН України. Чернівці, 2011. 455 с.
189. Павлюк А. П., Ляпін Д. В. Державно-приватне партнерство як механізм активізації інвестиційної діяльності в Україні. Стратегічні пріоритети. 2012. № 3 (24). С. 38-45.
190. Нейкова І. С. Державно-приватне партнерство як складова інвестиційного механізму інноваційного розвитку. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2010. № 1 (48). С. 152-160.
191. Шутаєва О. О., Побірченко. В. В., Гріщенко М. О. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства і можливість його адаптації в Україні. Економіка: теорія та практика. 2015. № 1. С. 47-54. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econom_2015_1_9. (дата звернення 25.01.2023).

192. Про утворення Фонду розвитку інновацій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 895-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2018-%D1%80#Text>. (дата звернення 09.11.2022).
193. Шаргородська О. І. Перші кроки становлення та діяльності найбільшого державного ангельського інвестора. Перші підсумки роботи новоствореного Фонду розвитку інновацій: Всеукраїнський науково-практичний журнал: Фінансовий контроль. 2021. № 10 (189). С. 48-51.
194. Про результати державного фінансового аудиту діяльності Фонду розвитку інновацій : Державна аудиторська служба України. Аудиторський звіт від 14.04.2021 р. № 000300-20/12. URL: <https://dasu.gov.ua/>. (дата звернення 09.11.2022).
195. Розкрадання запасів, махінації і мільйонні збитки: у Мінекономіки озвучили результати ревізії Держрезерву. AgroPoLit.com. URL: <https://agropolit.com/news/18546-rozkradannya-zapasiv-i-milyonni-zbitki-u-inekonomiki-ozvuchili-rezultati-auditi-derjrezervu>. (дата звернення 23.10.2023).
196. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна рада України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення 23.10.2023).
197. Фігуранти справи про розкрадання зерна у Держрезерві діяли у складі злочинної групи – прокуратура. AgroPoLit.com. URL: <https://agropolit.com/news/19424-figuranti-spravipro-rozkradannya-zerna-u-derjrezervi-diyali-u-skladi-zlochinnogo-grupi--prokuratura>. (дата звернення 29.11.2023).
198. Цвігун О. О. Чи є акціонерне товариство «Аграрний фонд» гарантом продовольчої безпеки України? Про ревізію окремих питань фінансово-господарської діяльності Аграрного фонду за період з 01.07.2018 по 31.12.2020 р.: Всеукраїнський науково-практичний журнал: Фінансовий контроль. 2021. № 10 (189). С. 6-8.
199. Григор'єва, Х. А. (2019) Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
200. Галанець, В.В. (2019) Форми та методи державного регулювання агропромислового виробництва. Право та державне управління, 2 (1,34), 33–39.
201. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів, Закон України № 1103-V (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text>. (дата звернення 10.02.2024).
202. NCR (Національна рада відновлення України, 2022), Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика», <https://uploads->

- ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62d815720586391d4307752b_
New percent20agrarian percent20policy.pdf.
203. Велш, К. та Е. Додд (2022), Відбудова сільськогосподарського сектору України: нові пріоритети. Коментар, CSIS (Центр стратегічних і міжнародних досліджень), <https://www.csis.org/analysis/rebuilding-ukraines-agriculture-sector-emerging-priorities>.
 204. ОЕСР (2022), Моніторинг та оцінка сільськогосподарської політики 2022: Реформування сільськогосподарської політики для пом'якшення зміни клімату, Публікація ОЕСР, Paris, <https://doi.org/10.1787/7f4542bf-en>. (pp.562-582).
 205. Світовий банк (2022), Зміцнення Фонду часткової кредитної гарантії (PCG) для малих фермерів в Україні (P180242), Інформаційний документ про проект, листопад, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099220012022236307/pdf/P1802420adf39a070b869025247e29d887.pdf>.
 206. Державна служба статистики України. <https://ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 25.01.2023).
 207. Кравчук, М.Ю. (2011). Методи державного контролю в сільському господарстві України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnu_pravo/2011_157_1/10kmy.pdf.
 208. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=114546#>. (дата звернення 21.10.2024).
 209. ОЕСР (2022), Оцінки підтримки виробників і споживачів, статистика сільського господарства ОЕСР (база даних), <http://dx.doi.org/10.1787/agr-pcse-data-en>. (дата звернення 15.11.2022)
 210. Національний банк України. URL: <https://www.bank.gov.ua/>. (дата звернення 21.03.2024).
 211. KSE Агроцентр (2023), Agricultural War Needs Review Ukraine: Rapid Assessment. <https://kse.ua/war-impacts-on-ukrainian-agriculture/>. (дата звернення 11.11.2023)
 212. ООН (2023), Спільний координаційний центр Чорноморської зернової ініціативи (JCC), <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>. (дата звернення 15.10.2022).
 213. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, Закон України, № 2247-IX (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>. (дата звернення 15.11.2022).
 214. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин, Закон України, № 1423-IX (2021), (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>. (дата звернення 15.11.2022).
 215. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах

- воєнного стану, Закон України № 2145-IX (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>. (дата звернення 15.11.2022).
216. Міністерство аграрної політики та продовольства України. <https://minagro.gov.ua/>. (дата звернення 11.06.2024)
217. Halkin, V. (2022). Foreign Experience of State Regulation of Agricultural Production. *Economic Affairs (New Delhi)*, 67(4), 969-976. doi:10.46852/0424-2513.4s.2022.30. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12902/1/Halkin-2022-1.pdf>. (дата звернення 11.10.2022).
218. Галкін В. В. Питання державної інвестиційно - інноваційної політики розвитку сільськогосподарського виробництва // *Наукові перспективи: журнал*. 2022. № 4(22) 2022. С. 98-111. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-98-111](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-98-111). (дата звернення 11.10.2022).
219. Vasyl Halkin. The Impact of State Control on the Effectiveness of Agricultural Production Regulation // *Review of Economics and Finance*, [ref]: vol.21.2023, 1481-1488. available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a163/>. (дата звернення 05.12.2023).
220. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>. (дата звернення 15.11.2022).
221. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна»: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. (дата звернення 15.11.2022).
222. Дубініна М. В. Інституціональні аспекти трансформації аграрного сектора економіки на засадах стійкого фінансово-економічного розвитку. Сучасні тенденції стійкого фінансово-економічного розвитку та механізми їх реалізації в глобальному вимірі: монографія / Т.М. Болгар, В.А. Ткаченко, М.В. Дубініна та ін.; за заг. ред. Т.М. Болгар. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. – 34с. URL: https://duan.edu.ua/images/News/UA/Departments/Finance/2020/Monograph_2020.pdf. (дата звернення 15.11.2022).
223. Шибаніна О.В., Купчишина О.А. Державна підтримка інноваційного розвитку аграрного сектору України. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва*. Серія „Економічні науки”. № 2. 2020. С. 340-352. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1017/1/%D0%A8%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.%2C%20%D0%9A%D1%83%D0%BF%D1%87%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E.%D0%90..pdf>. (дата звернення 15.11.2022).
224. Іваненко Т. Я. Оцінка розвитку зернового ринку Причорноморського регіону України / Т.Я. Іваненко, Т.В.Порудєєва // “Причорноморські

- економічні студії”. Випуск 59-2. 2020 наукового журналу. С. 71-76. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/59_2_2020/13.pdf. (дата звернення 15.11.2022)
225. Яценко, О., & Деренько, О. (2023). УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРОПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки), (4), 88–92. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.4.88>. (дата звернення 09.09.2023)
226. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення : постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2024 р. № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-2024-%D0%BF#Tex>. (дата звернення 15.10.2024).
227. Довгаль О. В., Роль державної політики у формуванні продовольчої безпеки країн Європейського Союзу (English). Modern Economics. 2022. № 33(2022). С. 132-139. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V33\(2022\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V33(2022)-17). URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/33-2022/dovgal.pdf>. (дата звернення 15.11.2022).
228. Zelinska, H., Andrusiv, U., Protsyshyn, A., Vyshnevskaya, O., Dovgal, O., & Sydor, H. (2022). Innovative Development of Ukraine: Competitiveness of Enterprise Staff in the Context of Globalization Changes. Journal of Hygienic Engineering and Design, 40, 294-303. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12079/1/Vishnevskaya-2022.pdf>. (дата звернення 15.11.2022).
229. Dovgal O., Svitlana Khalatur, Manuela Tvaronavičienė, Oksana Levkovich, Oksana Vodolazska. IMPACT OF SELECTED FACTORS ON DIGITALIZATION OF FINANCIAL SECTOR ENTREPRENEURSHIP AND SUSTAINABILITY ISSUES ISSN 2345-0282. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13047/1/Khalatur_Impact_of_selected_factors_on_digitalization_of_financial_sector.pdf. (дата звернення 15.11.2022).
230. Гримак, О. Я., Остафійчук, А. Г., & Христенко, О. А. (2025). Особливості інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі. Актуальні питання економічних наук, (16). <https://doi.org/10.5281/zenodo.17373288>. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/853/842>. (дата звернення 25.09.2025)
231. Горобченко О. А., Христенко О.А., Легін О. В., Швець С. А. Стратегічне управління аграрною сферою України в умовах трансформації. Modern Economics. 2025. № 53(2025). С. 79-84. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V53\(2025\)-11](https://doi.org/10.31521/modecon.V53(2025)-11). URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/53-2025/horobchenko.pdf>. (дата звернення 29.10.2025).

232. Khrystenko, O., Oliinyk, T., Tabatskova, G., Potochylova, I., & Rybachuk, V. (2025). Forecasting regional development of the agricultural sector in the context of economic instability. *Ekonomika APK*, 32(2), 113-126. <https://doi.org/10.32317/ekon.apk/2.2025.113>. URL: <https://eapk.com.ua/uk/journals/tom-32-2-2025/prognozuvannya-regionalnogo-rozvitku-agrarnoyi-sferi-v-umovakh-ekonomichnoyi-nestabilnosti>. (дата звернення 29.10.2025)
233. Запша, Г., Петрів, І., & Шевченко, В. (2025). ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УПРАВЛІННІ АГРАРНИМ БІЗНЕСОМ. *Сталий розвиток економіки*, (5 (56), 93-100. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-56-13>. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1488/1437>. (дата звернення 29.10.2025).
234. Запша Г. М., Петрів І. М., Дідур М. Л., Дорош С. С. Класифікація методів нетарифного регулювання в державному управлінні зовнішньоекономічною діяльністю в Україні. *Ефективна економіка*. 2025. № 9. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/7564/7690>. (дата звернення 15.07.2025).
235. M. Broshkov, G. Zapsha, D Bulysheva, M. Sakhatskyi Agrisharing as the basis of sustainable agriculture in the conditions of solving the world food problem as a result of war in Ukraine.
236. Melnyk V., Nadvynychnyy S., Pohrishchuk B., Pohrishchuk O. Economic Administration of Agricultural Sector Development in the Concept of “Natural Capital”/ Економічне управління розвитком аграрного сектору в концепції «природного капіталу». *Revista Administração Em Diálogo – RAD*. 2025. 27(SI), 152–166. <https://doi.org/10.23925/2178-0080.2025v27iSI.73122>. URL: <https://revistas.pucsp.br/index.php/rad/article/view/73122/49190>. (дата звернення 25.09.2025).
237. Погріщук Б.В., Мельник В.І., Добіжа Н.В. Підприємницький потенціал розвитку аграрної сфери. *Академічний огляд*. 2023. № 2(59). С. 65-74. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2023/2/5-.pdf>. (дата звернення 25.02.2023).
238. Погріщук Б., Щербич В., Погріщук О., Мельник Ю. Управління інноваційним потенціалом аграрного сектору у забезпеченні сталого розвитку. *Економічний аналіз*. 2025. Том 35. № 4. С. 386-394. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2025.04.386>. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/6521-6565683732-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/6521-6565683732-1-PB%20(1).pdf). (дата звернення 25.10.2025).
239. СВИНОУС, І., САЛО, І., БІЛОРУСЕЦЬ, Л., & ЗЕЛЕНА, М. (2025). МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ЕКСПОРТНОЇ СИРОВИННОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 346(5), 139-145. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-20>. URL:

- <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/2446>. (дата звернення 25.10.2025).
240. Шуст , О. А., Свиноус , І. В., Ібатулін , М. І., Сіра, Ю. В., Артимонова , І. В. (2023). ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. ПРОДОВОЛЬЧІ РЕСУРСИ, 11(20), 265–273. URL: <https://iprjournal.kyiv.ua/index.php/pr/article/view/pr20/pr20>. (дата звернення 05.12.2023).
241. Свиноус, І., Гаврик, О., & Рудич, О. (2023). ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ – ВИКЛИК ДЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації, 0(3-4), 7-15. URL: <https://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/547>. (дата звернення 05.01.2023).
242. Ключник А. В., Гончаренко І. В., Сіренко Н. М. Державна підтримка фермерських господарств у формуванні економічної спроможності громад регіону. Інвестиції: практика та досвід. 2026. № 2. С. 20-27. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.2.20>. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/8730/8869>. (дата звернення 03.02.2026).

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1. Статті у наукових фахових виданнях України

1. Галкін В. В. Економічна сутність державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 57-64. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-09). (індексується у наукометричних базах **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **CrossRef**, **CiteFactor**, **The Journals Impact Factor (JIF)**, **Scientific Indexing Services (SIS)**, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), **Google Scholar**).

2. Галкін В. В. Методика визначення результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2022. № 34(2022). С. 28-35. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-04). (індексується у наукометричних базах **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **CrossRef**, **CiteFactor**, **The Journals Impact Factor (JIF)**, **Scientific Indexing Services (SIS)**, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), **Google Scholar**).

3. Галкін В. В. Аналіз результативності державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2023. № 41(2023). С. 31-39. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-05). (індексується у наукометричних базах **Directory of Open Access Journals (DOAJ)**, **CrossRef**, **CiteFactor**, **The Journals Impact Factor (JIF)**, **Scientific Indexing Services (SIS)**, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), **Google Scholar**).

4. Галкін В. В. Питання державної інвестиційно - інноваційної політики розвитку сільськогосподарського виробництва. *Наукові перспективи*. 2022. № 4(22) 2022. С. 98-111. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)). (включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus (IC)**, **Google Scholar**, **Research Bible**).

1.2. Статті у виданнях, що входить до науково-метричної бази Scopus

5. **Halkin, V.** (2022). Levers of state regulation for agricultural production // *Rivista Di Studi Sulla Sostenibilita*, 2022(2), 125-142. doi:10.3280/RISS2022-002009.

6. **Halkin, V.** (2022). Foreign Experience of State Regulation of Agricultural Production. *Economic Affairs (New Delhi)*, 67(4), 969-976. doi:10.46852/0424-2513.4s.2022.30.

7. **Halkin, V.** (2023). The Impact of State Control on the Effectiveness of Agricultural Production Regulation. *Review of Economics and Finance*, 2023(21), 1481-1488. doi:10.55365/1923.x2023.21.163.

1.3. Статті у виданнях, що входять до науково-метричної бази Web of Science

8. Iaroslav Petrunenko, Borys Pohrishcuk, Maryna Abramova, Yurii Vlasenko, **Vasyl Halkin**. Development of the Agro-Industrial Complex for Improving the Economic Security of the State. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. VOL.21 No.3, March 2021. doi:10.22937/IJCSNS.2021.21.3.26.

Внесок автора – запропоновано підвищити економічну безпеку держави за рахунок рослинництва шляхом реалізації алгоритму залучення в обіг невикористаних сільськогосподарських угідь.

1.4. Публікації у закордонних наукових періодичних виданнях

9. **Галкін В. В.** Сутність державної стратегії розвитку виробництва сільськогосподарської продукції. MODERNÍ ASPEKTY VĚDY : Svazek XXXII mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika 2023. С.390-418. УДК 001.32: 1/3] (477) (02): <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-32.pdf>.

10. **Галкін В. В.** Організаційно – правове забезпечення державного регулювання у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. MODERNÍ ASPEKTY VĚDY : Svazek XXVI mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika 2022. С.82-127. УДК 001.32: 1/3] (477) (02): <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-26.pdf>.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. **Галкін В. В.** Розвиток зернової галузі України / Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 15-16 листопада 2023 року, м. Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 39-41.

12. **Галкін В. В.** Державна підтримка селекції в рослинництві / Стратегія інтеграції аграрної освіти, науки, виробництва: глобальні виклики продовольчої безпеки та змін клімату : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 27-28 травня 2021

р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 164-167.

13. **Галкін В. В.** Інвестиції через механізм державно-приватного партнерства в аграрному секторі / Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни: доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 26 травня 2022 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2022. С. 87-89.

14. **Галкін В. В.** Особливості проведення публічних закупівель на час воєнного стану / Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри. Міжнародний форум : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції, 01-02 червня 2023 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 198-200.

15. **Галкін В. В.** Реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі / Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції : тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 22 травня 2023 р., м. Миколаїв / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 19-22.

16. **Галкін В. В.** Перспективи розвитку Державного аудиту в Україні / Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах глобалізації економіки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, м. Миколаїв; 20 травня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 49-52.

17. **Галкін В. В.** Адаптація системи державного регулювання сільського господарства до вимог європейської агрополітики. Sustainable development of the economy, legal systems, and public governance in the context of global challenges: International scientific-practical conference (Angers, France, May 28, 2025). Angers, France : Scholarly Publisher ICSSH, 2025. P. 6-9.

18. **Галкін В. В.** Вплив державних дотацій на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України. Наука сьогодення: сталий розвиток, технології та інновації : матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30-31 травня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 148-152.

19. **Галкін В. В.** Вплив державного фінансування на інноваційну активність у сільському господарстві. Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності : збірник наукових праць з матеріалами IV міжнародної наукової конференції, м. Київ, 30 травня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2025. С. 68-74.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54020, тел. (0512) 34-10-82, тел./факс:(0512) 34-31-46
E-mail: rector@mnaeu.edu.ua, код ЄДРПОУ 00497213

Від 05.09.2016 № 18-13/1109

На № 11-33-16 від 18.08.2016

Міністерство освіти і науки України
Начальнику управління
бухгалтерського обліку та звітності –
головному бухгалтеру
Шарманській С.О.

Про надання питань та пропозицій

У відповідь на лист від 18.08.2016 № 11-33-16 щодо практичного застосування діючих національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі та впровадження нових, Миколаївський національний аграрний університет надає наступні питання та пропозиції.

Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БО) 101 "Подання фінансової звітності" (наказ Мінфіну від 28.12.2009 № 1541 у редакції наказу від 24.12.2010 № 1629) визначено, що суб'єкти державного сектору - розпорядники бюджетних коштів, Державне казначейство та державні цільові фонди, тобто бюджетні установи та організації.

Відповідно до цього НП(С)БО фінансова звітність складається з: балансу, звіту про фінансові результати, звіту про власний капітал, звіту про рух грошових коштів та приміток до звітів. При цьому, остання форма звіту у додатках до НП(С)БО 101 не зазначається, тому пропонується доповнити відповідну форму звіту - примітки до звітів із відображенням основних базових показників, які доцільно деталізувати із показників фінансової звітності.

Наказом Мінфіну від 12.10.2010 № 1202 затверджено НП(С)БО 121 "Основні засоби", 122 "Нематеріальні активи" та 123 "Запаси", де передбачено, що первісна вартість таких активів у разі придбання за плату складається також із витрат суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються суб'єктові державного сектору)

При такому обліку первісна вартість подібних активів в основному буде відрізнятися на двадцять відсотків (суму ПДВ) в залежності за рахунок яких коштів вони придбані – загального чи спеціального фонду, тобто при придбанні за рахунок коштів загального фонду первісна вартість матеріальних цінностей буде з ПДВ, а за рахунок коштів спеціального фонду (платником ПДВ) – без урахування ПДВ.

З метою єдиного підходу щодо визначення первісної вартості основних засобів, нематеріальних активів та запасів пропонується передбачити у відповідних НП(С)БО в державному секторі: *«Суми непрямих податків, які сплачуються при отриманні (купівлі) основних засобів, нематеріальних активів, запасів не враховуються до їх вартості і відносяться на фактичні видатки, або відносяться до податкового кредиту (якщо це передбачено законодавством)».*

В НП(С)БО 129 "Інвестиційна нерухомість" (наказ Мінфіну від 24.12.2010 № 1629) має місце подібна ситуація із первісною вартістю інвестиційної нерухомості, тому також вважаємо за доцільне *врахувати попередню пропозицію.*

НП(С)БО 121 "Основні засоби" встановлено, що суб'єкти державного сектору зараховують до малоцінних необоротних матеріальних активів предмети вартістю (без податку на додану вартість), що не перевищує 6000 гривень, та строк використання яких перевищує один рік.

При цьому, в наказі Мінфіну від 23.01.2015 № 11 «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору», який має відомчий характер, оскільки не зареєстрований в Міністерстві юстиції України, як це передбачено Указом Президента України від 03.10.1992 № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» та Порядком подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2005 № 34/5, прописано, що до малоцінних необоротних матеріальних активів включаються предмети вартістю до 2500 гривень включно за одиницю (комплект) без податку на додану вартість (для сценічно-постановочних засобів - 5000 гривень).

Тому пропонується привести у відповідність наказ № 11 до норм НП(С)БО 121 "Основні засоби".

У вказаних Методичних рекомендаціях (наказ № 11) також зазначається про *щоквартальне* нарахування амортизації. Однак, НП(С)БО 121 "Основні засоби" встановлено, що вартість об'єкта основних засобів розподіляється на систематичній основі протягом строку його корисного використання (експлуатації) шляхом нарахування амортизації на дату балансу. За рішенням керівника суб'єкта державного сектору у *розпорядчому документі про облікову політику може бути передбачено нарахування амортизації на річну дату балансу.*

Враховуючи, що нарахування бюджетними установами амортизації (зносу) в цілому ніяким чином не впливає ні на доходи ні на видатки, тому в обліковій політиці бюджетної установи доцільно передбачати, що сума зносу об'єктів необоротних активів визначається в останній робочий день грудня в гривнях за повну кількість календарних місяців їх перебування в експлуатації у звітному році.

НП(С)БО 128 "Зобов'язання" (наказ Мінфіну від 24.12.2010 № 1629) зазначається, якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду. Однак, така сума може бути залишком на відповідному рахунку бюджетної установи та в подальшому використана за цільовим призначенням, а в доходи суми включаються в момент їх надходження (фінансування), або нарахування (власні надходження бюджетних установ).

НП(С)БО 132 "Виплати працівникам" (наказ Мінфіну від 29.12.2011 № 1798), встановлює методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій і *негрошовій* формах), проте, Бюджетним кодексом забороняється проведення розрахунків з бюджетом у негрошовій формі, у тому числі шляхом взаємозаліку, застосування векселів, бартерних операцій та зарахування зустрічних платіжних вимог у фінансових установах, за винятком операцій, пов'язаних з державним боргом, та випадків, передбачених законом про Державний бюджет України.

Законом про Державний бюджет України на поточний рік такої норми не передбачено. До того ж Законом України «Про оплату праці» передбачено, що виплата заробітної плати у формі боргових зобов'язань і розписок або у будь-якій іншій формі забороняється. Тому норму НП(С)БО 132 щодо виплати у негрошовій формі доцільно привести до норм діючого законодавства.

НП(С)БО 133 "Фінансові інвестиції" (наказ Мінфіну від 18.05.2012 № 568), визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції, операції зі спільної діяльності. Однак, Бюджетним кодексом спільна діяльність не визначена. Передбачається, що територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ. Також передбачаються субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування. Тому, при впровадженні НП(С)БО в державному секторі доцільно враховувати норми Бюджетного кодексу.

Ректор

В.С. Шебанін

Алексеева
34-60-57
Галкін
097 58 36 794

Підвищення економічної доступності харчових продуктів для формування раціону здорового харчування для всіх груп населення шляхом оптимізації продовольчих систем, розвитку дрібнотоварного виробництва, впровадження окремих форм соціального захисту для груп ризику.

Забезпечення фізичної доступності харчових продуктів шляхом розвитку міжрегіональної інтеграції в сфері продовольчих ринків і продовольчого забезпечення, ефективного використання механізмів підтримки регіонів, розвитку транспортної та логістичної інфраструктури.

Формування державного резерву сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, що визначається номенклатурою відповідних матеріальних цінностей та норм їх накопичення.

Підвищення врожайності сільськогосподарських культур, збереження, відновлення і підвищення родючості земель сільськогосподарського призначення, дотримання науково-обґрунтованих технологій виробництва сільськогосподарських культур, збалансоване землекористування та зрошувальне землеробство, залучення до сільськогосподарського обороту орних земель, які не використовуються в окремих регіонах.

Розвиток приміського та урбаністичного землеробства, створення спрощених умов для реалізації продукції нетваринного походження у містах (зелені корзини).

Розвиток локального (межі певного регіону), малого та крафтового виробництва (невеликі обсяги виробництва).

Збільшення внутрішнього споживання продукції, у тому числі шляхом розвитку системи виробництва традиційних продуктів та послуг гостинності в сільській місцевості «зеленого» туризму.

Продовження додатку В

Розвиток племінної справи, селекції, насінництва та кормовиробництва.

Розширення потенціалу об'єктів рибництва, аквакультури та нових технологій їх вирощування.

Розвиток наукового потенціалу сільського господарства, впровадження точних і цифрових технологій.

Вдосконалення механізмів державної підтримки сільського та рибного господарства, у т. ч. шляхом її ув'язування з розвитком виробництва харчової продукції, що відповідає принципам здорового харчування, та дотриманням виробниками сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства встановлених екологічних, санітарно-епідеміологічних, ветеринарних і інших вимог.

Рисунок – Основні напрями реалізації Стратегії продовольчої безпеки

Джерело: складено автором на основі даних [94]

ДЕРЖАВНА АУДИТОРСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ
 ПІВДЕННИЙ ОФІС ДЕРЖАУДИТСЛУЖБИ
 УПРАВЛІННЯ ПІВДЕННОГО ОФІСУ
 ДЕРЖАУДИТСЛУЖБИ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Спаська, 42-а, м. Миколаїв, 54001, тел. 37-62-65, факс 37-62-53
 E-mail: mykolaiv@dkrs.gov.ua Код ЄДРПОУ № 41168670

04.11.2020 № 154104-14/3531-2020 На № _____ від _____

Ректору Миколаївського
 національного аграрного університету
 В'ячеславу ШЕБАНІНУ
 вул. Георгія Гонгадзе, 9,
 м. Миколаїв, 54020

Про надання інформації

Шановний В'ячеславе Сергійовичу!

Управління Південного офісу Держаудитслужби в Миколаївській області постійно здійснює заходи щодо підвищення професійної компетентності державних службовців управління, у тому числі шляхом використання наукових досліджень та збірників з питань здійснення державного фінансового контролю.

Метою такої діяльності є покращення ефективності здійснення контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у державному секторі економіки, за дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу.

Представлений робочий зошит "Державний фінансовий контроль", який розроблено старшим викладачем кафедри обліку і оподаткування Миколаївського національного аграрного університету В.Галкіним та

використовується здобувачами вищої освіти і викладачами у освітньому процесі, передбачає засвоєння теоретичних знань шляхом вирішення ситуаційних задач, які наближені до реальних прикладів недотримання суб'єктами господарювання законодавства України з фінансових питань.

Розроблений робочий зошит "Державний фінансовий контроль" для виконання практичних завдань здобувачами вищої освіти Миколаївського національного аграрного університету може бути використаний фахівцями Управління Південного офісу Держаудитслужби в Миколаївській області для самоосвіти та підвищення кваліфікації молодих державних аудиторів.

З повагою
начальник

Денис ЯКОВЛЄВ

ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

вул. Спаська, 1, м. Миколаїв, 54001, тел./факс (0512) 37-78-40
E-mail: reform@mk.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 36384583

від 30.03.2011 № 160/02106.2-27/11 На № _____ від _____

Ректору Миколаївського
національного аграрного
університету
В'ячеславу ШЕБАНІНУ

Про надання інформації

Шановний В'ячеславе Сергійовичу!

Департамент агропромислового розвитку Миколаївської облдержадміністрації в межах повноважень, передбачених законом, бере участь у формуванні та реалізації державної фінансової, бюджетної та податкової політики щодо діяльності сільськогосподарських підприємств.

Підприємствам, що зацікавлені у зміцненні та розширенні свого бізнесу, пропонується до використання табличний матеріал, наведений у робочому зошиті «Фінансовий аналіз», який розроблено канд. екон. наук, доцентом Миколаївського національного аграрного університету Ключан В.П. та старшим викладачем Галкіним В.В.

Матеріал має практичне застосування, дає можливість об'єктивно, відповідно до фінансових коефіцієнтів, визначити загальну оцінку ефективності управління підприємством та приймати управлінські рішення.

З повагою
директор

Олена ПІСКУН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 (МНАУ)

вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54008,
 тел. (0512) 40-91-31, (0512) 70-93-31
 E-mail: rector@mnau.edu.ua, офіційний сайт: www.mnau.edu.ua
 код ЄДРПОУ 00497213

Від 04.10.2024 № 26-18/1303

На № _____ від _____

Щодо впровадження наукових розробок
 Василя ГАЛКІНА

Наукові розробки дисертаційного дослідження Галкіна В.В. в рамках виконання наукових тем: 0117U005295 «Інституціональне забезпечення обліково-економічного механізму формування та розвитку суб'єктів господарювання сільських територій України» (автором сформовані висновки та напрями відносно того що виробництво сільськогосподарської продукції навіть в умовах збройної агресії є однією з головних галузей економіки України, яка забезпечує стійке виробництво та продовольчу безпеку країни, та стане основою для її відновлення після закінчення військової агресії) та 0117U005294 «Стратегія розвитку бухгалтерського обліку та аудиту з використанням інформаційних технологій» (за сприяння автора враховано пропозиції Миколаївського національного аграрного університету (лист від 05.09.2016 № 12-13/1109) Міністерством освіти і науки України, після чого: Наказом Мінфіну від 29.11.2017 № 977 (у редакції наказу від 27.11.2018 № 940) затверджено типову форму фінансової звітності № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності», яка застосовується суб'єктами державного сектору – відображаються дані відносно виробництва сільськогосподарської продукції та є інформаційною базою для державного регулювання), застосовуються при викладанні дисциплін «Організація державного контролю та аудиту», «Фінансовий аналіз підприємств» та при підготовці курсових, кваліфікаційних робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик, здобувачами вищої освіти.

Проректорка з наукової роботи

Антоніна ДРОБИТЬКО